

SKRIFTER
UTGIVNA AV

ÅBO AKADEMI
KOMMITTE.

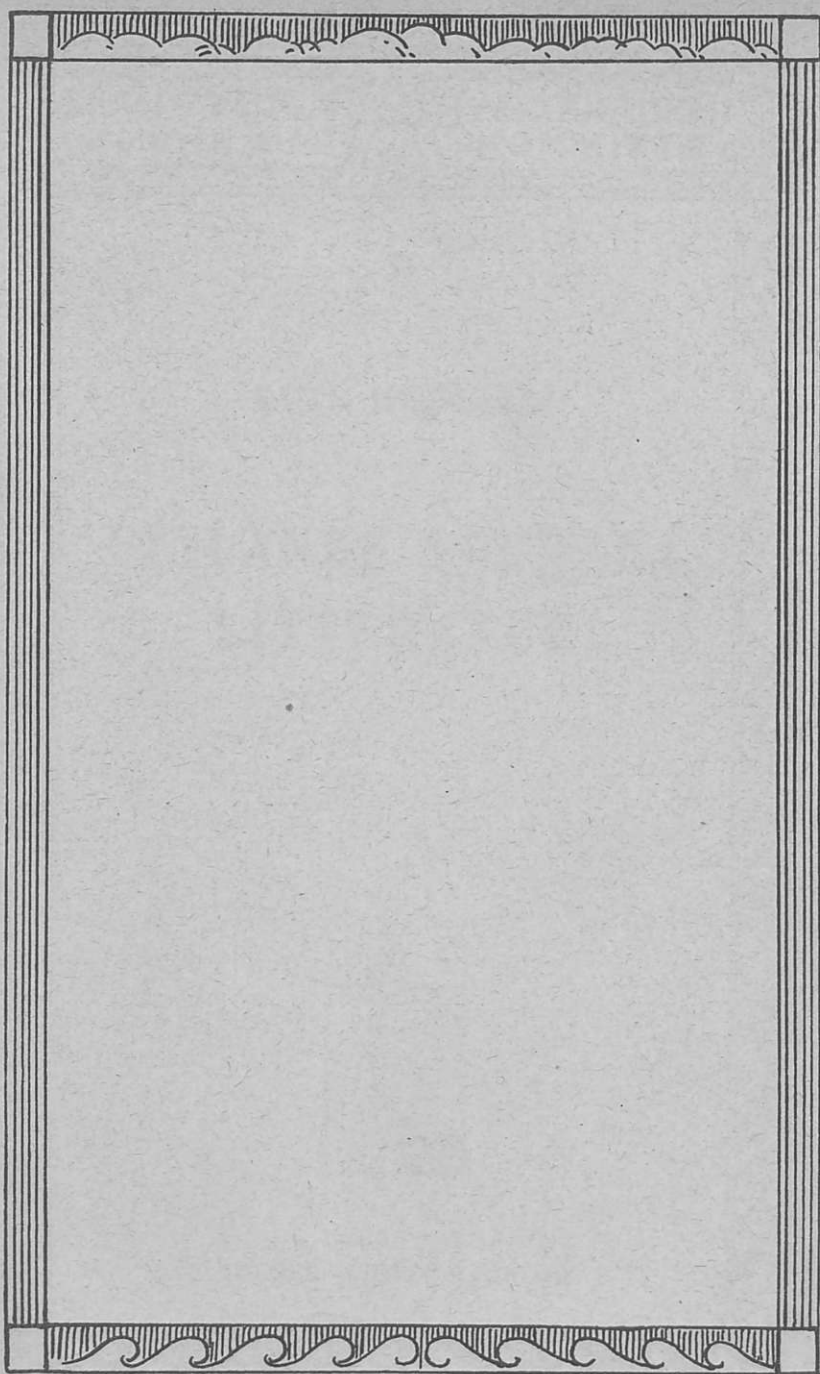
5.

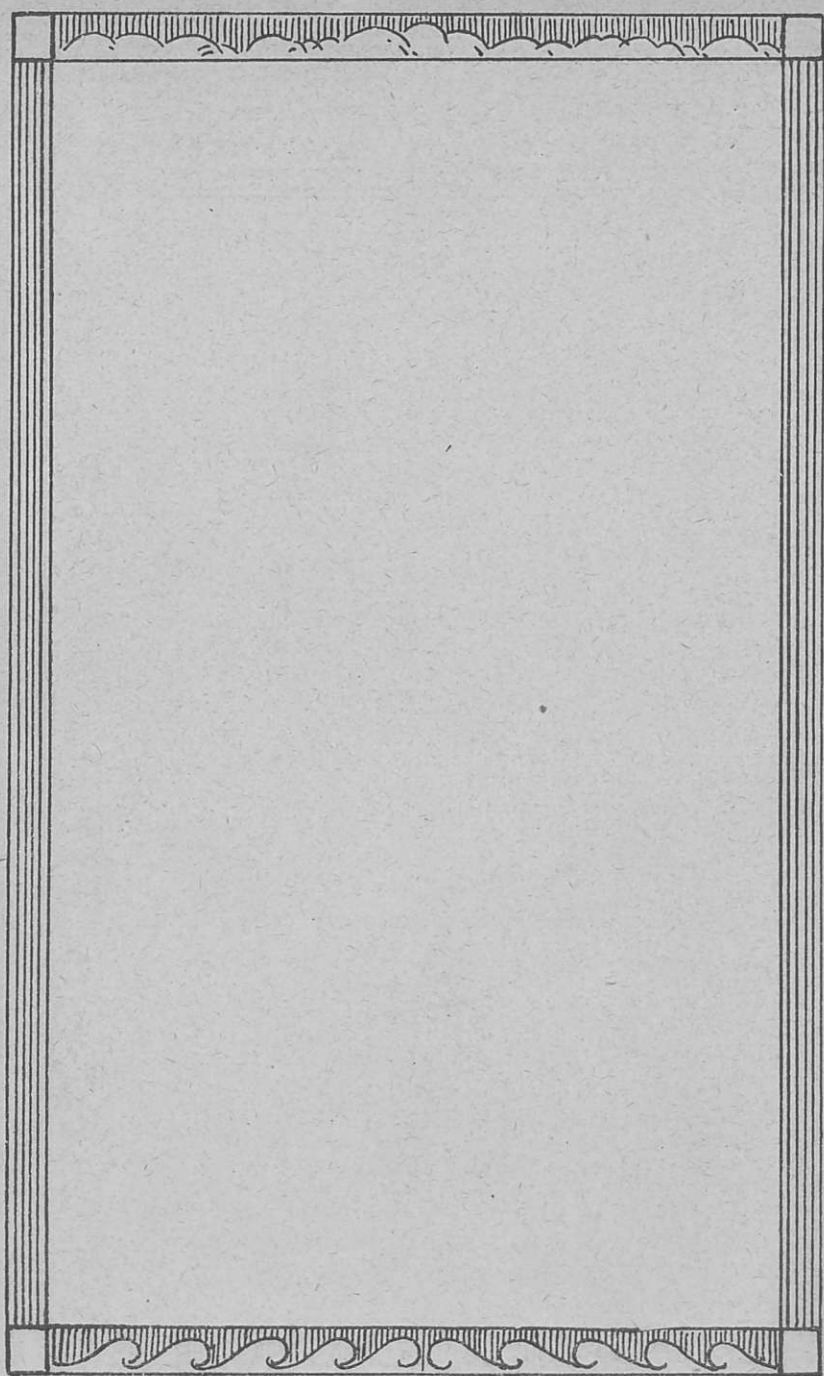
RUTH HEDVALL

FINLANDS SVENSKA
LITTERATUR

BORGÅ 1917
HOLGER SCHILDTS FÖRLAG

SKRIFTER
UTGIVNA AV

ÅBO AKADEMI
KOMMITTE.

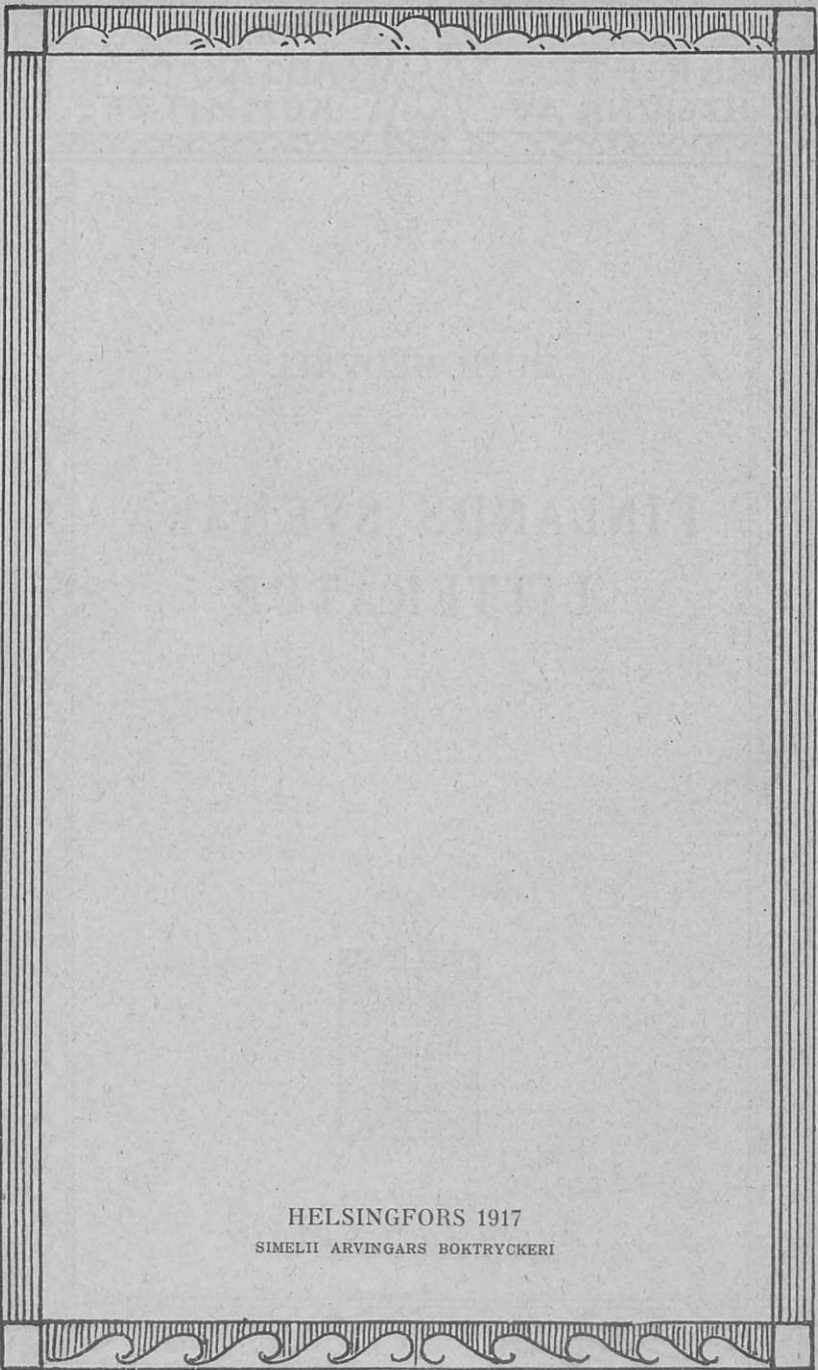
5.

RUTH HEDVALL

FINLANDS SVENSKA
LITTERATUR

BORGÅ 1917
HOLGER SCHILDTS FÖRLAG

HELSINGFORS 1917
SIMELII ARVINGARS BOKTRYCKERI

Innehåll:

	Sid.
Folkpoesin	5
Medeltidens litteratur	23
Reformationstidevarvet	31
Sjuttonde seklets litteratur efter Åbo akademis grund- läggning	37
Stora ofredens tid	63
Frihetstiden	72
Porthan och hans lärjungar	94
Franzén och Choræus	107
Nyromantiken	121
Runeberg	145
Runebergs samtida	168
Prosaförfattare	192
Topelius	199
Mindre betydande diktare under perioden 1840—1860 . .	223
Wecksell och hans samtida	233
Realismen	251
Yngre författare	276

Folkpoesin.

Av de folkvisor, som upptecknats i Finlands svenska bygder, stamma säkerligen en stor del från Sverige. Detta gäller särskilt de gamla riddarvisorna från medeltiden. Riddarväsendets glans var så främmande för vårt land, att man icke kan tänka sig, att någon riddardiktning sådan som medeltidsballaden här kunde ha uppkommit. Om andra äldre folkvisor, vilka sjungits såväl i Finland som i Sverige, kunna väl i de flesta fall inga bestämda påståenden göras, men all sannolikhet talar för att ett flertal invandrat från Sverige till Finland. Men även om de visor, som icke haft sitt frö inom vårt land, kan det sägas att de utgjort en del av det kulturarv vi mottagit från föregående släktled; den svenska folkvisan har levat och lever ett liv hos oss och har blivit ett spontant stämmningsuttryck för det folk som bebor vårt lands svenskbygder. Folkvisan uppfattas alltid i någon mån som den sjungandes egendom. Därför synes det som om en karakteristik av den icke finge saknas i ett arbete om diktens liv hos de svenska finländarna. Härvid kan dock avseende fästas endast

vid visor, vilka bevisligen varit kända i Finland, ehuru troligen många, som fordom sjungits, numera äro bortglömda och därför saknas i uppteckningar från vårt land. Det är nämligen först i senaste tid de svenska folkvisorna i Finland blivit insamlade och upptecknade. I Sverige har man däremot haft att tillgå uppteckningar från 1500- och 1600-talet, gjorda av adliga damer och herrar, vilka i sina »visböcker» samlade äldre och nyare visor, som de funnit behag i och ville rädda undan glömskan. I dessa visböcker finnes det naturligtvis många dikter, som icke mera leva på folkets läppar.

Beteckningen folkvisa, svävande och i flera avseenden otillfredsställande såsom vetenskaplig term, innebär icke att dikten skapats av »folket», vare sig så att den skulle ha uppstått genom något slags gemensamhetsdiktning eller så att den skulle ha skapats av »folket», allmogen; den innebär endast att dikten fortlevat genom muntlig tradition. Sålunda har folkvisan under tidernas lopp blivit i någon mån omformad, fått en del av sina individuella egendomligheter avslipade. Och vi kunna tillägga, att en dikt, som haft förutsättningar att fortleva såsom folkvisa, knappast någonsin kan ha haft en alltför individuell karaktär. De stämningar den ger uttryck åt måste vara sådana, att de kunna uppfattas och genomlevas av flertalet människor. Allt detta bestämmer i hög grad folkvisans stil och egendomligheter och förklarar de talrika stående uttrycken, handlingens enkla, skematiska karaktär o. s. v.

Den berättande visan.

Bland folkvisorna märkas främst ett antal gamla ballader och romanser, av vilka jag nämner Kung

Valdemo, Herr Radibrand och lilla Lena, Herr Peder och liten Stina, Hertig Fröjdenborg och fröken Adling, Vedergällningen, Konungabarnen, Vallkulla, Lindormen och flere visor om Necken. Från 1500- och 1600-talet stamma de legendartade visorna *Du vans sång på lindeskvist* och *Liten Karin*, samt den långa utförliga romanvisan om *Axel och Valborg*.

Balladen är en berättande dikt, såsom namnet (ballar = dansa) anger, ursprungligen avsedd att sjungas till dans. Sin blomstringstid hade den i Norden under senare hälften av 1200- och under hela 1300-talet. »*Fru Blanka av Namur*», Magnus Eriksson Smeks drottning, och hennes unga, glada hov dansade sålunda till tonerna av stolta, ofta tragiska ballader, som i dansens glittrande väv slogo in ett mörkt inslag. — »*Träda dansen*», »gå i dansen» hette det under medeltiden: detta visar att dansen gick i långsam takt. En försångare sjöng visan; blott i det i varje strof återkommande omkvädet stämde alla de dansande in, och då blev även dansen livligare. I vår ringdans ha vi en kvarleva av den gamla medeltida dansen, som upptogs av folket då den övergavs av de förnåma. Vål sjunges den episka dansvisan ej mera, men ofta nog erinrar ringdansvisan om balladens omkväde.

Medeltidsballaderna bära alla spår av sin härkomst från de högsta samhällsklasserna. De tala om riddaren och stolts jungfrun, de skildra ridderlig kärlek och ridderliga fejder. Minnet av medeltida prakt i riddarrustningar och dräkter ha de bevarat i sina, för övrigt yt-

terst enkla och kortfattade skildringar av huru riddaren rider på gångaren grå med gullsporrar på fot och gull-sadel, huru jungfrun sveper sig i scharlakan och mård, huru hon sitter i kammaren och »träder gull på skinn». — Och medeltida obygdor och ödemarker stiga för fantasin, då visan sjunger att »kung Valdemo han red sig genom tolvmilars skog».

Med hänsyn till visornas innehåll och motiv brukar man indela dem i k ä m p a v i s o r, r i d d a r v i s o r och n a t u r m y t i s k a v i s o r. — Kämpavisorna skildra med fantastisk överdrift väldiga krigiska bedrifter, utförda av hjältefigurer, tillhörande de sagocyklar — om Didrik av Bern och hans kämpar, om Karl den store o. s. v. — i vilka medeltiden gett utlopp åt sin kraftiga och primitiva fantasi. Även i riddarvisorerna igenkänna vi stundom allmänt spridda, ofta från Grekland och Orienten härstammande sagomotiv, vilka under medeltiden vandrade genom alla Europas länder, omdiktade i olika former.

De konflikter riddarvisorerna skildra äro väl av olika art, men huvudtemat är dock kärleken. »Kung Valdemo» berättar om huru riddaren rövar sin jungfru ur borgen och kämpar med hennes fader och hennes bröder, vilken kamp slutar med allas undergång. I denna visa spelar ett gammalt magiskt motiv in: under striden nämner jungfrun riddarens namn, ehuru hon blivit varnad därför; det är då han får sitt dödssår. Andra visor skildra, huru riddaren av jungfruns vredgade fader spärras in i »tornet blå». Först i graven förenas de älskande, och där växer linden, folkmytens träd, såsom

en symbol av deras trogna kärlek, och står grön intill domedag.

I visan om »Konungabarnen», en av de vackraste av våra gamla folkvisor, möter ett motiv ur den grekiska sagan om Hero och Leander: Konungasonen skall simma över strömmen till den älskade, som tänt ljus i en lykta för att leda hans färd i mörkret, men »en ond människa» släcker ljuset och det unga konungabarnet drunknar i böljorna.

Djupare kan konflikten anses vara, när diktens drama utspelas mellan de älskande själva. Detta är fallet i de talrika visor, som skildra huru den enas trohet sviktar i skilsmässan. Balladens stora dramatiska scen framställer så, huru riddaren återvänder, när jungfrun firar sitt bröllop med en annan. Till denna grupp hör den nordiska balladdiktningens kanske skönaste alster, sången om Ebbe Skammelson. Om denna dikt veta vi dock icke, huruvida den varit känd i Finland. — Flere visor behandla den konflikt som uppstår, när frillan övergives för bruden, någon gång med en fläkt av verklig tragik i skildringen av huru stolta hjärtan brista och splittrade, viljesvaga själar gå under. Av dessa visor må nämnas »Herr Peder och liten Stina». — Så finnes det också en del skämtsamma riddarvisor, till exempel »Herr Karl eller Klosterrovet», en ännu sjungen medeltidsvisa, som torde ha pläгат utföras såsom en halvt dramatisk lek. Från 1500- eller 1600-talet stammar däremot den muntra visan om »Ramunder den unge».

I de folkdikter, som ha mytiska motiv, uppträda

Necken, älvorna och bergakungen, vilka med betagande makt locka människan till dunkla boningar, där hon går under i tårande längtan efter sol och ljus. — Den kända visan om den bergtagna har blivit upptecknad även i Finland, men sitt egentliga hem ha väl visorna om bergakungar och bergstroll i Skandinavien bergsbygder. Däremot äro visor om Necken mycket vanliga i Finland. Bland dessa må nämnas en, som med en blandning av realism och fantastik av skakande verkan skildrar, huru den hemlighetsfulla strömkarlen kör för jungfrun:

Och strömkarn körde allt kyrkovägen fram,
så bergen de rämna' och kullarna skalv.

»Hållfast, Hållfast, kör ej med sån hast,
mina tömmar är av silke, ej gjorda utav bast.»

— — —
Och när som de kommit allt mitt uppå bron,
så stapplade hästen på rödast gullsko.

Och hästen den stapplade på rödaste gullsöm;
så körde han den jungfrun i stridaste ström.

I några visor, som handla om förtrollade prinsar och prinsessor i gestalterna av lindormar, näktergalar eller lindar, möter en förtroligt varm sagostämning.

Utom de egentliga balladernas grupp står den antagligen från reformationsskicket stammande religiösa visan »Duvans sång på liljekvist», en legendartad dikt, i vilken det transcendentala draget i germanskt stämmingsliv fått ett gripande uttryck:

Det sitter en duva på liljekvist
— i midsommarstiden.
Hon sjunger så fagert om Herren Jesus Krist
— i himmelen är en stor glädje.

Hon sjunger, hon sjunger, hon sjunger alltså
— i midsommarstiden:
Det väntas en jungfru till himmelen i år
— i himmelen är en stor glädje.

Genom den nordiska midsommarstämningen, anslagen genom omkvädets »i midsommarstiden» går det som en spröd ton av något heligt överjordiskt: duvan »sjunger så fagert om Herren Jesus Krist», över landskapet darrar det som en aning om himmelens glädje. Det är en stämning, så högt spänd att den liksom brister och går över i det transcendentala. Hos allt det ljusast vårliga finner det något av denna stämning och i den unga jungfru som »väntas till himmelen i år» får den symbolisk gestalt.

Den medeltida balladen kan betecknas såsom episk-lyrisk. Själva dikten är strängt episk, men omkvädet inför ett lyriskt element. Diktaren avhåller sig i allmänhet från alla reflexioner; händelserna framställas helt objektivt, gärna i en rad av fast byggda situationsbilder, vilka ofta nog äro dramatiskt gestaltade även så till vida, att dialogen i dem har stor betydelse. Typisk är första scenen i balladen »Hertig Fröjdenborg och fröken Adling»:

Fröken Adling går sig ut i rosendegård,
— för allt vad som kärt är i världen —
att plocka de rosor häd vita och blå.
— Mig tyckes det är tungt till att leva.

Hertig Fröjdenborg ut genom fönstret såg,
— för allt vad som kärt är i världen —
så fick han se var fröken Adling går.
— Mig tyckes det är tungt till att leva.

Hertig Fröjdenborg tar sin hatt under arm,
så går han sig för fröken Adling fram.

Han klappa fröken Adling på blomröda kind:

»Jag önskar du vöre allra kärestan min.»

»Käre hertig Fröjdenborg, I sägen icke så,
jag fruktår min fader det veta får.»

»Vete vad han veta vill,

Jag bjuder intet annat än äran därtill!»

Balladen är strängt individualiserande: händelsernas hjul drives alltid framåt genom enskilda motiv, aldrig genom politiska, sociala, religiösa. Mer än två eller tre huvudpersoner framför den i allmänhet icke. Dessa personer karakterisera sig själva genom sina handlingar, och författaren inlåter sig icke på att psykologiskt kommentera dessa. Också för skildringen av gestallernas yttre har balladen blott några enkla, ofta återkommande vändningar. Jungfrun har gult hår och »blekblommand kind», riddarens kappa är vanligen blå o. s. v. Ett slags karakteristik ger visan dock, när den tjänande

tärnan, som vinner riddarens eller den unge konungens hjärta, halvt smeksamt, halvt ringaktande nämnes liten Karin, liten Stina, Inga lilla.

Omkvädet ger ofta en liten landskapsbild eller en naturstämning: till exempel »uti lunden», »allt under den linden så gröna», »de lindeträlöv de falla», »i sommarens tider», »solen skin vida», »blåser kallt, kallt väder ifrån sjön». I några fall är denna landskapsbild avsedd att bilda en ram kring berättelsen i dikten, en ram som skapar en viss enhet mellan de olika situationerna och tillika accentuerar diktens grundstämning. I andra fall uttrycker omkvädet måhända blott de dansandes glädje över sommaren. Ibland upprepar omkvädet diktens centralmotiv, så i visan om prinsessan som spelade tärning med liten båtsman om sin kärlek. Här är omkvädet: »men de spelte, de spelade gulltärning». Det vanligaste är likväl att omkvädet är stämningsbetonat: till exempel »mig tyckés det är tungt till att leva», »allra kärestan min, jag kan Eder aldrig för-glömma», »den sorgen glöms aldrig». — En del visor ha blott ett, andra ha två omkväden. Strofen har utom omkvädet antingen två eller fyra versrader med slutrim. Rimmen behövde dock icke vara helrim: *stål* och *gård* till exempel voro fullgoda rim. I metriskt avseende var balladen besläktad med den medeltida latinska hymnpoesin, som haft ett mycket betydande inflytande på den germanska versens utveckling.

Jämte de gamla episka sångerna fanns det en rik skatt av visor, som hänförde sig till olika fester och

*Lyriska
visor.*

högtidsdagar. En av de äldsta visor av detta slag är Staffansvisan, som sjöngs av »Staffansridarne», bygdens unga karlar, som i gryningen annandag jul redo kring och undfägnades i gårdarna. Staffansritten var ett uråldrigt bruk, om vars ursprung olika meningar ha gjort sig gällande. — Så funnos också gamla lyriska dansvisor. Den åsikten har uttalats, att enstrofiga lyriska dansvisor ofta upptogos såsom omkväde i balladerna, vilka senare kommo i bruk.

Den största delen av de folkvisor, som nu sjungas i bygderna, äro dock rätt nya och skapade av allmogen själv. Ett högre estetiskt värde har endast ett fåtal av dessa visor. Det är de vackra melodierna, som göra dem till stämningsfulla uttryck för människors känslor av hopp och längtan, av glädje och sorg. Men även i dikter, vilka i sin helhet äro otympliga, enformiga och utdragna, kan det finnas strofer, där verklig inspiration för ett ögonblick hjälpt den ovana diktaren över de tekniska svårigheterna och låtit honom skapa rader av ren och rörande poesi. Och särskilt ha dessa visor icke sällan ett vackert uppslag, fastän den obildade diktaren ej haft den förmåga av konstnärlig koncentration och den utvecklade smak, som kräves för att skapa ett helt konstverk.

*Kärleks-
visor.*

Kärleken är i den nordiska folkvisan oftast en vemodig längtan, en känsla besläktad med sommarnattens stämning av svävande dröm. Det synes som om något av det innersta i den svenska folkvisans väsen framträdde i en strof sådan som följande, i vilken diktaren

uttrycker sin djupaste längtan genom att likna den vid naturens sommarnattsdröm om ljuset:

Väntat haver jag uppå dig, min lilla vän,
liksom fågeln på ljusnande dag;
för var och en gång jag dina ögon ser
så bliver jag hjärteligen glad.

»Du flicka lilla, du är så långt från mig» klagar en annan visa, vars toner också uttrycka denna nordiskt blida längtan, som är vemodig också när den är hoppfull och resignerad när den är utan hopp:

Allt under himmelens fäste
där sitta de stjärnor små;
den vännen som jag haver älskat,
se, honom kan jag ej få.

Gentemot otroheten är denna kärlek vapenlös, har endast en stilla klagan — och ibland en önskan, som knappast verkar riktigt vacker, att himmelens Gud skall taga hämnden i sin hand. Denna klagan över vännens otrohet kan bli rätt enformig; det är i själva verket ganska sällan detta slags visor tilldraga sig större intresse. Såsom en bland de vackraste nämner jag den som börjar »Förgäves uppå stigen jag dig att möta går». Första strofen ger diktens grundstämning koncentrerad i en liten åskådlig och rörande situationsbild:

Förgäves uppå stigen jag dig att möta går,
jag stannar, lyssnar och jag ropar åter.
Och vädret det blåser och böljorna de slå,

men vännens röst sig intet höra låter.
Som skyarna de gå under himmelen den blå,
så vandra mina tankar och ingen vila få,
så länge jag ej finner den jag söker.

Denna dikt har tillika en viss fulltonighet och rikedom i uttryck, i bildval och i versflätning som folkvisan endast sällan har.

Det finnes dock även kärleksvisor, i vilka man hör durtonen i svenskt lynne, visor fyllda av skälmskhet och ljus glädje. Inte alltid är vännen så hopplöst långt borta, det kan hända att hon väntar i gröna lunden eller på loftet, och då gäller det bara att vara rask i vändningarna:

På mig så vaktar fader, på mig så vaktar mor,
på mig så vaktar syster, ja ock min lilla bror;
men låt dem på mig vakta, jag går så tyst och sakta
varenda lördagskväll till lilla vännen min.

Och otroheten kan mötas av gäckande trots, såsom när flickan sjunger:

Schalen som du gav mig
med silkesfransar på,
den kan du ta tillbaka;
jag fryser ej ändå.

Skorna som du gav mig
med silverspännen på,
dem kan du ta tillbaka;
jag dansa kan ändå.

Naturskildringar förekomma rätt ofta i folkvisorna. Man får dock ej av dem vänta någon naiv och personlig realism; tvärtom äro de, särskilt i kärleksvisorna, mycket konventionella. Naturens rikedom och mångfald döljes bakom stereotypa bilder, företrädesvis hämtade ur bibelns och psalmbokens språk. Blomman är i folkvisan lilja eller ros, fågeln är duva, trädet vanligen lind. Och dock ha dessa naturskildringar ofta skönhet. Vi förnimma i dem fläkten av ett stämningsliv, som närts av psalmernas, höga visans och de gamla balladernas poesi. Och trots den stilisering det traditionellt poetiska uttryckssättet ger åt naturbilden kunna vi höra, huru vårens oro skälver i verser som dessa:

När vintern sig ändrar och sommarn tillstundar
och alla gräs och örter de gro;
då liljan i dalar och lunder upprinner
och duvan i ekarna bor — — —

Mina tankar de vandra så vida kring i världen,
de vandra så vida omkring.
Jag ser väl på den ena, jag ser på den andra
men ingen, som faller i mitt sinn — — —

Om det stora flertalet naturskildringar i kärleksvisorna gäller det dock, att de äro banalt konventionella.

I sjömanssångerna, vilka bland våra folkvisor bilda en talrik grupp, möter man i allmänhet större realism i skildringen av yttre ting. Man tycker sig ofta märka sjömannens säkra öga som tillåter honom att snabbt och fast gestalta en situationsbild, ge en liten scen från

*Sjömans-
visor.*

fartyget »när skeppet svajar och seglen slår, och alle man på fallbord står» eller teckna en bild av havet, »när stormen över havet lugnar, och akterdyning rullar fram». Förträfflig som situationsteckning och tillika utmärkt av djup stämning är en dikt, som skildrar en begravning på havet.

Sjömansvisorna ge naturligtvis uttryck åt olika stämningar, olika uppfattningar av sjömanslivet. En del äro sorgglöst glada, skildra sjömansgossarnas liv som en munter lek, tala om huru de »lyckeligen segla» och huru de i land äro flickornas förklarade gunstlingar. I de flesta visor skymtar dock en mörkare färgton, tanken på faran och på döden som ligger på lur. Och sjömannens munterhet är inte heller alltid av det soligt oförargliga slaget: den har ofta nog ett inslag av trotsigt, hårt och mörkt lynne. Det lockande i sjömanslivet är inte bara sommarseglatsernas solskensväder, det är också stormarna, faran och hamnstädernas syndiga glädje. Det finnes en visa, som förträffligt uttrycker motsatsen mellan det pryddigt idealiserade sjömanslivet och det verkliga:

I tron att en sjöman förtjänar så lätt,
med sex pund i månan han klär sig så nätt:
En blå doffeltröja och silkesväst därtill,
blanka pengar på fickan, kom dricka vem vill!

Men kommen helst åt Nordsjön en höststormig natt,
då det regnar och blåser som allt vor besatt,
gå i lå om storbåten till det bäst man kan få,
hålla fast uti ringen, där storbåten står.

En annan visa skildrar i en halvt burlesk, men åskådlig och nästan vacker scen, leken med hamnstädernas flickor:

Och Amsterdams flickor de dansa på strand
med fyra sjömänner envar i sin hand...

Så få flickorna i olika hamnar var sin strof, men tonen blir allt trotsigare och mörkare, allt djupare växer sig skuggan över detta sjömansliv:

Men när som vi foro från Amsterdam bort,
så var nu den glädjen förbannade kort.

Så har jag nu seglat från strand och till strand,
spenderat min ungdom i främmande land.

De kinder, som förr voro rosenderöd,
de hava förbleknat, som vore de snö...

I många sjömansvisor framträder en tydlig känsla av att sjömannen representerar äventyret, romantiken:

Det bodde en herre vid Hamburger bro;
han hade en dotter, så fager och tro.
Då kom där en farande sjöman i land — — —

Med den farande sjömannen kommer äventyret, den farliga vinden från livets oroliga hav in i den förnämt slutna patricierborgen. — Genom de svenska sjömansvisorna, så otympliga de än ibland kunna vara, går det

dock starka fläktar av oroligt längtande lynne, som slites mellan drömmen om fjärran palmomsusade stränder och drömmen om hemmets förtrogna kust.

I den svenska folkvisans djupt melodiska, ofta gripande tonfall ligger måhända dess största skönhet. Och i all den svenska lyrik, vilken genom själva sin versmelodi djupast tränger till vårt hjärta, återljuder något av folkvisans egendomliga melodi. Atterbom, som i viss mån kan sägas ha nyskapat den svenska versen genom att skänka den ett välljud av helt nytt slag, hade avlyssnat folkvisan dess tongångar, Frödings och Karlfeldts revolutionerande rytmik bygger på folkvisan. Vår störste lyriker, Topelius, hade mottagit synbarligen mycket djupa intryck av den folkvisa, som sjunges i vår svenska skärgård, av dessa, som han säger, »halvt glada, halvt sorgsna visor, som uppstå likt vattenliljor vid havets strand och diktas av vågen och ensamheten, utan att någon kan säga huru och när».

Folksagor. Jämte folkdikter i versform har allmogen ägt en rik skatt av sägner och sagor. De berättelser, som av folkloristerna benämnas sägner, ha vanligen ett nära samband med de bygder, där de förtäljas, bevara minnet av händelser och personer, förklara egendomliga naturbildningar och dylikt. Men sagan är oftast internationell, är till sin kärna gemensam för olika folk och länder. Sagans händelser äro förlagda till fjärran trakter

eller till fantasins länder, till »konungariket Midnatts-sol», till Lyckliga Arabien eller någon annan avlägsen strand.

En talrik sagogrupp utgöres av djursagorna — sagor om den listiga räven, den godmodiga, lättlurade björnen o. a. Till undersagornas grupp föras berättelser om häxor och förtrollade prinsar, drakar och trollkarlar. Bland sagor av detta slag, vilka levat bland den svenska allmogen, kan nämnas historien om Askungen. Men här berättades det, att Askungen i all sin ståt for, inte till balen utan till kyrkan. Och i kyrkan fick prinsen sedan se henne. Sålunda får berättelsen sin prägel av den miljö, i vilken den omplanterats.

Så finnes det också sagor, som stå legenden nära, sagor om jungfru Maria, Kristus och Magdalena och andra gestalter, som tillhöra den kristna föreställningsvärlden.

Såsom en särgrupp av sagor har man betraktat de talrika berättelserna om huru den dumma jätten eller den dumma djävuln blir lurad av någon rask och klok människa, vanligen en ung gosse. Dessa sagor stå ofta de s. k. skämtsagorna nära. Bland de skämtsagor, som varit mest omtyckta hos oss, märkas sagorna om de dumma »Bembölingarna» (»hölmöläiset» i de finska sagorna).

Alla dessa sagor, som i äldre tider roat generation efter generation, tyckas nu på väg att glömmas bland folket. En rätt talrik skara av samlare har dock räddat åtminstone en del av de gamla sagorna åt vetenskapen.

Tyvär är det rika materialet ännu blott till en ringa del utgivet i tryck och knappast alls bearbetat. Det är därför icke möjligt att här giva en mera ingående karakteristik av denna sagoskatt.

Medeltidens litteratur.

Finlands historia under medeltiden är berättelsen om huru den västerländska kulturen småningom får fotfäste hos folket. Vida ödemarker sträckte sig över stora delar av landet; de små handelsplatsernas bebyggare och besättningarna på de befästa slotten, som reste sig på otillgängliga holmar, skyddade av strömmar och djupa sund, kunde ännu under hela 1200-talet frukta att vilda, barbariska hopar av tavaster och karelare eller ryssar skulle nalkas med plundring och mord.

I den katolska kyrkans och det svenska väldets skydd uppblomstrade dock små plantskolor för den västerländska kulturen, och kyrkan upprätthöll förbindelsen mellan Finland och det övriga Europa. Ynglingar från vårt land fingo tillfälle att studera vid högskolorna i Paris, i Prag, i Rostock, där några av dem vunno de högsta lärda grader. Så Olaus Magni, senare biskop i Åbo, som två gånger, 1432 och 1435, blev vald till rektor (då student- och lärarkårens ordförande) vid universitetet i Paris.

*Piae
Cantiones.*

I kyrkans hägn uppstod den äldsta konstdiktningen i vårt land — naturligtvis på kyrkans språk, latinet — frömma hymner, som sjöngos vid gudstjänsterna, ävensom skolsånger av såväl religiöst som världsligt innehåll. En samling *Piae Cantiones*, tryckt 1582, bevarar den väsentligaste delen av denna medeltidslyrik. Av de dikter detta verk innehåller är större delen av nordiskt ursprung, några troligen av finländska författare; så till exempel en sång till sankt Henriks ära, författad av en man vid namn Ragvald, antagligen den andra Åbobiskopen med detta namn.

Den latinska medeltidspoesin har en skönhet, som tiden icke förmått bleka; dess djup av stämning kan ännu fullt uppfattas.

Den mystik och den svärmiska ton, som är utmärkande för dessa hymner, yttrar sig särskilt karaktäristiskt i bildspråket. Jungfru Maria, som flertalet av hymnerna äro riktade till, prisas i bilder, i vilka lärd spekulation över dogmatiska ting förenar sig med en av glödande hängivenhet uppeldad fantasi. Såsom en solstråle går genom en glasruta, så hade Guds kärlek gått genom jungfrumoderns väsen. Man besjög de bröst som närt gudomen, den späda famn, som burit himmelns och jordens konung. Maria var fältens blomster, dalarnas lilja. Höga visans brinnande kärlekslyrik går igen i denna hymnpoesi, som ger uttryck åt all instängd kärlekslängtan, som i svärmisk innerlighet sträckte sig mot jungfru Marias väna bild eller mot Kristus, den himmelske brudgummen. Men även den klara, rena ömheten kunde finna uttryck i denna dyrkan av en ung

moder med sitt barn, och man finner i madonnahymnerna liksom i madonnabilderna stundom en ren och rörande känsla för modersglädje och barnaömhhet.

I skolsångerna och i de visor, som diktats och sjungits av de kringvandrande djäknarna, skolynglingarna, under deras färder i bygderna, möta andra sidor av livet. Djäknevisan sjunger väl också den ibland om jungfru Maria och helgonen, men den sjunger även om den fria vagantens glädje och sorger, om hans fröjd över friheten och den vackra om också syndiga världen, om hans ängslan när maten är knapp och människornas dörrar stängda för fattiga djäknar.

Bland dessa medeltida dikter finnes det flere, som äro skrivna på en blandning av latin och svenska, så kallad makaronisk vers. De göra ett rätt egendomligt intryck, men äro ofta vackra. Det tyckes vara en fläkt av äkta medeltidsanda över dessa dikter, i vilka latinet på ett levande sätt blandas med folkspråket, så som det skedde under medeltiden. Man tycker sig nästan höra huru muntra djäknar förbrylla sina olärda värdar i bondstugorna med att i sitt tal och i sina visor inblanda lärda latinska glosor, som framkalla en häpen beundran. Men också allvarliga psalmer och hymner finnas på makaronisk vers. Såsom exempel kan nämnas den vackra julhymnen »In dulci jubilo», som visserligen icke är av nordiskt ursprung, men redan under medeltiden blev försvenskad och ingår i »Piae Cantiones». Den infördes sedan i gamla svenska psalmboken, där den hade sin plats ända till 1886. Första och sista stroferna av denna psalm lyda.

In dulci júbilo,¹⁾
 Sjunger på jorden bo,
 All vår hjärtans glädje
 Ligger in praesepio,²⁾
 Och skin som solen vida
 Matris in gremio.³⁾
 Alpha es et O, Alpha es et O!⁴⁾
 Ubi sunt gaudia,⁵⁾
 I den helga stad.
 Där de änglar sjunga
 Nova cantica,⁶⁾
 Och de klockor klinga
 In Regis Curia!⁷⁾
 Eja vore vi där, eja vore vi där!

Versen i den latinska hymnen utmärker sig genom ett innerligt melodiskt välljud. Själva versbyggnaden har haft stor betydelse för den nyare versens utveckling. Här möta vi nämligen första gången regelbundna slutrim, och i likhet med vad fallet är i den moderna versen men i motsats till förhållandet i antikens latinska vers, var metern byggd på accenten, på stavelsernas tonstyrka.

Såsom i andra länder hade även i Finland klostren stor betydelse såsom kulturhärdar. I birgittinerklostret

1) Med ljuv glädje

2) krubban

3) i moderns famn

4) Du är begynnelsen och änden!

5) där är det glädje

6) nya sånger

7) i konungens boning.

i Nådendal, Finlands rikaste och mest ansedda kloster, *Jöns Budde*.
levde vårt lands första svenska skriftställare, munken
JÖNS BUDDE eller RÆK.

Vi veta mycket litet om denna broder Jönis levnad.
Han inträdde i klostret antagligen år 1462, vid vilket
tillfälle han enligt ordensregeln måste vara minst tjugufem
år gammal. Bland sina ordenskamrater åtnjöt han
tydligen gott anseende: det är nämligen känt att han
vid ett par tillfällen representerat klostret. Hans död
inträffade efter år 1491; när är icke närmare bekant.
Om Budde var född i vårt land, är icke heller med
säkerhet känt, men flere omständigheter göra detta
sannolikt.

Buddes arbeten utgöras visserligen endast av översättningar,
men för medeltidens uppfattning var översättaren, — eller
bearbetaren, ty de medeltida översättningarna voro vanligen
mycket fria — nästan detsamma som författare. Och Budde
hade i sitt arbete hjälp av själva den heliga jungfrun,
som i underbar skönhet uppenbarade sig för honom, upplyste
hans tanke och styrkte hans kropp och själ, så att han utan
att förtrötta förmådde oavbrutet i fjorton dygns tid
arbeta på sin fromma helgonlegend. Så berättar han själv.
Dock kände han, att det på grund av hans mänskliga
svaghet insmugit sig fel och brister i hans verk, och
så präntade han i slutet med rörande ödmjukhet
versen:

Thette screff broder jönes ræk

Æn tha at scrifften ær allom ofhæk.

En del av broder Jöns skrifter äro numera förlo-
rade. Bevarade äro en översättning av delar av gamla
testamentet — den äldsta kända svenska bibelöversättning
i egentlig mening — och en samling större och mindre
skrifter, vilka sammanförts i en volym, som går under
namnet J ö n s B u d d e s b o k.

Det språk vi finna i Buddes skrifter är visserligen
högst ålderdomligt, men kan dock utan större svårig-
heter förstås. Satsfogningen är i rätt hög grad påver-
kad av latinet, ett drag, som i allmänhet utmärker äldre
svenska och i översättningar från latinet naturligtvis gör
sig särskilt starkt gällande. Dock anses dessa översätt-
ningar vara mycket goda för sin tid, och Budde har,
ehuru endast översättare, blivit räknad bland birgittiner-
ordens främsta skriftställare.

»Jöns Buddes bok» innehåller en framställning av
den äldre skolastikens troslära, avfattad i form av ett
samtal mellan lärare och lärjunge, en samling religiösa
betraktelser av den helige Bernhard, och slutligen ett
antal legender, fromma berättelser, vilkas innehåll dels
utgöres av skildringar av de heliga martyrernas utsäg-
liga lidanden och av helgonens ödmjuka och självför-
sakande liv, dels av berättelser om underbara syner och
uppenbarelser. Bland helgonlegenderna märkes berättel-
sen om den heliga Karin, sankta Birgittas dotter, och
hennes fromma och uppoftande leverne. Denna legend
lästes naturligtvis med stort intresse av birgittinerklost-
rens bröder och systrar, för vilka sankta Karins gestalt
ju var särskilt bekant. Bland skildringarna av överna-
turliga syner fäster man sig vid en berättelse om den

irländske ädlingen Tundalus' syn. För att han måtte omvända sig från sitt syndiga liv fick han, medan han ännu levde, skåda helvetet, skärselden och paradiset. Berättelser från den andra världen voro särskilt omtyckta under medeltiden; en sådan syn är ju också ämnet för den dikt, som blivit medeltidens oförgångliga testamente till senare tider, Dantes Gudomliga Komedi.

Utmärkande för berättelserna i »Jöns Buddes bok», liksom överhuvud för medeltidslitteraturen, är en brinnande fantasi, som än badar i drömmar om överjordisk salighet, än i föreställningar om gränslösa kval, och som har sin styrka i att den aldrig släpper det fasta greppet i verklighetens värld, att den alltid arbetar med sinnligt fattbara föreställningar. Helvetets marter äro fullt begripbara, framställda med en ohygglig realism, och paradiset skönhet och ljuvlighet åskådliggöres i en skildring av blommande ängar, där rosor och liljor dofta och de saliga vandra kring i gyllene klädebonader. De äro barnsliga, dessa föreställningar, men vi kunna förstå, huru dessa skildringar, som genom sin handgriplighet ännu kunna verka medryckande, skulle förskräcka och hänföra medeltidens människor. Mycket i dessa skrifter är för oss direkt motbjudande, och överhuvud kan det nog sägas, att den inblick man genom dem får i medeltidens sjäsliv, särskilt i det sjäsliv som klostren fosterade, i flere avseenden är ögnad att skrämman. Det är ett sjukt, nervöst uppjagat tillstånd som möter i dessa fromma betraktelser, för vilka det oskyldigaste är synd. Den ständiga kampen mot allt mänskligt, allt jordiskt

i tankar och känslor måste ha varit till ytterlighet uppslitande. Men förvisso hade detta sjäsliv också ett upphöjt drag av hjältemod, och i vissa avseenden utvecklades och förfinades känslolivet i hög grad.

Reformationstidevarvet.

Reformationen i Norden var icke resultatet av en andlig folkrörelse, som med omotståndlig kraft bröt fram, trotsande och övervinnande världsligt motstånd; den kom såsom ett påbud från den högsta världsliga myndigheten. Det andliga livet var fortfarande knutet till den katolska kyrkan och hägnades av den; därför betydde kyrkans fall till en början en sänkning av den andliga nivån. Det är sant, tanken på reformationen hade utgått från en av Sveriges ädlaste män, från mästern Olaus Petri, men i utförandet blev tanken helt förvärldsligad. För Gustaf Wasa var reformationen i främsta rummet ett kraftigt hävdande av satsen »given kejsaren det kejsaren tillhör». Och när han tog ut det som han ansåg vara sin rätt, när han skövlade kloster och kyrkor, då drev han också ut eleverna ur klosterskolorna, då, så har man sagt, slet han sönder pergamentshandskrifterna till pärmar kring sina räkenskapsböcker. Men när de vigda ljusen slocknade i kyrkorna, de fromma sångerna tystnade och de målade kyrkfönstren krossades, då lyste dagsljusets glans in i de skövlade helge-

domarna. I stället för de katolska prästerna med mäsor, ljus och rökelse kommo omsider andra präster, som lärde folket att läsa, som undervisade det i Guds ord och Luthers katekes. Det var en ringa början till kunskap, men det innebar dock en vädjan till tanken, som tvingade tankelivet att vakna ur den syärmeriets dvala, i vilken katolicismen hållit det fånget. Den lutherska kyrkan, stelnad i bokstavstro och dogmlärdom, försökte väl sedan hålla fången den tanke, som reformationen väckt, men den lät ej mera helt fånga sig. Så var reformationen dock en väldig frigörande och folkupfostrande rörelse, en förutsättning för det kulturliv som utvecklats sig i Norden.

I litterärt avseende karakteriseras reformationstidevarvet främst genom att folkspråket nu kom till heders, medan latinets användning inskränktes till vetenskapliga skrifter, till tal och dikter, som voro avsedda att sprida glans över akademiska högtidligheter och skolfester. Man kan i detta se ett uttryck för det folkliga drag, som så starkt präglar reformationstidens kulturliv.

Olaus Petri, Sveriges reformator, översatte bibeln till svenska; han författade därjämte talrika skrifter, i vilka han med kraft sökte bana väg för en friare uppfattning av såväl andliga som världsliga ting. Likasom Luther ansetts vara det tyska skriftspråkets egentliga skapare, så gav den svenske reformatorn åt sitt språk en ny prägel, ledigare, naturligare. Hans verksamhet betecknar inträdet av ett nytt skede i det svenska språkets utveckling. — I Finland förde reformationen med

sig finskans upphöjande till skriftspråk. MIKAEL AGRICOLA översatte bibeln till finska; han utgav en ABC-bok, en katekes, en bönbok och flere kyrkliga handböcker ävenledes på finska. PAUL JUUSTEN och ERICUS ERICI följde honom i spåren med finskspråkig skriftställarverksamhet. Däremot framträdde under reformationstidevarvet ytterst få svenska litteraturalster i Finland. Den enda egentliga författaren är SIGFRID ARONUS *Sigfrid Aronus Forsius* FORSIUS, den gamle stjärntydaren, som utom sina naturvetenskapliga arbeten även författat psalmer och andliga sånger samt till svenskan översatt dels psalmer, dels även en längre religiös lärodikt *Om Menniskiones Leffuerne*. *d. 1624.*

Av de rätt talrika psalmer, vilka tillskrivits Forsius, hava tvenne ingått i vår svenska psalmbok, dock i något omarbetat skick. En varm och innerlig ton går genom dessa andeliga visor. Den ena är den kända *Sorgen för glädjen går*. Här talar den av livet hårt prövade gamle mannen med en ton av stilla förtröstan om huru olyckan omsider följes av lyckan och huru allt, glädje och sorg, står i Guds hand. Det är den unga protestantismens barnsliga tillit till Gud, som kommit människorna långt närmare än förr, som åter stod för människobarnen som en fader. Och det är tillika något av den naturkänsla, som vid denna tid allt starkare börjar träda fram i dikten såsom ett vittnesbörd om att jordelivets skönhet åter uppfattades av människorna. Karakteristiska äro följande vackra strofer:

Driver dig nöd och tvång,
till Gud vare din gång;
förvisst du det då finner.
att din armod försvinner,
Gud kan din ångest vända:
det står allt i hans händer.

Uppå Herran allen
sätt ditt hopp i allt men:
När honom bor du trygger,
om du på honom bygger.
Han kan din nöd väl stilla
och dig med fröjd uppfylla.

Sommarens fröjd och lust
följer den vinterfrost:
Efter stor sorg och kvida,
hjärtans fröjd månd framskrida.
Gud kan din plåga vända,
det står allt i hans händer.

All djur i vintren kall,
på marken blömster all,
av kölden ligga öde,
men sommarn ger dem föda.
Gud kan den vinter ända
och våren till oss vända.

Regn haver varit förr
och snö faller för dörr.
Strax solen utav höjde
skiner med lust och fröjde.
Gud kan den snö fördriva
och lusten igengiva.

Egendomligt för Forsius' psalmer är, att de båda äro skrivna som akrostika, d. v. s. strofernas begynnelseverser bilda författarens namn. Detta sätt att bevara auktorns namn från glömskan var mycket vanligt under äldre tider, liksom det är ännu i nyare folkdiktning.

Avslutningen till ett stort naturvetenskapligt verk av Forsius utgöres av En lovsång till den allershögste obegripelige skaparen. Författaren skildrar här de olika elementerna, himmel och jord, och alla de ting som finnas i världen, och i slutet stiger dikten till en rik och vacker lovsång:

Nu lovar Gud all kreatur,
himlar och änglar alle,
fåglar sjunge av kvist och bur,
Herranom lov med skalle,
lovar vår Gud väder och sky,
samt dimmor all av vatten och dy,
regn, snö och haglet kalle.

Mycket av det innersta i tidevarvets anda och stämning kommer till uttryck i denna dikt: en varm och enkel religiositet och tillika en naturkänsla, som fördjupats till längtan att utforska naturens hemligheter. Uttrycksätt och ordsfattning hava fått sin prägel av intryck från bibelns språk. Den enkla tonen skiljer sig också mycket från det senare tidevarvets diktning med dess lärda konstmässiga stil.

Dock möta vi ännu under den följande perioden dikter i reformationstidens stil. Så äro PETRUS TORPENSIS' (student vid Åbo akademi) »andeliga visor», (utgivna

*Petrus
Torpensis
(omkr. 1641.)*

1641) hållna i ett slags biblisk folkvisestil. De parafra-
sera Höga visan, och något av förebildens poesi lever
kvar i orden:

Si huru täck och fager
och dejelig är du,
när som jag dig famntager,
min syster, kära brud,
din ögon ganska skära
som duvoögon stå,
dina lockar de äro
flätad i silvertrå.

*Christina
Regina von
Birchen-
baum.* En längre dikt, i vilken fru CHRISTINA REGINA von
BIRCHENBAUM berättar sin sorgliga levnadssaga repre-
senterar även denna riktning. Något enformig, men
ändå rörande är denna dikt. Vackrast äro de strofer,
som berätta om huru författarinnan såsom ung hustru
»i sorg och tro» sökte sin man, som stridde i trettio-
åriga kriget, men i stället nåddes av budet att han
stupat

när han mot fienden strida
mån som en kavaljer.

Sjuttonde seklets litteratur efter Åbo akademis grundläggning.

Anno 1640 lyste det svenska väldets krigiska ära över hela Europa. I denna atmosvär av seger och framgång utvecklade sig alla de anlag för festlig pomp och ståt det svenska lynnet äger. Senrenässansens och barockens tunga prakt drog in i Sveriges rike genom de portar, som öppnats mot Europa. Men man nöjde sig icke blott med den yttre glansen; de svenska statsmännen voro betänkta på att lägga en fast kulturell grund under den lysande praktbyggnaden. Denna period är utmärkt genom ett inre nydaningsarbete, som haft betydelse för alla tider. Även den ofta försummade landsändan Finland fick del av styrelsens omvårdnad genom »den gode greven», generalguvernören Per Brahe, som även har främsta förtjänsten av Åbo akademis grundläggning år 1640.

Genom akademien trädde Finland i närmare kulturell förbindelse med Sverige än förut. Professorer och studenter kommo västerifrån till den nya högskolan, som rätt snart synes ha förvärvat sig ett gott anseende.

En del av dessa akademici lämnade väl åter Finland, men andra stannade kvar, och sålunda fick det svenska elementet i vårt land en kulturellt betydande förstärkning. Det är egentligen från denna tid man kan räkna uppkomsten av en svensk litteratur i Finland.

Ett renässansdrag, som först vid denna tid börjar framträda i den svenska litteraturen, är den starka känslan för de konstnärliga kraven, för formens betydelse. Det gör sig gällande en stark strävan att skapa regelbundna former, så i metriskt och språkligt avseende som ifråga om kompositionen. Antikens litteratur var det främsta mönstret: det gällde för skalden att på sitt eget språk efterbilda de former antiken skapat. Jämte de antika versmåttan infördes även italienska versslag såsom sonetten. Därjämte borde skalden studera romarnas och de italienska, tyska och franska renässanspoeternas epos, tragedier, idyller m. m. för att kunna efterbilda deras komposition och ädla stil. Icke heller fick de antika dikternas rika galleri av imposanta gudagestalter saknas i den moderna poesin. Dessutom kunde 1600-talsskalden taga den kristna religionens Gud och alla änglar till hjälp, och en rik skara av personifierade egenskaper såsom Rättvisan, Sanningen, Våldet, fick sälla sig till de romerska halvgudarnas mängd. Detta för vår tids smak tröttande myller av tomma skuggestalter gav enligt 1600-talets åsikt åt dikten antik höghet och plastisk åskådlighet.

Den litterära renässansrörelsen kom till Sverige närmast från Tyskland, där Martin Opitz, föga bety-

dande som skald, men begåvad med ett levande intresse för språkets utbildning, formulerat riktningens program. I Sverige blev Georg Stjernhjelm banbrytaren och den störste representanten för renässanssträvandena, som han genomförde i svensk anda och med svenskt lynne. Han lyckades, vad få skalder inom eller utom Sverige förmått, ge liv och nationell prägel åt de mytologiska och allegoriska figurerna i sin dikt. Hans »Herkules» är en svensk adlig yngling från 1600-talet, och hans fru Dygd och fru Lusta äro även tecknade konkret och åskådligt.

I nästan skrytsam rikedom växla olika antika versmått i Stjernhjelm's diktning. Därjämte skrev han sonetter, klingdikter såsom han kallade dem. Detta införande av nya versformer var naturligtvis en vinst för språket och för den svenska poesin, och tidens strävan efter formtukt var utan tvivel en nödvändig förutsättning för att svenskan skulle bli så smidig, så poetiskt uttrycksfull som den senare blivit. Men i denna stränga skola gingo nog också uttrycksmöjligheter förlorade, som först i senaste tid börjat återvinnas. Under denna strävan efter en skematisk meter förlorade man sinnet för den äldre visans levande rytm, och den medeltida knittelversen med dess rika utvecklingsmöjligheter förkastades helt och hållet.¹⁾ Om man jämför en behagfull

¹⁾ Utmärkande för knitteln var, att varje vers innehöll fyra betonade stavelser, medan de obetonade stavelsernas antal ej var bestämt. Såsom exempel kan anföras sången om Engelbrekt av biskop Tomas:

gammal visstrof — t. ex. ur Wiwallius' »Varer nu glad mine fiender all» eller ur psalmen »Den signade dag» — med en av de senare 1600-talsskaldernas konstfullt sirade verser, skall man känna, att denna regelmässiga säkerhet ej vunnits utan våld på språkets levande själ. Dock var det icke så mycket Stjernhjelms, som en senare metrikers ståndpunkt, som egentligen blev ödesdiger för den svenska versens utveckling. Det var Petrus Lagerlöf, som under inflytande närmast av tyska metriker först gjorde gällande att svensk vers borde vara uteslutande jambisk eller trokeisk. I slutet av 1600-talet börjar så alexandrinens, den sexfotade jambiska versens envälde inom de högre stilarterna, medan visor vanligen skrevos på kortare jambisk vers. Egentligen var alexandrinen franskans heroiska vers, en ersättning för hexameter, som franskan icke kunde forma sig till.

Tidens dyrkan av det formella i poesin gick därhän, att man lade an på formen också i yttre, rent bokstavlig mening, i det att många poetiska alster anordnades och trycktes så, att genom radernas olika längd bildades figurer såsom kors, hjärtan, bågare och andra efter tillfället lämpade emblem.

Thet var en man, han het Engebrikt;
 af honom nu börjas thessa dikt.
 I Sverghe var han föddir.
 Han fördhe um land klubbo och sværd;
 han fæktade fast for utan flærdh,
 ok ther til var han nöddir.

Beröringen med utländsk kultur och utländsk viterhet under denna tid hade betydelse icke blott i metriskt avseende; även i övrigt röjer sig i svensk litteratur ett starkt inflytande av ett internationellt stilideal. Det uppstod en lyrisk diktning, för vilken antika och sydromanska skalder givit mönstren. Särskilt starkt framträder det romanska inflytandet inom den erotiska lyriken, som i oändlighet varierar motiv ur Petrarcas Laura-dikter. Ofta var denna kärleksdiktning egentligen blott ett slags litterär stilövning efter berömda förebilder. Den uppfattning av kärleken, som verkligen tillhörde tiden, får däremot i bröllopsdikterna ganska ohöjda uttryck. Den individuella kärleken spelade inte stor roll vid äktenskapens ingående, det var släktet det gällde. Den erotiska lyriken med dess sentimentala, tårdränkta melankoli, dess översvinnliga svärmeri är »en drivhusplanta, som till en början står nästan fullkomligt utan beröringspunkter med det verkliga livet» (Castrén). Och därför är också denna poesi till ytterlighet skematisk, är nästan fullständigt blottad på individuella drag. Den älskade med sina ögons solar, sin alabasterhals, sina koralläppar och rosenkinder är knappast mera en riktig människa.

På 1600-talet hade renässansstilen inom de bildande konsterna efterträtts av barocken med dess svulstiga, överdrivna former. Inom litteraturen gjorde sig en motsvarande utveckling gällande. Känslan framträdde som deklamatorisk svulst, och stilen blev konstlad och onaturlig. Den stora mytologiska apparaten, ett rikligt bruk av omskrivningar, bilder, som ofta voro överdrivna eller

spetsfundiga, smaken för våldsamma motsättningar, antiteser, allt detta är betecknande för denna stil. Efter en av sina främsta företrädare, italienaren Marini, brukar den nämnas marinismen.

Den marinistiska stilen är ofta utmärkande för herdedikten, som i slutet av 1600-talet börjar odlas även i norden, men som redan på 1500-talet hade framträtt i de sydeuropeiska länderna. Trötta på hovens stelhet och tvång älskade skalderna att låta händelserna i dikten tilldraga sig i en diktad herdevärld, ett drömt Arkadien, där oskuld, flärdlöshet och rena seder härskade. Denna pastoraldiktning var dock ingen ny uppfinning, utan en efterbildning av den herdediktning vilken blomstrade redan under antiken. Den herdedikt, som uppstod i sextonde seklet, bär i hög grad förkonstlingens märke. Dess herdar och herdinnor äro utklädda kavaljerer och hovdamer, som i den diktade idyllvärlden mera ostört än i hovens salar fingo egna sitt liv åt ljuva eller bittra kärleksdrömmar. Huvudpersonerna filosofera över kärlekens väsen och göra fina psykologiska begreppsutredningar. Om det än i detta var mycken onatur, bidrog dock måhända denna litteratur till att utveckla och förfina uppfattningen av själslivet, att skapa ett psykologiskt intresse, som kommer litteraturen, men icke blott den, till godo. Mer och mer kom sedan skildringen av det inre livet att bli den moderna litteraturens egentliga innehåll, och för denna utveckling ha herdedikterna och herderomanerna haft sin stora betydelse.

En typisk och talangfull representant för den internationella renässansstilen inom lyriken är JOHAN PAULINUS (LILLIENSTEDT), Finlands förste egentliga konstskald.

*Johan
Paulinus
Lillienstedt
1655—1732.*

Johan Paulinus föddes 1655 i Björneborg. Hans far var en fattig kaplan i Mouhijärvi. Efter att en tid ha studerat vid Åbo akademi, begav sig den unge Paulinus till Uppsala för att studera lagfarenhet. En tid tyckes han ha tvekat i valet mellan den lärda banan och ämbetsmannabanan, men fördes, dels på grund av yttre omständigheter, dels väl av egen böjelse in på den senare. Han inträdde i kammarkollegium, hans begåvning väckte uppmärksamhet och hans väg ledde snart till samhällets höjder. Han fick åtnjuta Karl den elftes synnerliga gunst, han blev adlad, han blev friherre och greve och han fick bekläda höga och riksvårdande ämbeten. Han dog 1732 såsom president vid tribunalet i Wismar. Det var en lysande bana sådan endast få finländske män fått fylla.

Åt musernas tjänst egnade Lillienstedt icke stor del av sitt liv, endast sin ungdom, ett decenniums tid. Hans alstring är därför icke stor, men den skall dock städse hava betydelse i vår litteraturhistoria.

Bland Lillienstedts dikter märkes främst en på grekiska skriven hyllningssång till Finland, som han uppläste vid en fest på Uppsala universitet år 1678. Med varm känsla prisar skalden här vårt lands skönhet och invånarnas förnöjsamma sinnelag och stilla liv. Tidens smak krävde, att en hyllningssång skulle vara obegränsat lovprisande; därför hör skaldens jämförelse mellan

Finlands och Siciliens fruktbarhet icke väcka förvåning, icke heller hans åsikt, att endast avunden kan bestrida det berättigade i att

bland de första
folken uppå allhärskande jord Finnonerna räknas.¹⁾

I stället bör det räknas skalden till förtjänst, att han i alla fall lyckats giva en så skarpt karakteriserad bild av finsk natur och finskt allmogeliv, som han faktiskt gjort t. ex. i följande avsnitt:

Icke ett annat land förmår silvblickiga källor
flera skänka, som nere i blomstrande dalarnas bottnar
över kiselstenarna fram sig sorlande smyga.
Finnes där ock isköld, isköld på de vintliga dagar,
kropparna härdas av köld, som ger åt lemmarna styrka;
värme finnes jämväl i tröttsamme sommarens tider.

Mig förnöjer att gästa i anspråkslösa gelagen,
mig förnöjer utur stensåln eller ock ur ett träfat
med lättköpelig gråt, eller ock brunskinniga bönor,
med bondmässiga kåln, med rättikor, rovor och kålrot,
samt klotrunda potäter²⁾ därhos ock kosteligt svinkött
att förplåga mig, tyst undslippande brännande hunger.

Fri från dagens besvär, jag aldrig på skarlakans bäddar
kosteligt glänsande, nej, vid ljuvligpratiga källans
rännilar, slumrande in uppå friskgrönskande gräset
plågar i sommarens tid smärtdövande luren mig taga.

¹⁾ Citaten följa Sjöströms tyvärr allt annat än mönster-
gilla översättning.

²⁾ Potäterna få väl tillskrivas Sjöströms uppfinning.

Det är finskt torparliv, skildrat i homerisk stil.
Vem kan undgå att härvid tänka på Älgskyttarne?

Från Lillienstedts ungdom stammar en liten erotisk dikt *Klagan vid Iris' avresa*, hans vackraste poem. Iris är ett av de herdinnenamn, som ständigt möta i tidens poesi. Då skalden skildrar, huru en jämerfull natt omsluter hans själ sedan Iris försvunnit för hans blick, då han ber träd och mark och himmels sol vittna om hans suckar och tårar, igenkänna vi den typiska sentimentala renässanslyrikens stil. Men uttrycket har ändå levande kraft och naturlig rikedom, och versmelodin har ett fylligt väljud, som talar om verklig känsla bakom orden och som låter den lilla dikten än i dag framstå såsom en levande liten blomma bland tidens förtorkade blomsterskatter. Här må citeras några strofer:

I höga trän, I skuggerika lunder,
som han den lust se Iris dagelig,
I blomster, I, som skåden alla stunder
de ögons par, som ha betagit mig,
du gröna mark, som lycklig dig kan nämna
att trampad bli av hennes täcka fot,
tal' om den ångst, den hon mig i månd lämna,
säg om det kval, som ej vet någon bot!

Du klara sol, som allt i sänder skådar,
som med en blick båd mig och Iris ser,
allt sant du vet, allt sant du ock bebådar,
nu mig du ock sannfärdigt vittne ger.

Ack, vittna dock om var den suck jag skjutit
 för Iris' skull opp ur mitt sorgsna bröst,
 om hvar den stund, jag trött och enslig sutit
 i oro och i ängslan, utan tröst!

Som en magnet i mörka bergens klyftor
 allt längtar opp åt nordens höga pol;
 som ur sin säng solblomman huvud lyfter
 och natt och dag sig vänder åt sin sol;
 som agn och strå med längtan eftersträva
 att hinna till en fager bärensten,
 så måst ock jag i stadig oro sväva,
 till dess jag får min Iris se igen.

Andra dikter av Lillienstedt äro mera manierade i
 stilen, och marinismens olater framträda ganska starkt.
 Sålunda är första delen av hans stora dikt Den ny-
 födde, korsfäste och uppståndne Kristus.
 nästan helt och hållet skriven i antiteser:

En Gud är kreatur, en kung ett uselt barn,
 en herre torftig träl, lagd ned på halm och skarn;
 rättfärdighetens sol i mörka stallet ligger,
 all världens ärvda prins om hus och värme tigger.

På den sammanblandning av kristna och hedniska
 föreställningar, som var egen för tidens diktning, finner
 man även här exempel, då det säges att Kristus »för-
 jagat Stygis här och Pluto fånglig fått». — Ett prakt-
 stycke i äkta barockstil är skildringen av huru Kristus
 intågar i sitt himmelska rike genom triumfbågar av
 safir, mellan vikande stjärnehopar, liksom en romersk
 triumfator ödmjukt följd av de makter han besegrat.

Det är en deklamatorisk religiositet av den art, som under motreformationens inflytande framträdde inom Italiens litteratur och bildande konst och sedan fick uttryck i tysk och slutligen i nordisk litteratur. I de sonetter över rent religiösa ämnen diktaren skrev, möter också denna såsom det synes rent litterära religiositet, som karakteriseras genom diktarens val av den kalla och sirliga sonettformen såsom uttrycksmedel. Inom de protestantiska länderna syntes vid denna tid den personliga religiösa känslan nästan förkvävd under trycket av kyrkans hårda ortodoxi och lärotvång; så mycket starkare kunde inflytandet från den på visst sätt livaktiga, men ändå ihåliga och osunda religiositet, som jesuitismen fostrade i de sydromanska länderna, göra sig gällande i litteraturen.

Bland Lilliensteds poetiska alster böra ytterligare nämnas hans bearbetningar och efterbildningar av Guarinis världsberömda herdedikt *Il pastor fido* (Den trogne herden), genom vilka skalden är en av dem som infört den egentliga herdedikten i svensk litteratur. — I likhet med nästan all tidevarvets erotiska diktning äro även dessa dikter klagande. Ett typiskt exempel på det för tidens smak karakteristiska stildraget att genomföra ett figurligt uttryckssätt ända till krassaste realism erbjuder en av dessa imitationer, i det herden, som klagar över att hans själ följt hans älskade *Fillis* i döden, slutligen finner det onaturligt att han vistas bland levande och ber: »låt livlös kropp ej obegraven stå».

Lillienstedt hörde icke till dem som ofta uppvaktade med gravskrifter och bröllopssånger — genom sin

sociala ställning stod han naturligtvis redan i sin ungdom över de yrkesmässiga gratulanternas skara. Dock har även han lämnat sin oundgängliga tribut till denna poesi och skrivit några minneskväden samt bröllopsdikter i idyllisk stil.

Det har sagts att Lillienstedts diktning betecknar en vårbrytning inom vår litteratur. Detta är sant så till vida, att han var vår förste konstskald, men det betyder ej att han på senare finländske diktare skulle utövat större inflytande än hans samtida bland Sveriges-svenska diktare. Men i Lillienstedts dikt till sitt fosterlands ära får finländsk patriotism första gången diktens röst: även därför står hans gestalt för oss såsom en ädel portalgestalt i den finländska litteraturens historia.

*Daniel
Achrelius
1644—1692.*

Medan Lillienstedts diktning sålunda utgöres av erotisk herdelyrik och praktfullt retorisk religiös poesi i den moderna, internationella stilen, möter i DANIEL ACHRELIUS (professor vid Åbo akademi) en kärv didaktiker med förkärlek för gammaltestamentliga ämnen, som han behandlade i tämligen styva verser. Sin högsta berömmelse nådde Achrelius likväl såsom latinsk väl-talare, seklets yppersta i vårt land, har det sagts.

Achrelius' största poem behandlar profeten Daniels utläggning av konung Nebukadnezars dröm. Skalden får här tillfälle att gå igenom nästan hela världshistorien. Egentligen borde han ha hållit sig bara till gamla tiden, men utmärkande för Achrelius är en oöverbinnelig lust att sväva ut över sin uppgifts gränser, och han får tillfälle att som god lutheran rikta snärtar både åt påven

och turken. Didaktiker och moralist som han var, försummade han ej heller att yttra sin mening om orsakerna till den ofärd, som övergått de mäktiga vålden han skildrar, att tadla vrånghet och orättfärdighet hos lagarnas handhavare, sedeslöshet och yppighet hos allt folket. I en dikt, Josefs styrelse, framställer skalden sina åsikter om huru riken böra regeras, utan att dock egentligen komma längre än till en teoretisk fordran på rättfärdighet och redlig vilja hos de styrande. Men den moral Achrelius predikar har dock en något annan prägel än den, som oftast möter hos samtida moralister: det är icke tidens filistermoral med dess sländiga betonande av vad nytta och klokskap bjuda: det är en rättfärdighetsmoral, som kräver mod och sanning inför Gud och alla människor. »Det är ett ärbart verk att skriva vad man tänker», säger han i inledningen till »Josefs styrelse». Och vi veta, att Achrelius i sitt liv sökte efterleva sina grundsatser. För sina skarpa uttalanden om rättstillståndet i Finland straffades han med akademisk varning, för sitt klander av kyrkan och prästerskapet med suspension från sina akademiska befattningar. Ett naturvetenskapligt arbete, som han utgav i form av akademiska disputationer väckte stor förargelse för de »nya principer» det innehöll, men hans motståndare lyckades dock icke tvinga honom att avbryta serien. Achrelius var även den första, som i någon mån avvek från de längesedan föråldrade skolastiska metoder inom filosofin, vilka då ännu följdes vid Åbo akademi. Vid Uppsala universitet bröt man vid denna tid definitivt med de gamla metoderna, och den kar-

tesianska filosofin blev gällande. I jämförelse med Uppsalaprofessorn Hoffwenius' arbeten beteckna dock Achrelius' filosofiska verk en föråldrad ståndpunkt.

Achrelius var högt skattad såsom minnessångare över avlidna personer. Det har sagts, att det troligen gällde såsom en särskild ära att bli prisad av hans ärliga stämma. Även i gravskrifterna framträder diktarens satiriska och didaktiska lynne, även i dem skildrar han ofta den onda världen — men inte bara i allmänhet såsom poeterna vanligen brukade, utan med tanke på speciella missförhållanden.

Achrelius är föga betydande såsom skald; hans dikter verka i hög grad knaggliga och torra, även då man tager i betraktande att tidens poesi i allmänhet förefaller oss styv — men de rymma dock även poetiska partier. Och den mer än vanligt rena och stränga moral han förkunnar förnimmes såsom en livande och höjande fläkt, och räddar hans diktning från att förfalla i platthet, tidens skötesynd inom litteraturen.

*Torsten
Rudeen
1661—1729.*

Från 1692 till 1709 vistades såsom professor vid Åbo akademi en av tidens mest begåvade svenska skaldar, TORSTEN RUDEEN, som dock, då han var född i Sverige och där även slutade sitt liv, knappast kan anses tillhöra vår litteraturhistoria, om än den tid han vistades här var hans skaldetid. Med några ord bör dock hans diktning omnämnas.

Rudeen har författat flere stora festdikter för akademiska högtidligheter till konungahusets ära. — Det

finska Helicons underdåniga fägnesånger benämnde han dessa hyllningsdikter, då han utgav dem — men sitt bästa har han givit i sina erotiska dikter. Festdikterna äro hållna i tidens bombastiska barockstil, och deras märklighet består egentligen däri, att de äro de första dikter på svenska, som upplästs från Åbo akademis kateder. Men i de erotiska dikterna framträder en fin och älskvärd skaldebegåvning, och stilen verkar helt ny, lätt, graciös, på en gång öm och skälmsk, med ett drag av tidig rokoko. I hans förtjusande »Gavotte de l'amour» framträda alla de vackraste dragen i hans skaldskap:

Vintren är nu från oss skriden,
mörkret har nu mist sitt våld,
årsens sorgetid förliden,
regnet har ock återhåld;
solens kraft i skog och dalar
lockar ut mång tusen blad,
fjäderfolket något talar
sin emellan, vet ej vad.
Det dock ej min själ hugsvalar,
den min vän allen gör glad.

Vårens barn, de vackra blomster
börja te sin huvud an,
fågeln har sin återkomster
från de varma middagsland.
Isar, som min väg nu stänga,
att jag ej min vän får se,
sku' sig snart i vatten många
och mig farten öppen ge.
Kärast' östvind, töv ej länge
förrän du det låter ske!

I Rudeens diktning framträder redan det inflytande från fransk poesi, varav spår vid denna tid börja visa sig även hos andra svenska skalder — Lindschöld t. ex. — och som trycker sin prägel på 1700-talets svenska diktning.

*Gabriel
Tuderus
1638—1705.*

En representant för det folkliga i tidevarvets liv, för trohjärtad konungskhet och gemytlig humor är GABRIEL TUDERUS, en österbottning, som efter att i sin ungdom ha levat ett vilt liv vid Åbo akademi, slagits med gesäller och stadsvakt och en tid varit relegerad, slutligen blev en nitisk och varm ordets förkunnare bland lapparna i höga norden. I en tjänsteberättelse av Tuderus, vilken bl. a. innehåller en skildring av lapparnas hedniska seder och bruk, ingår även det första upptecknade provet på finsk folkpoesi, en dikt, som antogs vara en gammal hjörnsång, men torde ha varit en nyare omarbetning av en sådan. Tuderus meddelade denna sång såväl i finskt original som i både rimmad och orimmad svensk översättning. Tuderus är sålunda — i all blygsamhet — en företrädare för tidens nyvaknade intresse för »antikviteter», för alla slags minnen från föråldrade kulturstadier.

Tuderus har ej skrivit mycket, men hans dikter visa en tydlig poetisk begåvning, de äro enkla och stämningsfulla. I imponant psalmtön klagar han över Karl XI:s död:

Desslikes var rättfärdighet
Hans kronas glans och strimma,
Huru den dygd, var man det vet,

Månd allestädes glimma,
 Vilken är ock ett fundament
 I ett väl beställt regement,
 Att det fast alltid bliver.

— — — — —
 Herden från hjorden är borttryckt,
 Vem vill ha vård om fåren?
 Läkaren är ock undertryckt,
 Vem vill nu hela såren?
 En mäktig kung av storan ätt
 Är slagen kull till marken slätt,
 Var vill man skuggan finna?

Tuderus bearbetade även efter danskan »En skön och lustig visa om bondeståndet och dess ämbete», vilken med en stämning av bred, gemytlig hemtrevlighet i rimrika strofer skildrar huru far plöjer och sår, huru mor väver och bakar och stökar.

En enkel, folklig ton möter även i MICHAEL RENNERS andliga visor. Sålunda önskar han i en nyårsvisa, benämnd Ett andeligt sjökort och seglationskonst» att »konglig skepparn» på regementets skepp skall hava ett lyckosamt år och att alla »som vid riksens segel sitta» må finna den rätta farleden. En ledig versbildning och ett konkret uttryckssätt är i allmänhet utmärkande för denne poet, som på sin tid tyckes ha åtnjutit en viss popularitet.

*Michael
 Renner.*

Från senare hälften av 1600-talet stamma jämväl ett antal tillfällighetsdikter, begravningspoem och bröl-

*Tillfällig-
 hetspoesi.*

lopsdikter, ävensom dikter skrivna i anledning av akademiska högtidligheter. Begravningsdikterna voro uppfyllda av klagan över jordelivet, förgängligt som en rök och uppfyllt av alla slags plågor. Största delen av dessa tillfällighetsdikter äro av alldeles hantverksmässig art, och ofta skrevos de för att förskaffa författaren en liten penningebelöning av den familj de voro riktade till. I bröllopsdikterna återljuder ibland herdediktens ton; brudgum och brud få herdenamn som Dafnis och Chloë. Ett omtyckt tema var det också att besjunga Cupidos eller Astrilds allmakt. Men jämte de dikter, i vilka man förnimmer ett direkt inflytande av den sydromanska renässanslyriken, skrevos också mycket förståndsmässiga avhandlingar om det äkta ståndets företräden, om huru en hustru bör vara och dylikt. Här gör sig också gällande ett inflytande av den hederliga holländska moralpredikanten Cats. — Delvis var bröllopsdikten vanligen enligt vår tids begrepp ytterst grov.

I de dikter, som skrevos till fester vid akademien, uppträdde naturligtvis romerska och grekiska gudomligheter i stora skaror. Det var främst promotionerna, som gåvo anledning till festpoem, hyllningsdikter till de lagerkrönte. De äldsta promotionsdikterna äro skrivna på latin, men mot seklets slut blevo svenska dikter lika vanliga.

Dramat.

Medan lyriken småningom under 1600-talets lopp nådde allt högre, och därefter ostört fortsatte sin utveckling, visade dramatiken under det sjuttonde seklet

ansatser till utveckling, som sedan ej fullföljdes. Kring sekelskiftet kommo hungersnödens hemsökelse och sedan stora ofreden. Och sedan strömmade 1700-talets anda in även i Sverige, odramatisk och försonande, och en lyckomoral, som icke tillät djupa etiska konflikter att utveckla sig, tryckte sin prägel på litteraturen.

Däremot var 1600-talet i flere av Europas länder dramatikens stora århundrade, så i Spanien, där ett nationellt drama framväxte och i Calderon och Lope de Vega fick sina främsta företrädare. I England uppblomstrade dramat redan under 1500-talet, och i Shakespeare fick det sin fulländning. Det var bland de borgerliga klasserna det engelska såväl som det spanska dramat hade sin egentliga publik. Det växte fram organiskt och naturligt utan att framdrivas med konstlade medel. Sitt ursprung hade denna dramatik i medeltidens kyrkliga skådespel, som småningom löst sig ur förbindelsen med kyrkan, omhändertogs av yrkesskådespelare och förvärldsligades.

Det franska dramat, som likaså under 1600-talet nådde sin fulländning, hade en väsentligen annan karaktär än det engelska och spanska. Det var i något högre grad ett hovdrama, och det hade lärt mer av antiken. Nationellt var det i alla fall: 1600-talets franska hovliv karakteriserade nog nationen. Och i det franska dramat med dess formella elegans, dess rena och klara byggnad, dess klartänkta, stundom alltför förståndsmässiga psykologi har det franska folket givit ett ytterst representativt uttryck åt sitt väsen.

*Dramat i
Europa.*

*Dramat i
Sverige.*

Det är egendomligt att med detta jämföra dramatikens ståndpunkt i Sverige. En liten primitiv art av drama förde här ett undanskymt liv i skolsalarna och studentkretsarna. Det var det så kallade skoldramat, som ursprungligen haft till uppgift att ge de studerande tillfälle att öva sig i latin, men som nu fick tjäna det nyttiga ändamålet att lära de spelande ett fint och ledigt sätt och att för övrigt inskräpa moraliska lärdomar.

Skoldramats historia i Europa går tillbaka till den äldsta medeltiden. Ursprungligen spelades mest de romerska komediförfattarna Terentius och Plautus, men då dessa voro hedningar och för övrigt inte hade de bästa sedliga begrepp, uppstodo självständiga efterbildningar, som voro avsedda att företräda en högre moralisk ståndpunkt. Under reformationstidevarvet, som i allmänhet präglas av ett starkt pedagogiskt intresse, undergick skoldramat en viss förnyelse. Man började författa skoldramer även på elevernas modersmål. Luther själv skattade högt nyttan av sådana små dramatiska övningar. I Sverige skrev Olaus Petri »Tobiæ Comedia». Om skoldramats äldre historia i Finland är intet bekant, men vi få väl antaga, att lärarna i Åbo katedralskola någon gång lade bort sina barska skolmästarminer och läto eleverna leka en liten komedia till sin egen och sina närmastes förnöjelse. Vid den nyinrättade Åbo akademi rådde sedan ett livligt intresse för dramatiska föreställningar, och här skapades under det första decenniet av akademins tillvaro tidens bästa alster av svensk dramatik.

Själva invigningen var ju ett tillfälle, då lärdomen borde visa sig i så festlig och tilltalande form som möjligt. Vid detta tillfälle utfördes ett latinskt skådespel *Studenterna* som dock var författat i Tyskland. Men vid promotionsfestligheterna år 1647 uppfördes ett svenskt skådespel *Surge* eller *Flits- och oflitighets-skådespel*, författat av en Åbostudent, JAKOB PERSSON CHRONANDER, troligen från Västergötland.

*Jakob
Chronander.*

Huvudpersonerna i »*Surge*» äro två studenter, *Palladius* och *Circejus*, av vilka den förre följer *Diligentias*, *Flitens* väg, som genom försakelser leder till allsköns lycka och upphøjelse, medan den andra följer den lockande gudinnan *Negligentia*, *Lättjan*, som väl i början skänker honom glädje och förnöjelse, men till slut störta honom i den djupaste olycka. Dessutom förekomma i stycket fyra bönder, av vilka två äro arbetsamma, medan de två andra leva i sus och dus, misshandla fogden, som kommer för att utkräva skatten, och slutligen släpas i fängelse. Det är som vi se idén från den gamla sagan om *Herkules' vägaval*, som med förkärlek brukade varieras i tidens litteratur.

Den lättsinnige *Circejus* tillbringar största delen av sin tid på källarn under spel och dryckenskap. Så träffar han en gång en skön ung dam, *Virgo*, som inger honom en häftig kärlek. I en tirad, uppfylld av anspelningar på antika sagor, prisar han hennes skönhet och riktar till *Cupido* en bön, att han måtte uppända hennes hjärta till att besvara hans kärlek. Den lille guden uppfyller också hans önskan: *Virgo* visar sig mycket nådig mot *Circejus*, hon dansar med honom

och tar emot de gåvor han bjuder henne såsom under-
 pant på sin trogna kärlek. Då de komplimanger Circe-
 jus riktar till sin sköna, äro ytterst karakteristiska för
 tidens galanta stil, må en del av hans lovsång här an-
 föras:

Du sköna Nymfa är behaglig,
 bliv mig en vän alltid daglig.
 Mig behagar din skön gestalt,
 din sedighet ock över allt.
 Apelles ej konterfeger
 den sköne skapnat, som du äger,
 som stjärnor din ögon skina,
 ansiktet rubiner fina,
 i var kind är en ros röd,
 aldrig borde du bliva död . . .
 Som Hesperus på himmelen står
 pryda dig läppar och ögnehår.
 Din hals är som vit elfenben,
 brysten som alabastersten . . .

Paris han Venus tilldömde
 äpplet och Minerva glömde,
 men om det efter min dom ginge,
 för alla du guldäpplet finge.

Under sitt vilda krogliv förfaller Circejus småning-
 om allt mer, sina penningar slösar han bort, och till
 slut vänder sig Virgo med hån ifrån honom.

Den flitige Palladius blir även en gång lockad till
 källaren av Circejus, men då denne försvinner utan att
 betala och låter honom bestå kalaset, har han av sin
 förvillelse all önskelig lärdom och styrkes i sina goda

föresatser. Han köper böcker även när han egentligen behövde en ny dräkt, han inhämtar goda råd av professorerna och belönas slutligen så, att han förmåles med den vördnadsvärda fru Philosophia, i vars följe gå hennes sju döttrar *Metaphysica*, *Physica*, *Mathesis*, *Ethica*, *Logica*, *Politica* och *Retorica*. Detta innebar en symbolisk hänsyftning på filosofiemagisterpromotionen, som avslutade Palladius' akademiska bana. — Förskräckande moralisk synes oss denna skildring; dock röja sig vissa ansatser till psykologisk uppfattning, och alldeles utan strid förmår Palladius ju inte vandra fru *Diligentias* väg.

Skildringen av de fyra böndernas öden har i allmänhet ansetts utgöra det intressantaste i »*Surge*». Här ha vi en kulturhistoriskt rätt upplysande skildring av bondelivet vid denna tid. Det var tungt arbete, slit och släp. Och ytterst hårt förtrycktes allmogen av fogdarna, som icke blott utkrävde oskäligt höga skatter utan även helt öppet fordrade gåvor för egen räkning och foro fram med råhet och självsvald över alla gränser. När bönderna så bli druckna och vilda, ge de sin länge sparade ilska fritt utlopp, prygla fogden och överösa honom med det kraftigaste hån, i vilket man dock tillika spörjer en underström av gott lynne över allt de en gång få ge fogden så gott igen. Dessa bondescener visa -- har det sagts -- en realistisk kraft, som möjligen under gynnsammare förhållanden kunnat giva uppslaget till ett svenskt lustspel.

Versen i »*Surge*» är den gamla knitteln, som här är mycket kantig och styv. Med den dramatiska hel-

heten är det naturligtvis illa ställt i ett drama med så många huvudpersoner, vilkas liv tecknas i parallellt förlöpande skildringar. — Ännu svagare komponerat är Chronanders andra stycke *Bele-Snack*, som avhandlar det gifta och det ogifta ståndets företräden. Men bland svenska dramatiska alster från samma tid verka dock Chronanders dramer mest moderna och livskraftiga.

Thet Himmelske Consistorium.

De två andra finländska dramer från 1600-talet, som äro kända, gå helt i medeltidsstil. Skolrektorn PETRUS CARSTENIUS' drama *Thet Himmelske Consistorium*, uppfört på Viborgs slott år 1674, kan betraktas såsom en försenad produkt av den art av det medeltida skådespelet, som blivit kallad *moralitet*: de uppträdande äro nämligen allegoriska figurer. Guds egenskaper Barmhjärtigheten, Rättvisan, Mildheten o. s. v. bilda ett konsistorium, som rådgör om möjligheterna att frälsa det fallna människosläktet. Som anklagare uppträder Lucifer och fordrar att de fallna utan nåd skola överlämnas åt honom, medan de brottsligas advokat »det mänskliga släktets eländighet», försvarar dem. Även däri, att dramat föreställer en process, minnar det om den gamla s. k. moraliteten.

Genesis Aetherea

ERIK KOLMODINS *Genesis Aetherea* eller *Jesu Christi födelse* är icke egentligen vad vår tid förstår med *original*, utan en bearbetning efter ett tyskt skådespel. Kolmodin har likväl gjort såväl tillägg som uteslutningar och givit tonen en mera realistisk färg.

Även detta stycke uppvisar släktskap med en art av det medeltida dramat, men icke med den allegoriska moraliteten utan med bibeldramat. Likasom detta är Kolmodins skådespel blott en dialogiserad berättelse och helt odramatiskt till sin byggnad. Och för övrigt påminner det såväl genom ämne som behandling om de gamla jul- eller trettondagsspelen.

Man har sagt, att »Genesis Aetherea» liknar en gammal tysk målning av den heliga familjen, särskilt genom sin rikedom på naivt realistiska drag: Maria ber Josef hjälpa henne att sköta barnet, att koka mjölk åt det och att vagga det till ro; herdarna undra vad de skola föra med sig åt den lille och besluta sig sedan för ägg och smör »så få de äggekaku göra». Såsom på gamla tyska bilder är Josef en gammal orkeslös gubbe, för gammal att vara Jesu fader. — I scenerna med herdarna har författaren använt ordformer och vändningar från folkspråket, varigenom dessa scener få än starkare realistisk färg.

Trots alla otympligheter, trots den svaga kompositionen och det knaggliga språket med dess spår av tyskt inflytande vilar det ett visst naivt behag över detta stycke. Det är trohjärtad och varm julstämning över det, och i hela den första akten, främst i Marias vaggsång »Ack min hjärtans Jesulill, Dig en säng jag bädda vill» möter oss en innerlig bild av den germanska madonnan, människobarnets moder med hennes mänskliga omsorger, sådan den tyska konsten framställt henne.

Till stor del var det ogynnsamma yttre förhållanden, städernas litenhet och den allmänna fattigdomen, som gjorde att dramats utveckling avstannade såväl i Finland som i Sverige. På 1680-talet gjorde ett koteri av Uppsalastudenter väl ett märkligt försök att skapa svensk dramatik. Urban Hjärne skrev en stor tragedi i fransk-italiensk stil, »Rosimunda», vilken visade goda ansatser. Men inom kort upplöstes den lilla truppen av studentskådespelare, och den svenska dramatikens utveckling fortsattes icke denna gång.

Stora ofredens tid.

I slutet av 1600-talet, då den kyrkliga lutherska ortodoxins tryck var som starkast, började i Tyskland en religiös rörelse framträda, vilken åsyftade ett varmare, mera personligt religiöst liv. Denna rörelse, pietismen, nådde i början av 1700-talet även till Sverige, där den hos det av krigets olyckor nedtryckta folket fann god jordmån och spriddes trots motstånd och förföljelse från kyrkans och myndigheternas sida. I synnerhet bland krigets flyktingar utbredde sig pietismen. Det var en form av religiositet, som särskilt var egnad att tilltala betryckta sinnen. De finska flyktingarna i Stockholm samlade sig till pietistiska sammankomster, och i många av de små kolonierna av svenska krigsfångar i Ryssland rådde en anda av pietistisk fromhet, som med återvändande karoliner spriddes till hemlandet. Många, som icke direkt anslöto sig till rörelsen, voro dock berörda av den religiösa strömning, som gick genom landet. Hos tidens främsta svenska skald, finländaren JACOB FRESE, möter även en stark religiös ton.

De pietistiska rörelserna stå i samband med de sentimentala känslöströmningar, som vid 1700-talets ingång börja göra sig gällande i hela Europas kulturliv och manifesteras sig på olika sätt, såväl inom litteraturen som på andra områden. 1600-talet var klassicitets stora århundrade. Det skapade allmängiltiga former och regler på alla områden, inom statslivet, inom religionen, inom konsten. Men genom 1700-talets liv går, halvt dold av former, skapade av det föregående seklet, en stark ström av individualism, subjektivitet och sentimentalitet. Denna strömning framträder i intresset för filantropiska företag, i seklets humanitära, människovänliga strävanden på lagstiftningens och det allmänna samhällslivets område. Intressena riktas mer på det praktiska än på det abstrakta, mer på det enskilda än det generella. Filosofin tar levnadsfilosofins, den praktiska filosofins form. Gent emot statskyrkans ortodoxi reste sig pietismen med dess krav på individuell fromhet. I stället för det klassiska 1600-talsdramat med dess koncentrerade konflikt av allmängiltig innebörd träder romanen, 1700-talets stora litterära skapelse, med dess breda, nyansrika skildring av en enskild människas sjäsliv och inre utveckling. — Inom de litteraturarter, för vilka det föregående seklet skapat regler och former, bestodo dock dessa under hela 1700-talet. Men emedan dessa former ej längre fullt motsvarade tidens åskådning, fick en stor del av seklets litteratur en prägel av tomhet, av oäktthet, så främst dramat.

Hos Jacob Frese varseblivas redan några av de drag, som karakterisera 1700-talet i motsats till det

föregående århundradet. Hans dikt återspeglar ett personligt stämmingsliv, den har ett tonfall av subjektivism, och den andas en religiös känsla, som ej synes vara knuten till dogmer och kyrka utan är av rent personlig art.

Jacob Frese föddes omkring 1690 i Viborg, där hans *Jacob Frese*. far var en jämförelsevis förmögen köpman. När stora ofredens olyckor bröto in över hans fosterland och hans fädernestad, begav han sig över till Stockholm, där han så tillbringade återstoden av sitt liv och där han avled år 1729. Han hade en liten kanslisttjänst, som gav honom ett enkelt uppehälle.

När Jacob Frese först kom till Stockholm, blevo Runius, den glade vissångaren, och dennes kamrater hans närmaste vänner, och en tid framåt diktade Frese muntra, någon gång till och med rätt drastiska visor och små, täcka herdedikter. Men senare förändrades allt. Sjukdom grep honom och släppte ej mera sitt tag; den förde honom långsamt till döden. Och allt tyngre blevo de moln, som samlades på Sveriges himmel. Bland Freses närmaste vänner märktes nu främst den för pietism anklagade predikanten i Stockholms finska församling, Kjellin. Allt mera får Freses diktning sin prägel av lidandet, hans eget lidande och det stora, som övergick Sveriges rike och mest hans fosterbygd, Finland.

Främst bland Freses patriotiska dikter står Eko å Sveriges allmänna fröjdekväden över Karl XII:s hemkomst från Turkiet. Dikten börjar med en mäktig, i biblisk stil hållen skildring av rikets nöd:

Var ej vår ångest stor, vår vedermöda mycken?
Bedrövelse satt främst, evart man om sig såg,
av Sveriges krona föll så många dyra smycken
och hela riket låg liksom i själatåg.
De fasta lås sprang opp av många slott och borgar,
och blacka ryttaren,¹⁾ han spädde sorg på sorger.

Men allt vad Sverige och Finland lidit skall bli
botat, när konungen återvänt. Främst gå skaldens tan-
kar till fädernestaden, till Viborg, som fallit i fiendens
våld: nu hoppas han att åter snart få träda på dess
gator, att få se kyrkan och borgen. Han hoppas, att
alla flyktingar, vilka nu äro såsom fåglar, de där utan
nästen bo, må åter finna sitt hemvist, och han slutar
med en bön: »Gud, giv frid, giv frid, giv snart vår nor-
diske länder!» — Det är en imponerande dikt, som vi-
sar att Freses begåvning icke var endast för den veka,
subjektiva lyriken. Det var måhända sjukdomen, som
lät det veka i hans sinne bli så helt dominerande, som
det blev.

Den kärlek och trofasthet skalden bar för sin ko-
nung kunde icke rubbas: vid Karls död ger Frese i
innerliga ord uttryck åt sin sorg. Men konungens
fel trädde dock med tiden fram för hans blick. Därom
vittna några av hans prosaaforismer. »En fredsam ko-
nung är större än den härar fångne för», säger han en
gång. Men för hans blick tedde sig kung Karls ställ-
ning tillika djupt bitter. »Så klara som stenarna lysa

¹⁾ I Uppenbarelsboken tecknas döden såsom en ryttare
på en black häst.

i konungens krona, så sorgligt är ofta konungens sinne», skriver han, tydligen med tanke på sin egen konung.

Freses små herdedikter ha ett fint och lätt rokokoartat behag, en mjuk och skålmsk viston, så t. ex. den täcka Celine gick sörjand' och sökte sin hjord. Den naturkänsla, som i allmänhet så starkt karakteriserar hans diktning, gör sig gällande även i dessa herdevisor. Landskapet var i 1700-talets diktning vanligen mycket konventionellt uppfattat. Herdevisan gav vanligen en liten, skematisk och stilerad bild av Arkadiens gröna dalar eller också ett teatraliskt »själv mordterritorium med klippor, grottor och svarta källor». (Levertin.) Hos Frese möter man däremot ofta verkligen levande och stämningsfulla naturbilder. Så ger en sorgedikt i herdestil ett nordiskt höstlandskap, uppfattat med rent modern naturkänsla. Den frusna, oroliga stämningen, då flyttfågelskarorna börja draga hän, då höstliga vindstötter jaga genom vissnade löv, när sommarens lust har förbleknat och eko i »gömsten blå» blott tyckes sucka, ger han i ett par mästertliga strofer:

Självs skogens fåglar för de kvistar sky,
där förr var sång, förrn dagen börjad' gry.
Med skrämset fläktar vädrets vingar,
och torka blad och blomma tvingar.
All gröda där
förbleknad är,
all förrig lust försvunnen
och som en ström förrunnen.

I fjärran fallna, mörka skogar,
där fågelflykt i trädens trängsel skär,
men eljest intet låt att höra är,
till Er min klagan sig förfogar.
I lämnen mig den sista förmån kvar,
åt Edert öde ger min suckan svar.
Så vill jag enslighet utvälja
och all min tid till suckan sälja.
I gömslen blå
sku' höra få
ett ve av berg och dalar,
när eko med mig talar.

När Freses namn nämnes, tänker man i alla fall främst på hans Verser i sjukdom vid åtskilliga vårtider. Om våren angrep sjukdomen honom alltid svårare än eljes, men just vid denna tid, när motsatsen mellan jublet i naturen och hans eget lidande kunde vara egnad att stämma sinnet till bitterhet, ville han betyga att han, trots allt, blandade sin röst i den lovsång han tyckte att all naturen lät uppstiga till Skaparens tron. Man kan finna dessa dikter enformiga, så ensartade till sitt innehåll som de äro. Olika nyanser finnas dock i dem, skiftningar mellan hopp och miströstan och till sist, då kampen närmar sig sitt slut, en religiös förtröstan, som vuxit sig så stark, att den övervinner dödens bitterhet. Hoppet att bli återställd från sjukdomen bytes småningom i längtan efter den befrielse, som döden skänker. »Dock, innan skörden blir och bleka skylar bindas, — så hoppas jag, jag lär bland vissna skuggor finnas» säger han en vår. Döden kom

icke ännu det året. Men när den kom, hade all strid vikit från skaldens sinne, och med den fullkomligt frigjordes lugn kunde han säga »jag fruktar döden ej och hatar icke livet».

Från samma tid som dessa vårsånger stamma flere morgon- och aftonpsalmer, av vilka några äro utomordentligt vackra, burna av den omedelbara, barnsligt strålande fromhet, som är utmärkande för Frese. En varm naturkänsla präglar också dessa psalmer; också här är hans lovsång lik en ton, som blandar sig med naturens röster, klar och ren och enkel som de.

I den dikt, i vilken skalden slutligen tar avsked av livet, stiger hans röst i rikt och klingande jubel mot solen, mot ljuset, mot Gud. »Den evighetsträngtan som, om ock svagt, röjer sig redan i hans tidigaste dikter, framträder här med en styrka och intensitet, som kanske aldrig överträffats i vår litteratur», säger Henrik Schüek. »Den ande, som där bjuder världen farväl, har redan skuddat stoftet av sina vingar och är färdig att höja dem till flykt.» — Om den rika och fulltoniga melodi, som ljuder i denna Auktorns slutsång kan endast ett citat giva någon föreställning.

Nu sluter sig min vandring och min möda!
Nu, Gud ske lov, min jämmer sluter sig.
Nu får jag se, för dagens morgonröda,
hur Gud, min sol, han evigt lyser mig.
O, huru glad min själ till frid jag sänder!
I tankar re'n jag vistas utom mig!
Jag flyttar bort, och till de sälla länder.
Nu, Gud ske lov, min jämmer sluter sig.

Nu få I ro, I trötta leder, smaka,
 I, vilkom ro i världsens öde trytt.
 Jag önskar ej min vandring mer tillbaka,
 se'n jag har hit till kalla skuggan flytt.
 Hur vilar sig min kropp i kyle sanden
 och i sitt rum en ljuvlig svalka får!
 Hur gläder sig hos Gud den sälla anden!
 O, huru väl mig dock på slutet går!

Som fåglar små sig ganska glada göra,
 när solens sken dem lockar ut till ro,
 men rätt så snart sig åskan låter höra,
 strax söka upp sitt hus, sitt hem och bo,
 så söker jag min säkerhet att njuta:
 här torde bli — ho vet? — en usel tid —
 på det, om Gud sin grymhet vill utgjuta,
 jag vila må och sova sött i frid.

Den smärtfyllda grundtonen i Freses poesi är gripande och stor. Men trots allt blickar hans diktningens genius mot oss med klara barnaögon, vilkas rörande glans intet mörker kan skugga, och den tveklösa gratien över dess väsen är idealiskt vackert.

Endast på avstånd skymta ofredens fasan i Freses diktning. I några dikter av Ernest Gestrinus förnimmes däremot direkt flyktens flämtande ångest, skräcken och fasan. Författaren hade varit präst i Jääskis. Vid ryssarnas infall fick han fly från sin prästgård och lämna all sin egendom i fiendens våld; knappt hann han själv »rädda sitt usla liv ur faran». Några strofer ur en dikt, som åtminstone delvis tyckes ha tillkommit under själva flykten må här anföras:

Vår tåresky, vår tåresky
hindrar oss att fly.
Fienden oss eftersätter
alla dagar, alla nätter,
vår tåresky hindrar oss att fly.
Men Jesu hjälp, hjälp Jesu, hjälp,
Herre Jesu hjälp.
Hjälp oss, som än tänka flykta,
var nu våra fötters lykta,
Hjälp Jesu hjälp, Herre Jesu, hjälp!

Under sin vistelse som flykting i Sverige utgav Gestrinus denna och några andra dikter samt en liten bönbok. Ofredens olyckor ha varit inspirationskällan till all hans diktning. Den gripande, omedelbara bilden ger av krigets namnlösa fasa, gör den värd att ihågkommas. Ett par andra småpoeter, Karl Serlachius och Zacharias Lithovius, vilka likaledes såsom landsflyktingar från sitt fosterland under krigstiden kommo till Sverige, tilldraga sig däremot föga intresse.

Frihetstiden.

*Upplysnings-
idéerna.*

Efter stora ofredens slut strömmade en hel flod av nya idéer och åskådningar in i Sveriges rike, som nu åter stod öppet för kulturella inflytelser. Den rörelse, som i nästan alla Europas länder gav sin prägel åt det nya tidsskedet, har blivit kallad upplysningen. Sin utgångspunkt hade upplysningssidéerna i de stora naturvetenskapliga upptäckter, som gjorts under de närmast föregående tiderna och vilka helt förändrade föreställningarna om människans plats i skapelsen. Jorden, som förut uppfattats som världens medelpunkt, framstod nu blott såsom en försvinnande liten atom i det omätliga alltet. Och denna omätliga värld styrdes av naturlagar, vilkas orubblighet uteslöt varje tanke på Guds omedelbara ingripande i världsförloppet. Kopernikus, Giordano Bruno, Galileo Galilei och Kepler upptäckte solsystemen, och genom sin upptäckt av tyngdlagen fann Newton (d. 1702) den allmänna princip, som förklarade himlakropparnas rörelser.

Från de exakta forskningsgrenarna, vilka inom vetenskapen nu fingo en ledande ställning, spred sig även

till de filosofiska disciplinerna en nyktert rationalistisk anda. Under 1600-talet skapades stora, matematiskt tänkta filosofiska system, vilka gävo en hel och avslutad världsbild av rent rationalistisk karaktär. Den matematiska anda, som präglar Cartesius', Spinozas, Leibniz' och Wolffs system, viker senare för metoder, som filosofin direkt upptagit från naturvetenskaperna, metoder, som bygga på erfarenhetskunskap. Den största betydelse för upplysningstidevarvet fick engelsmannen John Lockes' filosofi, vilken praktiskt taget kan sägas ha varit den bildade allmänhetens filosofi under upplysningstidevarvet. Innebörden av denna var en praktisk, prosaisk utilism. För Locke var filosofin snarast teorin för gestaltningen av det jordiska livet. Sina idéer tillämpade han på olika livsområden, på religionen, statskonsten, pedagogiken, litteraturen. I fråga om religionen påyrkade han en vid toleransgent emot olika tänkande. Själv ställde han sig icke fientlig emot kristendomen, men många av hans anhängare hyllade religiösa principer, som inneburo en opposition mot kristendomens läror. Från Lockes filosofi utgick deismen, vilken i Gud såg endast den »primus motor», som satt världsmekanismen i rörelse. För övrigt ställde sig deismen avvisande mot den mystik, som bor på botten av all egentlig religion.

Deismen var under 1700-talet de socialt högre ståendes, de vetenskapligt bildades egentliga religion — ehuru även ett rent materialistiskt åskådningssätt vann insteg hos många. Materialistiska åsikter hyllade sålunda de franska encyklopedisterna, en krets av

vetenskapsmän och upplysningsfilosofer, som utgåvo den stora Encyklopedin, ett slags konversationslexikon, som var avsett att innehålla det väsentliga av vad tidevarvet visste. Deist var däremot Voltaire, den som måhända mest bidragit till spridningen av upplysningsidéerna hos Europas hela bildade publik. Mot kyrkan förde Voltaire under hela sitt långa liv en förbittrad kamp — »écrasez l'infâme», krossa den skändliga, var hans lösen ifråga om den. Men tillika kämpade han modigt mot barbari, mot mänsklig hårdhet, råhet och dumhet i alla former. Hans vapen voro icke alltid de renaste; en anda av frivolitet och lättsinne karakteriserar hans skrifter, och hans kalla gäckeri kan träffa även det djupt värdefulla i livet. Men han var dock den främste kämpen i den strid för andlig frihet, för humanitära reformer på alla områden, som var upplysningstidens vackraste gärning. I flere av Europas länder ledde tidens arbete i denna riktning till bestående resultat, i det att en viss grad av religionsfrihet infördes, skolväsendet förbättrades, strafflagstiftningen mildrades, tortyren avskaffades, livegenskapen avlystes.

Tidens moraliska uppfattning fick naturligtvis sin prägel av den praktiska och utilitistiska anda, som rådde inom filosofi och religion. Den främsta dygden, den enda som egentligen erkändes, var välgörenhet, medkänsla med olyckan. Egoismen betraktades såsom berättigad bevekelsegrund för mänskligt handlande; dock sökte man upprätthålla det moraliska kravet genom att predika, att den enda sanna lyckan låg i dygden.

Jämte den rationalistiska strömningen går det genom 1700-talets andliga liv en annan strömning, lika stark kanske, fastän den går mera på djupet. De pietistiska rörelserna, vilka bröto ortodoxins makt och vilka genom sin likgiltighet för lärans renhet anses ha arbetat rationalismen i händerna, fortlevde under hela 1700-talet, om än såsom en makt, verkande mera i det tysta och fördolda. Från många små hem, där familjebibeln aldrig mist sin hedersplats, där Arndts »Sanna kristendom», Scriver's »Själaskatt» och pietistiska och herrnhutiska ¹⁾ sångböcker såsom »Mose och Lambsens visor», »Andelig Duvoröst» och vad de allt hette, mättat atmsvären med svärmisk fromhet, nådde en fläkt av sentimental stämning till världslitteraturens stora ström. Många av de betydelsefullaste yttringarna av estetiskt och kulturellt liv under 1700-talet ha sitt ursprung i denna stämning. Så kom den pietistiskt färgade religiositetens fordran på självrannsakan den psykologiska skildringskonsten till godo. Den moderna romanen uppstod i England på 1700-talet under påverkan av pietismens livsuppfattning. — Det har sagts, att 1600- och 1700-talens stora religiösa rörelser, litteraturhistoriskt sett, måhända hade sin största betydelse såsom *känslans* första uppfostrare. De förbereda den känslans revolt mot kall förståndsmässighet, som karakteriserar slutet

¹⁾ Brödrasamfundet Herrnhut stiftades omkr. 1727 av en greve Zinzendorf, en lärjunge av pietisterna. Herrnhutismen har dock en mera känslösam och svärmisk karaktär än pietismen, och har upptagit flere kyrkobruk från den kristna kyrkans första tider. Anhängare av herrnhutismen funnos även i Sverige.

av seklet. Rousseau, den väldige förespråkaren för hjärtats rätt, han som var den egentliga upphovsmannen till den individualistiska och romantiska livsuppfattning, som präglar hela 1800-talet, hade, även han, i sin ungdom mottagit intryck av seklets fria religiösa rörelser.

I skönlitterärt avseende kan 1700-talet i stort sett betraktas såsom en lång övergångsperiod: från klassicism till romantik. 1600-talsklassicitetens vålnad gick igen i tragedier, i epos och oder, som med tiden blevo allt mer tomt retoriska, allt ödsligare och kallare. Men mot medlet av seklet förnimmes allt starkare fläkten av en ny anda, förebuden till romantiken. Litterära verk framträda, som åt känsla och fantasi inrymma en viss rätt. Definitivt bröts dock icke den efterklassiska retorikens välde under hela 1700-talet. Överhuvud var seklets starkt utilistiska anda föga gynnsam för poesin. Det är ej på det skönlitterära området perioden har sin största betydelse.

Men allt detta innebär dock ej, att seklet icke skulle förmått skapa en litteratur, som bär tidens drag och uttrycker dess väsen. Det gives en rokokostil inom poesin liksom inom de bildande konsterna. Ur kvicka och vassa epigram, som gäckas med allt mellan himmel och jord, ur skalkaktiga »poesies fugitives», avsedda att roa en munter societet, ur trånsjuka och ändå gäckande herdedikter och sentimentala, överkligt fantastiska operor strömmar tidens stämning mot oss med alla de skiftande element den innehåller. Man möter i rokokos poesi tidens anda av förståndsklar skepticism och kri-

tik, som pietetslöst river ned alla auktoriteter från deras piedestaler för att granska dem i förnuftets kalla ljus, men även ett starkt element av sensualism, än trånsjukt vek, men oftare ystert njutningslysten.

För det allmänna medvetandet var Frankrike under rokokotiden det kulturellt ledande landet. Från England utgick likväl även en stark strömning, som för den senare kulturutvecklingen fick den största betydelse. Tidens utilism hade måhända i England sin utgångspunkt och sitt starkaste fäste. Från den engelska litteraturen härstammade jämväl det inslag av borgerlig livsuppfattning, det intresse för de borgerliga klassernas liv, som nu förspörjes i alla länders litteratur och som framträder starkast i romanen och i »det rörande skådespelet», även det en ny litteraturart, som uppstod under detta sekel. I motsats till den stora tragedin, för vilken endast furstesläkters öden var ett värdigt ämne, behandlade skådespelet borgerligt familjeliv. I England vann också journalistiken först en högre utveckling. Richard Steele och Joseph Addison grundade de s. k. moraliska veckoskrifterna »The Spectator» och »The Tatler», vilka snart fingo efterföljare i de flesta europeiska länder. I Sverige fick genren i Olof v. Dalins »Den Svenska Argus» en värdig representant, som för hela den litterära utvecklingen i Sverige fick den största betydelse. I lätt och lekande, populär form behandlades här ämnen, som hade intresse för hela den bildade publiken, medelklass såväl som aristokrati. Än var en uppsats hållen i sagostil, än formades ämnet till allegorisk berättelse, än blev det en liten novell. Men syftet

var likväl att undervisa och upplysa i ekonomiska, politiska och moraliska frågor; tidens dårskaper och laster hånades med etsande satir — satiren låg överhuvudtaget väl för upplysningstidens lynne.

I den svenska litteratur- och kulturhistorien be-tecknar upplysningstiden en glänsande period. Inom de naturvetenskapliga disciplinerna var Linnés namn tidens största — genom honom erhöles de beskrivande naturvetenskaperna sin moderna riktning och gestalt, har det sagts. Och rikt och fullt blommade rokokon i svensk litteratur. Hos Dalin, Creutz och Bellman möta vi den typiskt och väsentligt uttryckt, klartänkt och nyckfull, sentimental och elegant, sensuell och njutningslysten. Förundransvärt fort hämtade sig Sverige från den djupa nöd kriget sänkt landet i. Om också omsorgen om det materiella välståndet skötes i förgrunden av de allmänna intressena, hade man dock krafter till övers för de ideella sidorna av livet.

*Det kultu-
rella till-
ståndet i
Finland
under upp-
lysnings-
tiden.*

Finland hade ojämförligt mycket hårdare träffats av krigets härjningar än Sverige; endast långsamt kunde här normala förhållanden återställas. Ehuru regeringen, ledd av finländaren Arvid Horn, visade ett berömvärd nit, stodo dock resurserna för »det arma landets upphjäl-pande» icke i något förhållande till de skador det gällde att bota. Dock var glädjen över freden så stor, syntes förhållandena så mycket ljusare än tidigare, att den stämning, som kommer till uttryck i dokument från den tiden, helt synes buren av tacksamhet, glädje och för-

tröstan. Men knappt hade de djupaste sår stora ofreden slagit åter hunnit läkas, innan 1741—43 års krig åter sänkte landet i elände. Man kan därför knappast vänta några mera anmärkningsvärda kulturyttringar från Finland under denna period.

Dock vidtog akademien omedelbart efter fredsslutet med sin verksamhet. Och de akademiska högtidligheterna celebrerades åter med festkväden, som nu genljödo av beröm över fredens välsignelser. Finlands Pindus var återvunnet, visa musers hop kunde i ro söka sig till sin härjade boning, Apollos söner kunde återvända till sitt kära Tempe, och lagrar skulle åter rota sig »där förr de ljuvligt grott».

Det akademiska intresset riktade sig dock icke nu som fordom främst på humaniora. Här som annorstädes fingo de naturvetenskapliga och särskilt de ekonomiska intressena småningom en alltmer dominerande ställning. Stämningens art framträder i den stora dikt magister K. F. MENNANDER — senare professor i fysik och slutligen biskop — författade för akademins hundraårsfest 1740, vilken begicks med stor högtidlighet. Med stolthet visar författaren, vilka lysande vinningar vetenskapen under de senaste tiderna gjort. Tidevarvets smått naiva självbelåtenhet talar ur hans föraktfulla jämförelse mellan det föregående seklets dimdunkla antikvariska forskning och upplysningstidens vetenskap med dess reella, exakta resultat:

Vi veta himlens lopp, planetrens gång och krafter,
torviggens födslorum och skynas vattudamm,

samt djurens rörelskraft. Vi presse sunda safter av det, som saftlöst syns. Det dolda måste fram. Vi gräva rötter opp till mångfalt bruk och nytta, med dem vi folk till livs ur Karons färja flytta.

Pehr Kalm
1716—1779

1747 inrättades vid Åbo akademi en professur i ekonomi, vars första innehavare blev den framstående docenten PEHR KALM, en av Linnés lärjungar. Mest känd är Kalm genom sin stora forskningsfärd till Nord-Amerika, över vilken han författade en utförlig resebeskrivning, som utkom i tre delar åren 1753, 1756 och 1761. Egentligen var Kalms resa avsedd att tjäna den botaniska forskningen. I reseboken dominera dock skildringar av ekonomiska förhållanden, av jordbruk, boskapsskötsel, liv och seder i de fjärran trakter författaren bereste. Kalm var en säker iakttagare, och hans *En resa i Norra Amerika* blev ett ryktbart verk. Kort efter sitt utkommande översattes boken till flere kulturspråk, och än i dag som är har den varit föremål för intresse även från utländska forskares sida för den vederhäftiga kulturskildring den innehåller. — En kanadensisk flora, som Kalm tänkt utgiva, blev däremot trots trägna påminnelser av Linné aldrig fullbordad. Allt mer vände sig Kalm från vetenskapen i strängare mening för att egna sig åt mera praktiska intressen. Han ivrade för lantbrukets och särskilt ängsskötselns förbättrande och experimenterade i akademins trädgård flitigt med odling av allehanda utländska kulturväxter, av vilkas införande hos oss han väntade nationalekonomisk nytta.

En annan känd och framstående representant för tidens tendenser var PEHR ADRIAN GADD, som blev utsedd till professor i kemi. Även för honom framstod ändamålet med hans vetenskap väsentligen såsom praktiskt. Kemins främsta uppgift var att »frambringa allehanda nyttiga tillverkningar i allmänna levernet». Särskilt intresserade han sig för jordbrukets teori och har utgivit mycket betydelsefulla arbeten rörande åkerbrukskemin.

*Pehr Adrian
Gadd.*

Mera begåvad och mera betydande än dessa akademici var likväl ANDERS CHYDENIUS, frihetstidens måhända mest framstående nationalekonomiska skriftställare. Chydenius var präst i Österbotten och representerade sitt stånd under flere riksdagar på 1760- och 1770-talet. Härvid föranleddes han att i ett antal broschyrer uttala från allmänna meningen avvikande åsikter i nationalekonomiska frågor, som kommo under debatt vid riksdagen. Han framträdde som en svuren motståndare till det tvång, den konstlade reglementering, som under dessa tider hämmade handelns frihet. Klara, rediga, briljant skrivna, väckte hans broschyrer stort uppseende och på många håll en häftig förbittring. Till straff för den häftiga tonen i en skrift, som till sitt innehåll ansågs riksvådlig, blev Chydenius utvoterad från 1766 års riksdag samt den därpå följande. — Det bör emellertid ha känts som en triumf för honom och som ett stort nederlag för hans motståndare, att den finansiella åtgärd han i den förgripliga skriften bekämpat blev ett stort fiasko.

*Anders
Chydenius
1729—1803.*

Det var delvis Anders Chydenius' förtjänst, att det tryckande stapeltvånget år 1765 lättades och de österbottniska hamnarna fingo stapelfrihet. Men för övrigt stod han i sina ekonomiska åsikter för långt framom sin tid för att fullt uppfattas av den.

Chydenius' intressen sträckte sig emellertid icke endast till ekonomiska frågor. Genom ett märkligt Memorial angående Religionsfrihet tóg han initiativet till den moderata religionsfrihetslag, som under kung Gustavs tid blev antagen. Likaså verkade han jämte sin landsman PEHR FORSKÅL med brinnande nit för tryckfriheten, vilken rätt han ansåg för »ögnastenen i ett fritt rike». I denna fråga var det dock Forskål som hade initiativet genom sin märkliga skrift Tankar om den borgerliga friheten.

*Pehr
Forskål.*

Denne Pehr Forskål, som på grund av sin skrift om tryckfriheten blev utsatt för mångahanda trakasserier i Sverige, vann såsom begåvad naturvetenskapsman stort anseende utom sitt fäderneslands gränser. Han blev utsedd till ledamot av en stor vetenskaplig expedition till Arabien, till vilken initiativet tagits av den berömde Göttingerprofessorn Michaëlis, och som bekostades av konungen av Danmark. På denna färd avled emellertid Forskål, som då var endast 32 år gammal. Hans reseanteckningar, vilka sedermera utgåvos av en tysk vetenskapsman, befäste det rykte han redan vunnit såsom zoolog och botaniker. Märkliga ha särskilt hans ansatser till växtgeografisk forskning ansetts vara. Hans tidiga död var icke blott en förlust för hans hemland; den naturvetenskapliga forskningen förlorade i honom

en ung kraft, som ansågs ha haft förutsättningar att utveckla sig till en av sin tids främsta.

Medan de naturvetenskapliga och ekonomiska områdena främst drogo intressena till sig och medan en rätt utilitistisk anda präglade livet i allmänhet, betraktades poesin dock fortfarande såsom en nödvändig krydda på livets bord. Till bröllop och begravningar strängade mer eller mindre lyckade tillfällighetspoeter fortfarande sina lyror. Och att poesins flöde ingalunda torkat ut i vårt land, det framgick med all önskvärd tydlighet vid den resa Adolf Fredrik med gemål 1752 gjorde i Finland, vid vilket tillfälle de mest blomstrande fågnekväden betygade den allmänna glädjen över den stora tilldragelsen.

Bland frihetstidens tillfällighetspoeter skola vi här nämna endast en — en som inte gjorde något försök att kalla de högtidliga muserna till sin hjälp utan i all anspråkslöshet diktade efter sitt eget huvud. Det är ALEXANDER HACKS, mest känd såsom författare till *Eskola gubbens visor*. I sin ungdom hade Hacks uppträtt som promotionsskald, varvid han emellertid råkade ut för missödet att betänkligt falla ur den högtidliga ton, som lämpade sig för ett sådant tillfälle. På sitt eget område befinner han sig i stället, när han på en Åbo-småborgares brutna svenska kväder om Josef Petrej, hedervärd handelsman i Åbo, om hans lyckliga giftermål och senare om hans beklagansvärda död. Tonen, språkformen och figurskildringen i dessa visor sammangå till en komisk helhet, som i dag som är

*Alexander
Hacks.*

icke mist sin verkan. Språket anses ge en så exakt bild av småborgarspråk i Åbo på sjuttonhundratalet, att »Eskola gubbens visor» kunnat användas som språkhistoriskt dokument. Några rader ur början av bröllopsvisan skola här anföras såsom prov på uttryckssättet:

Hei, si! Ku-Ta! säker ja, I Ferumma Kuherrar härinnä,
 Kranna Matamerna mä, och Jomfrur af tyktika Sinnä!
 Hei, gära hjertandes hei! huru ha ti här innä så fäja?
 Woi, huru kräckeli krant! ai-ai! ui hvasku ja säja?
 Nå kära Tu, ku ti nu hålla Pryllop i Afto mä Kamman?
 Och uti Klätienes Lust nu just här pinta tisamman
 Äntli äntä thessa två, som älska hvarantra så mycki,
 Å minsan ti hvarann hafwa ärlika gärlika Tycki?
 Ju, nuck kunde ja tru, at tå kullä lyckas wör thenna
 Prukumen häruti mä! ty ja Honom wärckeli känna.
 Han wara wallen så pra ti at handla på pæsta Manerä,
 Han uppå Tårkena kan som Dyskana tura passera:
 Wancka å lancka omkrink, altink uti Penkana wantla,
 Trömink, å Säl-peck, å Tran uta ti Kåri-Pynträna hantla.
 Jumen nå dærs Han ock än som Fyrnäma Kypmänner antra
 Yfver tå turana Haf, mä Kutan ti Tåkoholmi wantra:
 Tär, tå wa sant, så kalant mä Näsan i wäträ Han lypa,
 Järnen, å Tupak, å Salt, ja alt tå Han kåtar, han kypa.

Dessa visor blevo mycket omtyckta, och deras författare blev ofta anlitad som bröllops- eller begravningspoet. Han hade dock smak nog att i tid upphöra att fabricera tillfällighetsverser, som dock ej mera blevo lika lyckade som Eskola gubbens visor.

Från författaren till »Eskola gubbens visor» är det ett långt avstånd till GUSTAV FILIP CREUTZ, en av den svenska rokokons mest förfinade diktargestalter. Genom sin börd och uppfostran tillhörde Creutz Finland; därför har man en viss rätt att räkna honom till finländska diktare, om också hans diktning i Sverige vann sin utveckling.

*Gustav Filip
Creutz
1731—1785.*

Greve Gustav Filip Creutz föddes 1731 på Anjala gård invid Kymmene älv. Släkten var av rent finländskt ursprung; från att på 1400-talet ha varit en enkel fräse-släkt, som knappt höjde sig över den allmoge, från vilken den utgätt, hade den småningom blivit en av rikets mest ansedda ätter och skänkt fäderneslandet härförare och rådsherrar.

Vid sjutton års ålder inskrevs greve Gustav Filip såsom student vid Åbo akademi. Här studerade han främst tidens modevetenskap, »naturrätt», dock utan att försumma den mångfald av andra ämnen, som en ung ädling på denna tid måste vara hemma i. Med det »lyckliga snille» Creutz ägde bragte han det under livets lopp därhän att han, enligt senare vittnesbörd, kunde i kemin tala som en kemist, i naturalhistorien som en lärjunge av Linné, på samma gång som han kände och kunde begagna flere språk, både gamla och moderna.

1751 då den unge Creutz kom till Stockholm börjar hans egentliga liv, som nu, under hans ungdomstid, till stor del var helgat åt poesin. Han hade först en an språkslös plats i verken och blev sedan uppvaktande vid hovet — han var en av de nya kavaljerer som utsågos för hovet efter det misslyckade statskuppöföret 1756.

I Stockholm blev Creutz bekant med den unge greve Gustav Fredrik Gyllenborg, med vilken han knöt ett vänskapsförbund, som blev av betydelse för dem båda. Också Gyllenborg var skald, om också en skald av helt motsatt kynne. Litet nykter och sträv till sin läggning svärmade Gyllenborg för dygden och predikade stoisk moral och världsförakt i något kantiga satirer, medan den unge Creutz drömde herdedrömmar. Snart invaldes de båda skaldevännerna i Tankebyggareorden, ett vittert samfund, vilket omgav sin verksamhet med den mystik, som var på modet under dessa tider, frimureriets glansdagar. Medelpunkten i denna krets blev Hedvig Charlotta Nordenflycht, som nu stod på höjden av sitt rykte såsom lärd kvinna och känslfull skaldinna. Medlemmarna av Tankebyggareorden utgävo tillsammans sina dikter i tre häften med titeln *Våra försök*. Här finner man också Creutz' första publicerade dikt, en försvenskning av en fransk pastoral.

1763 blev Creutz — förmodligen på grund av sina förbindelser med hattarnes ledande personligheter — utnämnd till svenskt sändebud i Madrid, varifrån han senare kallades till Paris. En kort tid beklädde han slutligen kanslipresidentämbetet. Det var en glänsande bana, och särskilt under sin långa ministertid i Paris — 1776 till 1783 — levde han i medelpunkten av tidens kulturliv, i Paris' hovkretsar och mest lysande vittra salonger. Den milda och omotståndliga tjuskraft, som utgår från hans diktning, präglade även hans personlighet. Den gamle Voltaire, hos vilken Creutz gjorde ett

besök, utlåter sig om honom i ord, som vittna om att han är fullständigt intagen av det unga svenska sändebudet. — Måhända var Creutz för mycket diktare och drömmare, för litet nykter verklighetsiakttagare för att riktigt lämpa sig för diplomatens kall. Under denna tid av de vänskapligaste relationer mellan Frankrike och Sverige, behövdes emellertid på ambassadörposten främst en lysande sällskapsmänniska.

Under sin ambassadörstid fullbordade Creutz ett enda litterärt alster — en skildring av Spanien. Som skald var han stum. Hans skalderykte grundar sig sålunda enbart på hans ungdoms dikter, eller egentligen på en enda av dem, herdedikten *Atis och Camilla*.

Vid sitt framträdande väckte »*Atis och Camilla*» en förtjusning sådan som två generationer senare kom *Frithiofs Saga* till del. Så som i Creutz' pastoral hade svensk vers aldrig ljudit förr; aldrig hade versens skema iakttagits så strängt och aldrig hade ändå meterns bojor syntts så föga tryckande, aldrig hade versböljornas slag klingat med så tjusande välljud. Och denna ljuva vers bar fram en ungdomligt oskyldig kärlekssaga, så vacker som tiden någonsin drömt.

Berättelsen förde läsarna till »de arkadska fält», där *Camilla*, *Dianas* prästinna, i menlös frid sköter sin tempeltjänst. Då nalkas den ödesdigra stund, när hon möter *Atis*, en ung lejonjägare. Därmed är friden i hennes liksom i *Atis*' själ bruten. Men hon är nympf i *Dianas* tempel; att älska är för henne ett brott. Och snart inträffar en händelse, som styrker henne i hennes föresats att icke älska *Atis*. Ett sårat rådjur söker skydd

hos henne och dör vid hennes fötter. Hon tror att Atis är det menlösa djurets mördare och gripes av våldsam harm mot honom, som dock såsom det senare visar sig är oskyldig.

Vem hade kunnat tro att han den grymhet hyste,
när dock så mycket ömt uti hans ögon lyste?
Hur lycklig är jag ej, som fått hans vildhet se,
jag skall ej ömhet mer, men hat åt Atis ge,

utropar hon, och när Atis närmar sig henne, avvisar hon honom med hårda ord. Över detta blir Atis så förtvivlad, att han besluter att dö. Lyckligtvis blir dock hans självmord förhindrat av Astrild, som förvandlar sig till en rönn och uppfångar Atis' kropp, då han störtar sig utför klippbranten. I Hoppets tempel får Atis sedan se Camillas bild le emot sig och blir så återvunnen åt livet. Dock strövar han länge i ensamma kval omkring i de dunkla skogarna, tänkande på Camilla. Och Camilla har ångrat sin hårdhet — än en gång mötas de älskande. Camilla är redan nära att vekna för Atis' böner — då blir hon biten av en giftig orm och hennes liv tyckes flykta. Äntligen röres dock Diana av Atis' förtvivlan, återkallar Camilla till livet och uppenbarar sig för de älskande för att ge sitt bifall till deras förening:

»Camilla, säger hon, jag all din oskuld ser,
och himlen är tillfreds, han dig åt Atis ger.
Din låga är så ren, att han naturen hedrar;
att älska är en drift, som hjärtat ej förnedrar;

jag känner ingen dygd, som onaturlig är.
Men som min stränga lag ett evigt tvång begär,
så lämnar jag dig fri där Astrilds rökverk brinner.»
Så snart hon detta sagt, hon uti skyn försvinner.

Efter denna Dianas av upplysningstidens humana tänkesätt genomträngda tirad, ser man kärlekgudens tron resa sig i en myrtenlund, och den glada Guden upptar Atis och Camilla i sin tjänst.

Vi kunde kalla denna fabel artificiell, konventionellt hopkonstruerad efter tusen gånger härmade mönster. Men en av den svenska litteraturens mest äkta lyriker har andats liv i den nötta berättelsen och låtit en fläkt av ungdomlig poesi susa genom den.

Det vilar en hänförande ungdomlig tjusning över fjärde sångens kärleksduett mellan Atis och Camilla. Den erotiska känsla, som bäres fram av versens brusande, starka ström, är på en gång stark och ren, själfull och sund. Några brottstycken skola här återgivas:

Atis:

Den tid jag dig ej sett i mörker har försvunnit,
åt ledsnad offrats upp och tomma tidsfördriv.
Den tid jag dig ej ser bör räknas från mitt liv . . .
Ett ögnakast av dig kan blod och själ förvilla,
jag känner mig ej själv, jag känner blott Camilla;
jag letar efter dig i allt vad jag begär;
mitt väsend är förtjust, det idel känsla är.
Min själ tycks fly från mig, och jag få din tillbaka.
Camilla, kunde du en gång min ömhet smaka,
jag ville lämna dig det nöje kärlek har,
behålla blott för mig dess tvång och plågor kvar;

jag ej begära kan, att himlen mig skall spara;
men du, du är ju född att världens glädje vara.

Camilla:

Min Atis, ser du ej vad i min uppsyn lyser?
Nej, med så mycket ömt, som detta hjärtat hyser,
ej någon älska kan, ej någon älskat har.
Mitt väsend hör dig till, jag äger intet kvar . . .
Jag vet du älskar mig, jag vet du ej bedrar,
men darrar likafullt, fast jag ditt hjärta har.
Jag äger dig ej nog, en fruktan mig bedrövar,
jag räds, att vad jag ser min Atis från mig rövar . . .
Jag ville ge mitt liv att få dig straxt igen.
Min Atis, du är här, men oron varar än,
min anda är förkvavd och mina ögon våta,
min önskan uppfylld är, ack, varför skall jag gråta?
Jo, himlens stränga hand, då han min känsla ställt,
har satt mig utom stånd att nånsin känna sällt.
Men ödet skulle fritt min oskuld få förtrycka,
om blott jag ägde makt att göra Atis' lycka.
Din lycka skulle bli den eld, som mig förtär,
jag ville vara gud att fylla ditt begär.

När Camilla återvaknat till livet efter den grymma
ormens bett och för sin älskade skildrar sin vandring i
underjorden, berättar hon:

Förskräckt jag sökte mig för Gudars åsyn gömma;
jag drack av glömskans flod men kunde dig ej glömma.

Man har i »Atis och Camilla» funnit en återklang
av den förfinade kärlekslyriken i Racines dramer. Den
graciösa, distinkta säkerhet, som kärlekens språk i »Atis

och Camilla» ständigt bevarar, har ett franskt tycke. I denna förening av skälvande lidelse och ljus, spänstig intellektuell klassicism ligger något, som påminner om Racine, låt vara att stämningen i den svenska dikten är idyllisk, icke tragisk.

Rokokopastoralens litet stela parklandskap skimrar i »Atis och Camilla» i en disig silvertön, som ger det en tjusande lyrisk charm. Huru fint är icke luftperspektivet återgivet t. ex. i dessa rader:

Dess öga blir förtjust, att kring om nejden se,
där skogar, berg och fält en blandad målning ge.
Hon ser en vidsträckt flod som glada ångar sköljer.
Ibland sin stolta gång han bakom höjder döljer.
Men straxt han stjälsig fram att famna om en ö;
nu åter spegellik han vidgas till en sjö;
sist, längst vid himlabryn, han minskas till en strimma,
där fälten blekna bort uti en ljusblå dimma.

I »Atis och Camillas» första sång ingår en soluppgångsskildring, i vilken skalden känsligt sökt återge de skiftande ljusverkningarna och det rika färgspelet, när månen och stjärnorna blekna för morgonljusningens purpur och solen slutligen bryter fram mellan horisontens röda skyar. Även denna skildring är märklig för sin tid. Det har sagts, att Creutz är en bland de första som i svensk dikt sökt skildra de stora skådespelen i naturen; tidens naturbeskrivning höll sig eljes helst till det konstanta i landskapet.

Överhuvud framstår Creutz i sin diktning såsom den första representanten i svensk litteratur för den i medlet av 1700-talet nyvaknade naturkänslan. Engelmanne Thomsons dikt »The Seasons» (Årstiderna) — utkommen 1728—30 — blev ett mönster för en talrik skara av såväl franska som engelska och tyska poeter. Och det blev ett mod att bygga »eremithyddor», idylliska »solituder» i landsbygdens sköte. Samtidigt framträdde inom nationalekonomin den s. k. fysiokratiska skolan, vilken åter i åkerbruket såg modernäringen och allt välståndets källa. — Ytterligare fördjupad blev naturkänslan slutligen genom Rousseau. Hans stora roman »La nouvelle Heloïse» betyder, att en helt ny kategori av estetiska värden blivit upptäckt. Naturens romantik och natursvärmeriets tjusning hade blivit avslöjade för trånande människobarn.

Något samband mellan Creutz' natursvärmeri och den store franske skaldens diktning existerar det inte; »Atis och Camilla» utkom blott ett år senare än »La nouvelle Heloïse». Creutz' naturdyrkan är främst knuten till idyllen; för det dystert romantiska landskapets tjusning hade han knappast sinne. Däremot har han känt och påverkats av den naturbeskrivande dikten efter Thomsons mönster. Detta framträder särskilt i hans *Sommarkvåde*, en dikt som har något av den omständlighet i beskrivningen och den därav följande brist på omedelbar åskådlighet, som i allmänhet utmärkte arten. Det är svårt att av den långa serien av små landskapsbilder sammansätta ett trovärdigt stycke natur. Mot den art av naturbeskrivande diktning, som repre-

senteras av »Sommarkvädet», var det Lessing uppträdde i sin märkliga skrift »Laokoon», i vilken han sökte fastställa gränserna mellan målning och dikt. Men, vad som än kan anmärkas mot maneret, Creutz' »Sommarkväde» ger dock nordisk sommar med darande lövskuggor över det blommiga gräset, med doftande smultron på kullen, med hövolmar på de slagna ängarna — här är det icke Arkadiens stiliserat obestämda natur.

»Sommarkvädet» är författat före »Atis och Camilla». Efter denna dikt tillkom Dafne, en liten erotisk novell på smältande vers, litteraturhistoriskt märklig icke endast genom sitt poetiska värde, utan även emedan den begynner en ny diktart inom svensk vitterhet, den erotiska versnovellen, som flere av gustavianerna behandlat med stort behag, dock, såsom Levertin säger, utan att någonsin få Creutz' mandolinklang och sinnliga hänryckning över versen. »Dafne» hade dock ej samma omedelbara ton av ljus, svärmisk ungdom som »Atis och Camilla». Diktens inramning är ej arkadisk natur, glittrande av sollyst dagg; bakgrunden tyckes vara en rokokosalong, och i atmosfären svävar det en lätt puderdoft. Creutz var en rokokopoet, och rokokons poesi förlorade sig sällan så helt i naturens värld, att den ej snart återfann vägen till sin slottsaltan — till de Watteau'ska bildernas slottsaltan, där pudrade comter och comtesser drömma herdedrömmar, medan de blicka ut mot fondens parklandskap, som skimrar i blåaktigt dis mellan arkadernas bågvalv.

Porthan och hans lärjungar.

Det gustavianska tidsskedet är i Finlands litteraturhistoria synnerligen betydelsefullt, men dess karaktär är här helt annan än i Sverige. Medan i Sverige litteraturen tar intryck av konungens franska smak, hans kärlek till det glänsande och präktiga, medan upplysningstidens rationalism drives till sin spets, får tidsskedet i Finland sin prägel genom Porthans forskargärning. Porthan står som en bland de vetenskapsmän, vilka genom sin forskning fostra nyromantiken. »Vid denna tid är Åbo i själva verket Skandinaviens förnämsta akademiska härd för nya idéer och därifrån lyser och strålar det åt alla håll», säger Werner Söderhjelm.

Det var framför allt en nyvaknad håg för kulturhistorisk forskning, som utmärkte tiden. Det historiska sinnet vaknar; känslan för olikheterna mellan skilda nationaliteter, mellan skilda kulturstadier blir allt mer levande och kommer till uttryck på olika områden. Den föregående tidens kosmopolitism, för vilken romare och greker från sagornas äldsta tider icke voro annorlunda till väsen och livsuppfattning än samtidens frans-

män, eller åtminstone icke i konsten behövde framställas annorlunda, blev vid denna tid för alltid övergiven. Det klarnade för skalderna liksom för vetenskapsmännen, att människosjälens icke endast behärskas av förståndet, vars lagar ständigt äro desamma, äro den matematiska logikens lagar, utan tillika av känslor och drifter, på vilka yttre omständigheter, klimatet och de olika landens naturbeskaffenhet, utöva ett ständigt fortsatt inflytande.

Fransmannen Montesquieu var den första som i sina historiska arbeten i större utsträckning tog hänsyn till alla de otaliga faktorer, som ha betydelse för gestaltningen av folkens liv, som skapa de olika levnadsförhållandena och de olika sederna. Genom hans arbeten väcktes ett intresse för studiet av primitiv odling och primitiva kulturstadier, vilket får mångfaldiga uttryck. Under 1760-talet utkomma i England litterära verk, vilka för en häpen samtid uppenbara en värld av skönhet, skapad av tider, som för den föregående tidens uppfattning blott varit fyllda av mörker och barbari. Det är biskop Percys samlingar av engelska ballader, men framför allt är det de av James Macpherson utgivna »Ossians sånger». Dessa framställdes av sin utgivare såsom urgamla skotska sånger, vilka blott blivit översatta till engelska. I själva verket hade Macpherson grundligt omarbetat de gamla sånger han samlat, men något av originalens anda var dock bevarat; det låg en mäktig stämning av primitiv poesi över dessa dikter, vilkas intryck på samtiden icke kan beskrivas. De öppnade omätliga vidder av fantasi och känsla för

sin tids människor. I Tyskland framträdde så Herder, som samlade prov på de mest olika folks diktning, och i de olika folkens nationalpoesi fann vittnesbörd om deras lynne och innersta väsen. Det klassiska regeltvånget fick genom Herder en dödsstöt; det blev uppenbart, att en enda alltid gällande smaknorm ej kunde fastslås, att poesin hos olika folk och i olika tider måste antaga olika former.

*Henrik Gabriel Porthan
1739—1804.*

Samtidigt som Herder i Tyskland egnar sig åt sin epokgörande folkdiktsforskning, börjar Porthan sina studier i finsk folkpoesi, finsk kultur- och språkhistoria. Med sina noggranna, strängt vetenskapliga empiriska metoder vann han resultat, som berättigat honom till epitetet »den finska historiens fader». Ja, mer än så: ett folk, som aldrig ägt självständig politisk existens lärde genom hans forskning att uppfatta sig såsom en nationell och kulturell enhet.

HENRIK GABRIEL PORTHAN föddes 1739 i Viitasaari, där hans fader var kyrkoherde. Som student ägnade han sig åt klassisk litteratur, historia och filosofi. Hans egentliga lärare vid universitetet var den framstående professorn i romersk litteratur — eloquentie professorn,¹⁾ som det den tiden hette — Henrik Hassel, men tillika kom Porthan i beröring med personer, som intresserade sig för finskans studium. Det kan i förbigående anmärkas, att Porthans morbror, Daniel Juslenius, varit den förste, som givit ut en finsk

¹⁾ Professorn i vättalighet.

ordbok. — Efter att ha verkat vid universitetet som docent och bibliotekarie, blev Porthan 1777 utnämnd till Hassels efterträdare som eloquentie professor.

Redan 1766 utgav Porthan första häftet av sitt arbete *De poësi fennica* (Om den finska poesin), vilket inleder hans vetenskapliga bana. Av detta arbete utkommo ytterligare fyra häften, det sista 1778, men arbetet blev aldrig avslutat. Vad det gav, var i alla fall mycket märkligt; det visar intressen, idéer och vetenskapliga metoder, som äro nya och egendomliga för tiden, det fäste uppmärksamheten vid forskningsområden, som skulle visa sig synnerligen fruktbarande. Under arbetets fortgång tillgodogör sig Porthan idéer, som framträtt inom utlandets vetenskapliga produktion, och hans framställning vinner därigenom i omfattning och djup, han får tillfälle till jämförelser och karakteriserande paralleller. Över en lång tidrymd sträckte sig också Porthans arbete på utgivandet av *Juustens biskopskrönika*, i tiden författad av Paul Juusten, som 1554 blev biskop i Viborg. Denna krönika — som var skriven på latin — försedde Porthan med anmärkningar, vilka äro mer än tjugu gånger så vidlyftiga som själva krönikan. I själva verket innehålla dessa anmärkningar en hel Finlands historia intill reformationen. Porthans framställning är strängt kritisk, stödd på pålitliga urkunder och noggranna forskningar. Skildringen av finnarnas äldsta kultur grundar sig sålunda delvis på en granskning av finskans ursprungliga s. k. kulturord — en rent modern metod, som i stor utsträckning användes i nyaste tid. Överhuvud ha Porthans

filologiska forskningar varit av stor betydelse för utredningen av det finska folkets och det finska språkets ursprung och släktskapsförhållanden. Talrika villfarelser har han skingrat, de fantastiska sagohävder, som patriotiska svärmare efter föredömet av svensken Rudbecks *Atlantica* uppkonstruerat, blevo genom Porthan för alltid bragta ur världen. Åsikten om finskans släktskap med hebreiskan, på vars riktighet ingen på den tiden tvivlade, bevisade han vara en fantasi. Genom sina kritiska undersökningar av såväl historiska som filologiska förhållanden skapade han fasta utgångspunkter för senare forskares studier.

Tillsammans med sina vänner, nationalekonomen Per Adrian Gadd, juristen Mathias Calonius och några andra stiftade Porthan 1770 ett litterärt och vetenskapligt sällskap, kallat *Aurora*. I denna krets upptogos även yngre förmågor, bland vilka särskilt märkas den unge Johan Henrik Kellgren, som på 70-talet studerade i Åbo och en tid var docent vid akademien, samt Kellgrens vän Abraham Niklas Clewberg. *Aurora*-förbundet stod i förbindelse med det svenska sällskapet *Utile dulci*, efter vars förebild det närmast blivit stiftat. Den förnämsta yttringen av *Aurora*-förbundets verksamhet var *Tidningar utgivna av ett sällskap i Åbo*. Det första numret av denna tidning — den första i Finland — inledes med en av Porthan och Gadd tillsammans författad dikt, som anger förbundets fosterländskt kulturella program: naturen, hävden och språket böra utforskas, landets och folkets möjligheter upparbetas. — Det var Porthan som

främst sörjde för tidningens innehåll och tryckte på den sin stämpel. Han skrev för den lärorika uppsatser om Finlands historia, språk, ekonomi och geografi. Porthans idéer och forskningsresultat fingo sålunda genom tidningen en vidsträckt spridning bland den bildade allmänheten.

För det allmänna medvetandet stod Porthan såsom centralgestalten i det kulturella livet. Hans intresse och krafter räckte till för allt och alla. Med många utländska och svenska lärde stod han i korrespondens, varigenom han upprätthöll kontakten med vetenskapen i utlandet. För det akademiska bibliotekets förkovran hyste han under hela sitt liv det varmaste intresse och stod för dess skull i ständig förbindelse med bibliotek och bokhandelsfirmor i utlandet. För studenterna var han en faderlig vän, som aldrig tröttnade att hjälpa dem i deras studier, att giva dem ämnen för deras akademiska avhandlingar. Om hans personliga inflytande på sina unga lärjungar vittnar Franzén, själv hans elev, i orden: »hans skrifter bära icke alltid hans rätta stämpel; det gives en anda, som ej kan fästas vid ord och bokstäver». Under de talrika sommarresor Porthan gjorde för att studera landets naturbeskaffenhet, befolkningsförhållanden och dylikt, trädde han i personlig beröring med mycket vida kretsar av allmänheten i vårt land. På herrgårdar och prästgårdar, överallt tävlade man om att få taga emot honom.

Såsom forskare är Porthan genom sin nyktra, förutsättningslöst undersökande metod en upplysningstidens man. I sina filosofiska åsikter anslöt han sig även till

den empiriska filosofins främsta målsman Locke. Men hans idéer och intressen äro, såsom redan framhållits, riktade på de områden, som för den gryende romantiken äro de centrala. Genom att han fäst sina lärjungars uppmärksamhet på Ossiansångerna, och överhuvud på folkdikten, har han haft den största betydelse för den svenska litteraturens utveckling i riktning mot romantiken. Många av de nya uppslag, som under det gustavianska tidevarvet framträda såsom förebud till romantiken, synas kunna ytterst hänföras till impulser som Porthan meddelat.

Bland svenska skalder hade Kellgren och Franzén varit Porthans lärjungar. Utom dessa två, som höra till den svenska litteraturens störste, kunna vi nämna Abraham Niklas Clewberg, vars diktning har sin betydelse helt och hållet i de förromantiska ansatser den röjer. Viktigare var dock naturligtvis förbindelsen mellan Porthan och Kellgren. Under sin Åbotid lärde denne känna Ossian; han översatte t. o. m. »Alpin». Under Porthans ledning skrev Kellgren även en liten avhandling, som ville bevisa att poesin hos alla folk varit en av de tidigaste yttringarna av andligt liv. Det var ett ämne av typisk förromantisk karaktär. Sambandet mellan dessa ungdomsintryck och det stora romantiska genombrottet i hans diktning synes vara ganska uppenbart.

Längre och mera djupgående voro dock de intryck Franzén mottog av sin lärares fosterländska forskning, av hans intresse för folkdikten och för Finlands natur. I Franzéns diktning med dess klara hembygdston, dess

folkvisartat enkla stil och dess rena spegling av Finlands natur möta vi i poetisk förklaring något av den anda, som karakteriserade Porthans vetenskapliga verksamhet. Hemmet och hembygden med dess minnen, dess livsluft, införde Franzén i svensk poesi liksom Porthan infört allt detta i vetenskapens värld.

Den bland Porthans finländska lärjungar, som mest närmar sig de egentliga gustavianerna, är Clewberg, Kellgrens förtrogna vän allt ifrån ungdomen och ända till dennes död.

ABRAHAM NIKLAS CLEWBERG föddes 1754 i Åbo. Hans far var den framstående professorn i orientaliska språk, C. A. Clewberg. Det var i ett välbärgat och upplyst hem han växte upp, ett hem i vilket tidens många-
handa intressen funno genklang. Karakteristisk för mångsidigheten och tillika splittringen i tidens bildningsideal är Clewbergs studiebana: han blev nämligen docent »i naturkunnighet och litteraturhistoria». Det har sagts, att denna splittring av intressena sätter sin prägel på hela hans liv.

*Abraham
Niklas
Clewberg-
Edelcranz
1754—1821.*

Redan som ung drogs Clewberg av sin längtan efter huvudstadens rikare liv över till Stockholm. Efter att ha skött olika bibliotekstjänster, varunder han kommit i beröring med konungen, utnämndes han till andre direktör vid kungliga teatern, varjämte han även fick en hovtjänst. Han kom sålunda att spela en rätt betydande roll i tidens kulturliv. Hans ställning förde honom i ständig beröring med Gustav den tredje, som mycket synes ha uppskattat honom. 1786 blev han in-

vald i den av konungen samma år stiftade Svenska akademien. Han blev adlad — med namnet Edelcranz — och senare baroniserad. — Sin post vid teatern synes Edelcranz ha skött med den energi som krävdes, men någon djupare tillfredsställelse med sitt arbete synes han knappast ha känt. Mera verkligt liv tycktes hans väsen få, när han i slutet av sin levnad lämnade teatern och egnade sig åt fysik och mekanik. Det var han som uppfann det system för optisk telegrafi, som i början av 1800-talet infördes i Sverige. Clewberg-Edelcranz dog 1821.

I sin till omfånget mycket obetydliga diktning visar sig Clewberg i någon mån påverkad av den ungefär samtida engelska lyrik, som har Miltons naturskildrande dikt som mönster. En viss förkärlek för vemodiga eller dystert sorgsna stämningar, för grav- och kyrkogårdspoesi tillhör denna förromantiska stämning. Tillika möter man i Clewbergs diktning dels Ossianska, dels fornnordiska element. Och man ser, att hans sinne vaknat för det dunkelt ålderdomligas poesi. Uttryck sådana som »ålderns natt» visa redan, att den hemlighetsfulla skymning, som höljer avlägsna tider, hade poetiskt värde för honom liksom senare för nyromanantikerna.

Från Clewbergs ungdom stammar en dikt, Hösten, som vid sidan av döda reflexioner i sociala och moraliska frågor äger partier av enkel och sann naturskildring. Bland hans poesier må ytterligare nämnas Sorgetal över änkedrottningen Lovisa Ulrika, den dikt som egentligen gjorde Clewbergs lycka i värl-

den — att skriva dikter till högtstående personers ära var den tiden ett vanligt sätt att vinna uppmärksamhet och befordran. Märkligast är dock *Ode till svenska folket*, skriven i anledning av Svenska akademiens instiftande. Det är här man förnimmer en förklång av den götiska poesin i de strofer skalden ägnat den fornnordiska mytologin, i hans maning att ge de gamla asagudarna en plats i den svenska dikten. Något blekt, torrt, oinspirerat vilar dock städse över Clewbergs diktion, och det är endast motivvalet, icke diktens ton och stämning, som hos honom i viss mån förebådar romanliken.

Bland Porthans elever vid akademien och bland hans närmaste vänner under de senare åren av hans liv var också JAKOB TENGSTRÖM, den blivande ärkebiskopen och politikern, då en idealistiskt sinnad yngling med övervägande vittra intressen. Han stammade från ett enkelt hem, men hans begåvning och hans i all sin smidighet kraftfulla karaktär banade honom snart en väg till samhällets höjder.

Så obetydlig Tengströms rent litterära gärning ter sig, har den flere i hög grad tidstypiska drag. Den har romantiska inslag, närmast föranledda av intryck från Ossian, som han redan under sin studietid i Åbo lärde känna. En av hans bästa dikter *Ode till solen* är en fri efterbildning av en Ossiandikt. Och i sin ungdom höll han vid en sammankomst i *Utile dulci* ett föredrag *Om det höga i skaldekonsten*, i vilket han i romantisk anda tillerkänner också det förfärliga,

*Jakob
Tengström
1755—1832.*

det fasansfulla, estetiskt värde samt visar uppfattning för det poetiskt stämningsfulla. En högre grad av självständighet äger dock icke detta tal. Tengström följer ganska nära en märklig skrift av Kant om känslan för det vackra och det upphöjda.

Rent av revolutionär visar han sig i sitt svar på Vitterhetsakademiens prisfråga: »Om intet folkslag hittills gjort, är det väl troligt att någon nation hädanefter gör några lyckeliga framsteg i vitterhetsövningar utan att känna de gamla grekers och romares originalskrifter». Tvärtemot vad frågans formulering förutsatte, besvarade Tengström den jakande. Hos Gamla testamentets skalder, hos Job, David, Salomo och Esaias finner han en sublim poesi, som i skönhet fullt kan jämföras med det högsta den klassiska antiken frambragt.

Den art av skönhet Tengström prisar är besläktad med den stämning, som fått uttryck hos några för medlet av sjuttonhundratalet representativa skalder, främst Klopstock men även engelsmännen Young och Thomas Gray.

Men Tengström hörde till dem, som under livets lopp komma att förneka sin ungdoms ideal. Han gjorde det t. o. m. alldeles bokstavigt, då han som gammal förklarade, att hans med värme och inspiration skrivna avhandling blott framsprungit ur lusten att driva en paradox.

Allt starkare kom Tengströms diktning att präglas av den förkärlek för det näpna, det idylliska, det behagligt epikureiska, som är karakteristisk för diktningen

vid tiden omkring sekelskiftet. Det fanns ju karaktärer som trotsade den rådande regimens skuggrädsla och frihetsfientlighet och icke läto locka sig att prisa det idylliska lugn, som gjuter sig kring den, som endast sysselsätter sig med sina privata angelägenheter. Men en sådan karaktär var ej Tengström. Vid riksdagen i Norrköping år 1800, vid vilken konflikter mellan regeringen och de frihetsvänliga partierna förekommo, hörde Tengström ingalunda till de fronderande — han diktade i stället vid denna riksdag den omtyckta sällskapsvisan »Mer lycklig än Kresus, de Lydiers kung — jag sorglös vid bågaren sitter», som innehåller indirekta snärtar åt de bleka »apostlar av Kant», vilka »med eviga tvister om rätt och om sant» störa den sköna friden.¹⁾

Naturen och hemmet, det är de motivkretsar Tengström helst håller sig till. Dikten *Renön*, skriven i författarens tidiga ungdom ger en rätt målande skildring av fiskarlivet i den österbottniska skärgården, där Tengström som ung brukade tillbringa sina somrar. Vi se fiskarbåtarna stäva ut till havs och ställa sin kosa mot de skär, som skymta i havsbandet och vilkas namn författaren helt realistiskt nämner. Mot slutet faller dikten dock något, när författaren skildrar ett förfärligt skeppsbrott, som han blir vittne till — utan att för ett ögonblick falla ur sin lugna, jämna berättarton.

Vid mognare år såg Tengström ett lyckligt familje-

¹⁾ Till oppositionen vid denna riksdag hörde flere vänner till filosofen Benjamin Höijer, som vid Uppsala universitet föreläst om nya frisinnade filosofer, bl. a. Kant, men blivit nedtystad av de maktägande.

liv blomma upp omkring sig. Ur hans varma hemkänsla ha hans bästa litterära verk sprungit fram, hans Läsöfningar för mina barn och Tidsfördriv för mina barn. Dessa böcker voro länge en mycket omtyckt barnläsning. Det är berättelser och verser med ämne ur hemmets och barnens värld, små tänkespråk och böner för barn, allt täckt och enkelt, ehuru föga egnat att tala till fantasin, och stundom väl moraliserande. Det är 1700-talets rationalistiska och moraliserande uppfostringsideal, som här möter oss. Några av de små visorna ha genom författarens alltid varma naturkänsla fått en friskare färg, till exempel Den sena våren (Vad våren långsamt nalkas, — det är så kulit än; — jag tror han med oss skalkas — och kommer ej igen).

Franzén och Choræus.

I Franzéns ungdomsdiktning ljödo redan klara och starka de nya toner, som så småningom börjat förnimmas i den svenska diktningen. Allt kallare och abstraktare hade upplysningens poesi blivit; nu krävde åter känslan ut sin rätt. Hemmets värld med fröjder och sorger öppnades för dikten. 1700-talets kärlekspoesi hade varit sensuell eller kallt frivol; nu besjöng en skald den rena, oskyldiga kärleken. Och i djupare färger än förr strålade naturen i hans dikter — en natur, som ständigt tycktes hava något av en paradismorgons dagglans och purpurskimmer.

FRANS MICHAËL FRANZÉN föddes den 9 februari 1772 i Uleåborg. Hans far var affärsman, och gossen växte upp i en omgivning, där de praktiska intressena voro avgjort förhärskande. Men hans unga, madonnalikt vackra mor berättade sagor och sjöng finska folksvisor för sina barn. Och hemlivet var harmoniskt lyckligt. Barndomsintrycken fäste sig så djupt i skaldens själ att han på sin sena ålderdom kunde skriva: »Min-

*Frans
Michaël
Franzén
1772—1847.*

nen från min spädaste barndom sväva för mig ännu så livliga, att jag tycker mig se de föremål de säga».

Självsäger Franzén, att innan han som student kom till Åbo, hade hans öga ej mött någon utsikt, som hos honom kunnat uppväcka en känsla för naturens skönhet. Dock tillägger han omedelbart, att i Uleåborg nog funnos »tvenne stora föremål för en poetisk föreställning»: forsen och havet. Hans diktning vittnar också om huru djupa intryck hans sinne mottagit av de högnordiska sommarnätternas klarhet.

Då det visade sig, att den unge Frans Michaël var alltför opraktisk för att lämpligen kunna utbildas till köpman, bestämdes det, att han skulle få studera. Vid endast tretton års ålder sändes den i intellektuellt avseende ovanligt tidigt utvecklade gossen till Åbo akademi. Han fick bo hos Porthan, som övervakade hans studier och snart med djup tillgivenhet omfattade honom.

Franzéns första offentliga uppträdande som skald skedde med anledning av den sorgefest akademien begick efter kung Gustavs död. Till denna högtidlighet hade Franzén skrivit ett långt sorgekväde, vilket på grund av ämnets och tillfällets art naturligtvis var hållet i den övliga akademiskt-retoriska stilen, författat på alexandriner i ett abstrakt och omskrivande språk.

Men under det följande året slår Franzéns poesi ut i full blomma. Det har blivit sagt, att svensk litteraturhistoria knappt känner en mera storslagen debut än Franzéns, när han, tjuguettårig, i Kellgrens tidning Stockholms Posten publicerade Människans anlete

och Den gamle knekten. Den romantikens förvår, som redan tidigare förnummits som en aning i luften — starkast i Kellgrens »Den nya skapelsen» — tycktes nu ha fått sin unge sångare. Man kände att det var något nytt, som sett dagen. Kellgren prisade i en not till »Människans anlete» »det originalsköna i bildnings- och känslösätt, i versernas gång och klang». Knappast mindre betydelsefull än den morgonklara dikten om Edens lustgård var balladen om den gamle knekten. Den hade inte ännu den form, i vilken den blev ursprungsdikten till vår fosterländska poesi, men redan fanns där en ton av nationell romantik. Och bilden av det finska ödemarkslandskapet med dess tysta, ensliga vattenvidder kontrasterade sällsamt mot de Arkadiens gröna dalar, som man var van att få skåda i diktens värld. Om dessa dikter säger Franzéns biograf Gunnar Castrén: »De förberedde en revolution i den svenska vitterheten, vilken var motsvarigheten till den, som den franska revolutionen genomfört i politiken. Från aristokratins och hovets salonger fördes diktningen nu ut i den fria naturen, alla konventionella regler som insnört poesin, voro försvunna, och jublande fri steg sången åter mot himlen».

Under detta år hade Franzén tillfälle att en tid vistas i Stockholm, där han blev bekant med Kellgren och med Rosenstein, Svenska akademiens sekreterare och alla skalders välvilliga beskyddare, ävensom med andra medlemmar av Stockholms vittra värld. Den som hade de största förutsättningarna att uppfatta Franzéns egenart var naturligtvis Kellgren; dock är det otvivel-

aktigt att Franzén intog en mera avancerad ståndpunkt än han. När Franzén sände till honom sin dikt *Det nya Eden* — egentligen en fri efterbildning av en dikt av den tyske skalden Matthisson — skrev Kellgren full av häpnad till Clewberg: »Jag skickar dig ett nytt poem av Franzén — — — vill du säga mig om han blivit galen». Dikten intogs dock i Stockholms Posten. Men på samtiden verkade den som en feberfantasi. »*Det nya Eden*» har blivit kallad den första romantiska dikt på svenska. Den verkar med medel som senare den nyromantiska dikten skulle använda, genom ett silverklart musikaliskt välljud och en strålande bildprakt.

Åren 1795—96 gjorde Franzén en lång utrikesresa, som sträckte sig till Tyskland, Frankrike och England och som blev av stor betydelse för hans utveckling. Hans världsuppfattning fick större fasthet, hans estetiska åsikter klarnade. — I Hamburg fick Franzén träffa sina mest beundrade poetiska idoler nämligen Klopstock, Messias' skald, som i den tyska dikten infört en ny ton av högtidlig religiositet och allvarlig patriotism, samt Baggesen, en dansk skald som i dikter av klar och enkel viston besjungit barndomens oskuld. Under sin resa fick Franzén också se revolutionstidens Paris, som dock beredde honom en viss besvikelse. Med djup entusiasm hade han omfattat revolutionens idéer; nu fann han att fransmännen själva i någon mån tröttnat på frihetstanken, att den åtminstone ej mera omfattades med samma entusiasm som förr. Det franska nationallynnnet ingav honom ej heller djupare sympatier. Han uppfattar nu den grundväsentliga olikheten mellan ger-

manskt och romanskt lynne, och han finner att den avhängighet av franska mönster, som under långa tider präglat den svenska litteraturen, i hög grad skadat den. Under de franska formernas tryck hade dess väsens egenart ej kunnat utveckla sig. »Behöva vi mönster, må vi dock hellre välja tyska eller engelska — de stå vårt lynne närmare», säger han. Under sin vistelse i England stadfästes han allt mer i sin åsikt om det deklamatoriska, det affekterade och abstrakta draget i fransk konst.

Efter hemkomsten till Åbo skrev Franzén sin Sång öfver Greve Gustav Filip Creutz, vilken insändes som tävlingsskrift till Svenska akademien. Denna dikt hade haft förutsättningar att bilda epok i svensk litteratur; att den icke gjorde det, var delvis en följd av yttre omständigheter. Dess historia bildar ett kapitel för sig i den Franzénska diktens historia.

Med en viss häpnad mottogs Sången öfver Creutz av Svenska akademien. De känsligare bland den vittra domstolens medlemmar insågo väl intuitivt att detta var poesi, sublim poesi till och med, men ack! dikten bröt mot alla hittills godkända regler. Och så gavs priset villkorligt: auktor måste göra vissa av akademins förestavade ändringar i sin dikt. Och Franzén, mild, foglig och föga självständig, böjde sig för akademins domslut.

För Franzéns egen utveckling hade denna reträtt måhända allvarligare följder än för Sångens öde — ehuru även dikten blev lidande. Det har sagts att Franzén efter denna tilldragelse lät tidsandan få makt med sig, att han nu miste modet att vandra vidare på

egna vägar. De tendenser till förståndsmässig utilism som funnos i hans väsen, utvecklades härefter på bekostnad av de romantiska dragen. I och med det han från Sången över Creutz bortrensade de pittoreskt realistiska finländska naturtavlorna, sinade den ström av nationell romantik som gått genom hans diktning.

Några år efter hemkomsten till Finland blev Franzén utnämnd till professor i lärdomshistoria vid Åbo akademi. Nu gifte han sig med en ung flicka från Österbotten, Lilly Roos, och hans hemliv blev mycket lyckligt. Denna lycka blev dock ganska kort, ty hans hustru avled efter endast sex års äktenskap. Senare gifte Franzén om sig med skalden Choræus' efterlämnade änka.

Så kom den tid då kriget slet Finland från Sverige. För Franzén öppnades då möjlighet att vinna anställning i Sverige — han var ju den främsta svenska skalden den tiden. Efter lång tvekan följde han maningarna från Sverige och lämnade Finland år 1811. Han blev först kyrkoherde i Kumla och senare biskop i Hernösand. Han blev också invald i Svenska akademien.

Det avtynande hans diktning sedan en längre tid företett, blir nu allt tydligare. Den omedelbara, friska känslan försvinner och en didaktisk, moraliserande ton insmyger sig. Redan Emili eller En afton i Lappland — skriven 1802 — hade ett drag av tyngande moralisk reflexion, och i arbeten som Julie de St Julien — med motiv från franska revolutionen, — Rabulisten och lantprästen har skalden helt försvunnit för didaktikern.

I sina Fanny-dikter återvände dock Franzén ännu en gång efter överflyttningen till Sverige till det område, som var hans egentliga. I en följd av små situationsbilder tecknar han en ung flicka, som, märkt till tidig död, över sina drag har ett skimmer av idealisk skönhet. En viss osund känslsamhet skadar dock intrycket av dessa dikter. — Fannysångerna sammanfördes sedan med hans ungdoms Selmasånger till en cykel, som förenar en stor del av hans bästa dikter. »Selmas och Fannys sångare» har blivit Franzéns epitet. »Fanny, som är Selmas dotter, är själva den ideala längtan mot himlen, redan förklarad av en överjordisk skönhet — medan Selma var den jordiska skönheten i dess menlösa morgonoskuld», säger en dansk essayist.

Efter ett långt avtynande dog Franzén i Hernösand år 1847.

I en tid av förkonstling och stelhet kom Franzéns dikt som en livande fläkt från den fria naturen. Hans språk var livets eget språk, fritt från de abstrakta och skematiska omskrivningar, som då tyngde ned det poetiska språket. Också i rytmiskt avseende betecknade Franzéns dikt en förnyelse. Enkel och mjuk dansade hans vers fram i rytmer, som anslöto sig till stämmningens karaktär. Och versraderna gled mjukt och fylligt över i varandra; den stränga regel, som bjöd att varje vers skulle bilda ett helt för sig, blev av honom förkastad. Härefter framstod dikten icke som en serie av mer eller mindre fristående, sentenslika verser, utan såsom en levande helhet.

I Franzéns dikt möter första gången folkvisans stämning i svensk konstlyrik. Folkvisans innerlighet och naivitet, dess blida, germanska vemod återljuder med en egen silverklar ton i dikter som *Den fattiga flickan* och *Den flyktige*. Under intrycket av en art folklig poesi, av den engelska balladen, var det också Franzén i *Den gamle knekten* nådde sin diktningens högsta uttryck för fosterländsk stämning. Landskapet, den gamle karolinens gestalt »med snö vitt skägg och krigsmanshatt», i blårock med älghudsgjord, allt ger tillsammans en pittoresk lokalkarakteriserad bild. Och gubbens ord »blott jag mitt fosterland en dag — ej nödgas överleva» återge med suggestiv knapphet den stämning av aningsfull misströstan, som rådde i Finland vid tiden kring sekelskiftet.

Icke mindre anmärkningsvärd än språkets enkla, naturliga ton är Franzéns realistiska skildringskonst. Mycket karakteristiskt framträder denna exempelvis i dikten *De små*. Medan de svenska akademikerna sjöngo om huru Daphnis enligt alla konstens regler brann för Chloë, lät Franzén sin lilla backfisch berätta:

Och sen när jag kom hem och låg
i fönstret, gick han åtta gånger
på gatan av och an och såg
hit opp, och hälsa' alla gånger.

Hans bilder av hemmet med föräldrar och syskonkrets äro fulla av spelande, lekande liv. Vi se syskonen le åt den minsta småttingens »så näpet härnade gavott», vi se dem samlas kring lysmasken, som Fanny

hittat och burit in — ljusen släckas för att de riktigt skola få se dess glans. På kvällen vill Fanny inte skiljas från sina blommor, och helt ängslig bär modern sin lilla bleka dotter till bädden. — Blommorna på fönsterbrädet, klaveret och sybågen, som ett vackert lockigt huvud brukade böja sig över, allt detta finnes med i interiören och bidrar till dess älskvärt intima prägel.

Franzéns naturskildring visar känsla för det med ögonblicket skiftande i företeelserna: därför får den en så stark prägel av verklighet. När han skildrar, huru den sista vindkåren i solnedgången drar över vattnet, eller frammanar minnet av hur man från bänken under rönnen på barndomshemmets gård såg aftonstjärnan glimma på hans gossrums fönster, får han fram verklighetsbilder, sådana man eljes aldrig möter i tidens svenska diktning.

Det drag av tidig romantik, som präglar Franzéns ungdomsposi, framträder i flere dikter typiskt såsom en dröm om ett fantasins land i blommande härlighet. Skalden har sett det som barndomens sagoö, »där guldäpplen växa, dem papgojor vakta», dit färden går i sagens guldvagn vid ammans sång. — I Creutz' Arkadien återfann han dess ljuva skönhet. I de vackraste stroferna av »Sången över Creutz» har han nydiktat detta Arkadiens bild:

Endast kärlek doftar linden,
blickar månen, susar aftonvinden,
och var stjärna tyckes se
blott på skalder och på älskande.

Men helst skildrade han fantasins land som Edens lustgård i evigt morgonljus. I Människans anlete och Det nya Eden möta vi denna bild.

Det romantiska i Franzéns diktning framträder också på annat sätt. I en utilitistisk tid besjöng han Karl den tolfte hjaltegestalt,

stor när han vanns, som när han vann,
och kanske störst när han försvann.

Och de strålande dryckesdityramberna, Champagnevinet (Drick, de förflyga, de susande pärlorna) och Glädjens ögonblick (Sörj ej den gryende dagen förut) prisa rikedomerna av de stunder då glädjen, en gäst från högre rymder, ett ögonblick låter fånga sig, besjunga den stämning, som lik »rosornas doft, druvornas ånga», fylld av all livets ljuvhet stiger och förflyktigas, och som av medvetandet att »de försvinna, de tjusande stunderna» får än starkare intensitet, än själfvullare fägring. Den lätta, silverklara eterstämningen över Franzéns bästa dikter är här mer tjusande än någonsin.

Så ny och frisk Franzéns diktning än var, hade dock även den rötter i det förgångna, särskilt inom engelsk litteratur. Skaldens fantasi hade hämtat näring ur Miltons paradisdrommar, ur Shakespeares félyrik, ur Ossiansångernas och balladernas nationella romantik. Den engelska förromantiska strömningen hade, såsom tidigare nämnts, delvis genom Porthans förmedling nått honom. Sålunda vidgades och riktades hans primära

föreställningsvärld och fylldes av intellektuellt liv genom studier och litterära upplevelser. För få skalder har den rena, ideala skönheten varit ett hembegrepp i så hög grad som för Franzén. Den engelska klassiska estetikern Shaftesburys lära om det psykiska behaget gav jämte nyantikens gratiebegrepp denna skönhetskänsla dess fulländning, en fläkt av intellektuell stämning, som lyfter den till ett högre plan. Så här Selma hans moders eller hans älskades drag, men hon är tillika gratiernas syster: hennes gestalt har skapats icke blott av individuell känsla, den har fått sin daning även av nyantikt skönhetssvärmeri och rokokortad gratiedyrkan. Och skaldens dryckesdityramber ha även de fått något av sin själsliga ton genom diktarens beröring med nyklassisk estetik och Schillersk idealism, som i andens inspirerade flykt över timlighetens värld ser tillvarons mening.

Det är visserligen blott en ganska ringa del av Franzéns alstring som har poetiskt värde. Det har sagts att det delvis var tidsandan, den tryckande, gråa, prosaiska stämningen i Sverige under tiden kring sekelskiftet, som berövade Franzéns sångmö hennes vingar och gjorde henne till en jordbunden tolk för trivial utilism och banal gottköpsmoral. — Småningom blev Franzéns livsåskådning allt mer deciderat religiös. Men en religion med ande av eld skall man förgäves söka i hans poesi: man möter endast en ortodox kyrklighet, som dock ännu bevarar något av upplysningstidens rationalistiska dygdebeundran. Men genom sina paradisdikter, genom sina folkvisartade och sina nationellt

stämnda dikter samt genom sina dikter med ämne ur hemmets värld har Franzén blivit stamfader för nya riktningar, både för den rent estetiskt-filosofiska romantiska riktningen, och för den, som blev tolk för den under det nya seklet nyvaknade nationalitetskänslan.

*Michaël
Choræus
1774—1806.*

En skald, vars diktning uppvisar vissa beröringspunkter med Franzéns, var MICHAËL CHORÆUS. Han föddes 1774 i Österbotten såsom son till en fattig kaplan. Vid sin död sände fadern gossen till Sverige, där han ägde avlägsna släktingar, som han hoppades skulle taga vård om den lille värnlöse. Det gjorde de också, och den unge Michaël Choræus fick sålunda sin uppfostran i Sverige. Sedan han blivit magister kom han emellertid till Finland, vistades först en tid i Österbotten och fortsatte så sina studier i Åbo, där han blev docent. Den unge magistrern hade en vass tunga och ett retsamt sätt, som traditionen ännu bevarar minnet av. Ännu anföres ofta hans gäckande visa:

Flickorna i Jakobstad
äro tusenskönor,
bleka, blyga, täcka, små,
eljes såsom hönor:
kacklar en så kackla två,
kackla allehopa,
skrattar en så skratta två,
skratta allehopa.

Men när Choræus blev litet äldre, blev han älskvärd och belevad. Han blev i Stockholm en mycket

berömd andlig vältalare. Men redan vid 32 års ålder avled han. Han hade då just utsikt att få anställning i sitt hemland som teologieprofessor vid Åbo akademi.

Choræus' poesi har icke undgått att bli märkt av tidens prosaiskt rationalistiska anda. Så utgöres en stor del av hans alstring av sorgligt långa lärodikter öfver Människans värde, Den dygdiges hopp, Den stilla dygden o. s. v. Men medan dessa äro fullständigt föråldrade, anslås vi ännu av några enkla små hem- och barnvisor, såsom Änkans visa, Lilla Hedda till sin pappa, Claras kanariefågel, Lilla Kalle.

Det har sagts, att tidsstämningen i Sverige under denna tid främst karakteriserades av resignationens anda. Man sökte göra det bästa möjliga av livet utan att begära för mycket av det, framför allt inte begära för mycket frihet. Tidens poesi prisade främst tålamo-det och förnöjsamheten och ofta nog glädjen vid punsch-bålens rand. — Den svenske skalden Johan Vale-rius är en typisk representant för denna riktning, och i Tengströms diktning ha vi hört liknande stämningar anslås. Också Choræus prisade gärna vännen Tålamo-d. Och hemmets värld, som Franzén öppnat för dikten, erbjöd en idyllisk och stilla tillflyktsort undan den tyngd och tråkighet, som smugit sig öfver det yttre livet, och undan de oroliga tankar man helst ville undvika. I hemdikterna blev tidens förnöjsamhetsstämning med dess biton av resignation levande poesi, om ock poesi av små mått och föga vidsträckt syftning.

· · Högre än i hemdikterna når dock Choræus i elegin

En tanke på min egen grav, vars strofer bäras av ädel lyftning.

Sin sista tid ägnade Choræus åt att omarbete en del äldre psalmer. Hans i någon mån rationalistiska, religiösa uppfattning framträder i hans starka betonande av dygden. Han visar sig härigenom vara representant för den teologiska riktning, den s. k. neologin, som dominerade under slutet av 1700-talet och ännu en tid in på 1800-talet präglade det kyrkliga livet i Sverige.

Nyromantiken.

I början av 1800-talet vidtager ett nytt skede för den svenska litteraturen, som nu blir helt behärskad av den stora nyromantiska rörelsen, vilken likt en mäktig flodvåg gick över Europa. De trånga gränser, som under 1700-talet inskränkt diktningens frihet, överskredos på alla håll, de pseudoklassiska smaknormerna förkastades. Från folkvisa och sägen vällde det in i konst-dikten en mäktig ström av dunkel fantastik, känslans källsprång öppnades. Sinnet för det gåtfulla, det undermedvetna i människosjälen vaknade; man förstod tillvaron av alla de krafter, som upplysningstiden i stolt överskattning av det mänskliga förnuftet ej velat erkänna. Sålunda omgestaltades fullkomligt den psykologiska uppfattningen, sådan den framträdde i litteraturen. Känslan, sinnelivet och fantasin erkändes såsom verkande krafter i tillvaron, och denna framstod nu oändligt mycket mer komplicerad och gåtfull än för den föregående tidens rationalistiska uppfattning.

Det har blivit sagt, att nyromantiken betecknar det germanska elementets insats i det europeiska kultur-

livet. Den kom som en reaktion mot den franskromanska förståndsklarheten, mot den abstrakta rationalism, som skapat pseudoklassicitetens estetiska principer; den lät germansk känslolinnerlighet, germansk religiositet, germanskt drömliv gestalta diktens karaktär. Även den franska litteraturen undergår en omgestaltning, i vissa avseenden likartad med den, som äger rum i de germanska ländernas vitterhet. Till denna franska romantik — eller romantism, såsom den också blivit kallad — skola vi senare återkomma. Den återverkar även den i någon mån på den skandinaviska litteraturen.

För den nyromantiska rörelsen i de germanska länderna är Herder (död 1803) stamfadern. Sedan han visat vägen till den poetiska skatt, som låg förborgad i folkdiktningen, kom folkvisan för många av tidens skalder att stå såsom det renaste poetiska uttrycket för nationernas väsen. Den unge Goethe mottog djupa intryck av Herders läror.

I sin egen dikt sökte sedan de nyromantiska diktarna att ingjuta något av folkdiktens stämning. De efterbildade tillika ofta folkvisans uttryckssätt och upptogo motiv ur den nationella sägenskatten. Den nationalkänsla, som efter Napoleonkrigen växt sig allt starkare i de germanska länderna och särskilt i Tyskland, fann på detta sätt uttryck i dikten.

Den bärande stämningen i den germanska folkvisan var en innerlig längtan. Religiös mystik och svärmisk erotik förenas i denna till sitt väsen syvävande och obestämda, men ändå intensiva stämning. Längtan,

trånad blev också grundstämningen i den nyromantiska dikten. Den djupaste innebörden av denna romantiska längtan utan gräns och utan bestämt mål var måbända en längtan efter en mystisk förening av himmelskt och jordiskt. För detta hade romantikens poesi skapat en symbol — denna trånad sökte »den blå blomman», som ständigt gäckar blicken och aldrig kan plockas.

Karakteristiskt för den nya romantiska poesin var, att naturen i den hade oändligt mycket större betydelse än i den pseudoklassiska poesin. Romantikens diktare återfunno i naturens skiftande stämningar speglingen av sina egna känslor. Romantikens filosofi såg i allt skapat en utstrålning av Guds väsen; allt var besjäladt, fyllt av ande. Och tillika var hela den synliga naturen att betrakta såsom en symbol för högre idéer. Nyromantiken skapade sålunda den moderna naturlyriken.

För den poesi, som främst avsåg att skapa stämning och väcka fantasin, voro den gamla skolans poetiska uttrycksmedel otillräckliga. Den högtidliga alexandrinen, som så förträffligt burit fram pseudoklassicismens prunkande, sentensrika retorik, syntes romantikens poeter en tung styvkjortel, i vilken sångmön aldrig kunde utveckla sitt väsens gratie. Man krävde nu av versen ett musikaliskt välljud, som fängslade sinnena, som omedelbart talade till känslan och uttryckte diktens innersta stämning. Nyromantikerna, såväl i Sverige som Tyskland, upptogo med förkärlek de sydromanska folkens klingande, rimrika versformer, sonetten, terzinen, ottave rime. Betydelsefullare var likväl den nydaning av rytmen, som synes ha haft sin utgångspunkt

i inflytandet från den germanska folkvisan. Sedan folkvisans ojämna, men just därför oändligt sjäfulla rytmik upptagits av den svenska konstdikten, börjar inom denna en betydelsefull utveckling av de rytmiska uttrycksmöjligheterna.

Även i övrigt gjorde sig en friare uppfattning av metriska principer gällande. Trokéer och daktyler eller jamber och anapester blandades nu i versen. Denna utveckling hade dock börjat något tidigare, särskilt inom den diktning, som var avsedd för musik. Man skrev nu också i stor utsträckning orimmad vers, och de antika versmåttan, som redan långt tidigare återuppstått i den tyska litteraturen, infördes även i den svenska.

Men även i andra avseenden undergick den poetiska formen en fullständig förnyelse. Den pseudoklassiska diktens ordsfatt hade varit ytterst begränsad. En stor del av språkets mest levande ord hade ansetts fullständigt obrukbara i poesi, hade ansetts alltför vulgära för att få tillträde till poesins hov. En »hydda» eller ett »tjäll» kunde man tala om, men inte om en stuga eller ett torp. Nu fordrade man inte av poesin, att den alltid skulle vara så hovmässigt högtidlig, man fordrade i stället att den skulle ha karaktär och sanning i skildringen. Och därmed blevo också de vardagliga orden nödvändiga för dikten.

I den poesi, som vädjade till fantasin och stämningenslivet, blev tillika bildspråket mycket rikare. För att uttrycka de nyanserade stämningar, vilka romantikens dikt sökte fånga, var bilden ett nödvändigt stilmedel. Den poetiska bilden kunde antyda alla de rika

associationer, de halvt medvetna biföreställningar, som gävo stämningen dess färg, och fick därför en utomordentligt stor betydelse för romantikens poetiska stil.

Själva den innersta uppfattningen av poesins väsen undergick en fullständig förändring. Upplysningstiden såg diktens uppgift däri, att den i vacker och konstmässig form uttalade nyttiga lärdomar. Poesin skulle förena det nyttiga med det ljuva — »utile dulci» var 1700-talsdiktens formel. För den romantiska uppfattningen var skalden en gudabenådad siare, som i inspirationens ögonblick såg täckelset lyftat från skapelsens hemlighet. Diktens ljuva melodi var en återklang av svärernas harmoni.

Redan i Goethes ungdomsdiktning ljuder en ton av romantik. Herder hade lärt honom att uppfatta folkvisans skönhet. Han lärde sig även uppskatta den götiska stilen och överhuvudtaget den medeltida andans yttringsformer. Hans »Götz von Berlichingen» är ett förromantiskt drama. Senare närmade sig Goethe dock allt mer den nyklassiska riktningen, vilken dominerar Europas kulturliv under 1700-talets sista decennium och tiden omkring sekelskiftet. Inom de bildande konsterna var denna riktning förhärskande ännu mycket längre tid. Immanuel Kant var den filosof, vars läror behärskade nyklassicismens tid. Den Kantska filosofins väsen var en moralisk heroism, som härledde Guds-begreppet ur pliktmedvetandet. Till Kants läror anslöt sig Schiller, som inom litteraturen var nyklassicismens mest typiska representant. En Schillersk ton åter-

Tysk förromantik och nyklassicism.

ljuder ofta i Tegnér's diktning, medan det nyklassiska hos Runeberg mest erinrar om Goethe.

*Tysk
nyromantik.*

Bland banérförarna för den egentliga nyromantiken, vilken i början av 1800-talet framträdde med nya, icke blott estetiska utan även filosofiska åskådningar märkas Schelling, som utformade den specifikt romantiska filosofin, Tieck, som skrev sagor och berättelser, genomvävda av folksägnernas mystik, Hoffmann som frossar i hemsk fantastik och slutligen bröderna Schlegel, vilka verkade såsom estetiker och för det allmänna medvetandet framstodo som romantikens egentliga banérförare. Den ena av bröderna översatte Shakespeare till tyska. Med nyromantiken börjar Shakespearedramernas oberäkneligt stora inflytande på människoskildringen i litteraturen.

Hos denna äldre grupp av romantiker dominera de filosofiska och metafysiska intressena. En yngre grupp, den s. k. Heidelbergerskolan, söker särskilt intränga i folksjälens väsen, söker komma till en uppfattning av det nationella och ge detta uttryck i dikten.

*Engelska
romantiker.*

Utomordentligt stor betydelse för den litterära utvecklingen under 1800-talet hade också de stora engelska romantikerna Walter Scott och lord Byron.

Walter Scott var utan tvivel sin tids populäraste författare. Hans berättelser satte fantasin i rörelse utan att vara överspända. Mest var han sig själv och högst nådde han i sin konst, när han rörde sig på sin egen hembygds mark, när han skildrade skotskt liv under

tider, som icke voro så avlägsna att den levande, muntliga traditionen om dem tystnat. Det har sagts att »urcellen i Walter Scotts författarskap är herren till Abbotsford, som berättar sina historier». Han berättade grundligt, omständligt, lika intresserad av bipersonerna och biomständigheterna som av huvudhändelsen. Han tyckes vara personligen bekant med alla värdshusvärdar och alla förslagna drängar i sina berättelser. Detta sinne för realiteter ger skildringen en robust, livsvarm prägel. Men tillika klingar ständigt för hans öra någon av de gamla skotska eller engelska balladerna. I hans böcker finnes det nästan alltid någon gammal jägare eller knekt, som ständigt går med en visa på läpparna. Den lyriskt romantiska balladstämning, som genomgår alla Walter Scotts berättelser, tyckes klinga ut i dessa visstrofer. Walter Scott kände noga till forna tiders klädedräkt och seder, men för olikheten i tänkesätt och själsliv mellan sin egen tid och de tider han skildrade, saknade han djupare känsla. Det är en brist, som i än högre grad gör sig gällande hos Scotts talrika efterföljare, B. S. Ingemann och andra. För den naturalistiska skolans litterära kritik undanskymde denna svaghet måhända i någon mån förtjänsterna hos den historiska romanen av Walter Scott och hans skola.

Byron var sjutton år yngre än Walter Scott. Hans första diktsamling blev nedgjord av kritiken, och han svarade med att i sina »English Bards and Scotch Reviewers» med blixtrande hån anfälla alla tidens auktoriteter och storheter. Så for han utomlands, till Grekland och Orienten. Hemma i England gick det vilda

rykten om de äventyr han upplevde under dessa färder. Sedan han åter kommit hem till England, utkom »Childe Harold» (Riddar Harold). Riddar Harold är en av de första representanterna i litteraturen för den moderna »världssmärtan». Chateaubriands René är hans ättfader. Han är genomträngd av vissheten om all glädjes intighet, och dock kan han ej underlåta att ständigt söka ögonblickets lust.

I Londons sällskapsliv blev Byron nu en av de tongivande — en ung dandy med geniets prägel över sina bleka drag och en smärtfyllt mörk blick. Londons aristokrati låg med förtjusning på knä för en lord med en fallen ängels blick, men man tolererade icke, att societetens idol lät några större synder komma sig till last. Sedan Byron under något skandalösa omständigheter blivit skild från sin hustru, var han en utstött i nästan lika hög grad som korsarerna i hans egen diktning. Åter drog han utomlands, och nu först blev han verkligt stor som skald. Hans poesi växte sig starkare än någonsin, i det han i den gav uttryck åt sitt trots och sitt hån mot samhället. I »Childe Harold», som han nu fortsatte, i »Manfred» och »Cain» är han trotsig, stolt och tragisk. I »Beppo» är han uppsluppet självsvåldig, i »Don Juan» hånfull, ironisk, cynisk, brutal, men oföränderligt och fulländat elegant — blott när tanken på allt vad samhällsliv heter har försvunnit bortom synkretsen, blir han lidelsefull och vek.

Till sist drog Byron till Grekland som ledare av grekernas resning mot Turkiet; hans svärmeri för frihetens sak blev kamp och handling. Han mottogs med

jubel, hans personlighet eldade och hänförde insurgen-ternas skaror, och själv brann han av handlingskraft och energi. Då slutade ett feberanfall hans liv i Missolonghi. Sällan har en diktares liv fått ett mera lysande, apotelesartat slut.

Byrons personlighet var en inkarnation av mycket i tidens innersta väsen. Hans diktning liksom hans liv har utövat ett utomordentligt stort inflytande på litteraturen under 1800-talet. Ingen har så hänsynslöst och tillika så förföriskt elegant som han givit uttryck åt det för all romantik gemensamma föraktet för det borgerliga samhället. Ingen har så farligt effektivt som han under dandyns ironiskt leende mask till hälften dolt, till hälften blottat ett hjärtas ve. Byronska drag gå igen både hos den franska romantikens diktare, hos Victor Hugo och hos Alfred de Musset, som dock båda voro mycket naivare och omedelbarare naturer än Byron, och hos senare tyska diktare såsom Heine, som väl åter var mera medveten och mera posör. Dock, fanns det än både i Byrons och i Heines diktning något av pose, den smärta, ur vilken denna poesi sprang fram, var likväl äkta. Och den känsla av inre brustenhet, som blev kallad »århundradets sjukdom», var hos Byron förenad med ett frihetspatos, som givit hans diktning betydelse för hela 1800-talets idéliv. I naturalismens revolt mot den falska idealismen, mot samhällslögnen och den konventionella moralen fanns det gnistor ur den eld Byrons diktning i seklets början tände.

*Fransk
romantik.*

Den romantiska riktningen inom den franska litteraturen fick en väsentligen annan karaktär än den germanska nyromantiken. Medan denna djupast behärskades av känslan för oändlighetsperspektivet över tingen, var den franska romantikens innersta princip känslan för livets mångfald. Gent emot pseudoklassicitetens stiliserade livsskildring ställde romantismen en skildring, där fulhet och skönhet, last och dygd i grella kontraster stodo vid sidan av varandra och ofta förenades hos samma karaktär. Dessa motsatser fingo ofta skapa dramatiska effekter. Denna romantiks dramatiska hjälte var mannen med tusende synder och en enda dygd, lysande som en pärla i hans väsens mörka djup — den franska romantikens typiske hjälte är nära släkt med Byrons Manfred och hans Korsar. — Icke med orätt har denna franska romantiska skola och i synnerhet dess store hövding Victor Hugo blivit beskylld för en viss förkärlek för yttre effekter. På 1840-talet förnimmes också i de germanska ländernas litteratur en stark påverkan av den franska romantiken.

Liksom den germanska romantiken älskade den franska att förlägga skildringen till ett avlägset fjärran. Men medan tyskar och skandinaver helst drömde sig tillbaka till fjärran tider, sökte fransmännen det i rummet avlägsna, älskade det exotiska och främst Orienten. Chateaubriand, den första franska romantikern, visade vägen även i detta avseende. Inflytandet från Byron gick i samma riktning. Medan den germanska romantikens strävan efter lokalfärg blev en strävan efter en lyrisk stämning, en strävan att fånga den svävande

doften, den flyktiga andan i gamla folkvisor och legender, sökte fransmännen i mycket högre grad att genom exakt skildring åstadkomma denna lokalfärg. Sålunda utvecklade sig inom den franska litteraturen ett starkt sinne för detaljen, för det i yttre mening karakteristiska. Den förmåga att skildra, som sålunda utvecklades, kom också den moderna samhällsskildringen till godo. I motsats till den germanska romantiken, som blott försänkte sig i drömmar om forna tider, var den franska romantiken socialt intresserad. Och sålunda uppstod i Frankrike den stora moderna sociala romanen med sin obeslöjade skildring av samhällslivets mörka sidor. Ur den franska romantiken utvecklade sig naturalismen.

Den franska romantiken har varit beryktad för sin förkärlek för att skildra gräsligheter. I dessa skildringar från Orienten förteg man inte den orientaliska grymheten, i renässansskildringarna dolde man inte renässansmänniskornas lastbarhet. Och när blicken vände sig mot det västeuropeiska moderna samhället, var det nattsidorna, som främst behärskade diktarnes fantasi. På grund av detta kommo den franska romantikens och sedan den franska naturalismens samhällsskildringar att tjäna de sociala rörelser, som åsyftade en förnyelse av samhällsprinciperna. Medan den germanska romantiken i sitt svärmeri för religion och fordomdags samhällsförhållanden är reaktionär, är den franska romantiken frihetsvänlig och framstegsivrande. Särskilt i ledarens, i Victor Hugos temperament fanns en sällsynt djup fond av medkänsla för de lidande, för samhällets olycks-

barn. Hans för alla kontraster skarpa blick såg också de skärande sociala kontrasterna. Genom sin stora roman »Les misérables» (Samhällets olycksbarn) blev han stamfader till naturalismens samhällsskildring. Sålunda har den franska romantismen i stort sett en från den germanska romantiken avvikande karaktär.

*Svensk
nyromantik.*

Nyromantikens tid betecknar en guldålder för den svenska litteraturen. Det djupaste i nationens väsen kom nu till uttryck i dikten; den mystik, som bodde på bottnen av folklynnets strömmade över i fantasifull dikt; först nu tonade fullt och helt i dikten den sträng av skär lyrik, som ger grundtonen i nordiskt väsen.

Nästän samtidigt framträdde i Sverige de två huvudriktningarna inom den germanska romantiken, den som sökte skapa en mystiskt stämningsfull poesi på den romantiska filosofins grund, och den, som i folkpoesin, i nationens gamla historiska minnen sökte källsprång, som kunde förnya poesin, ge den en mera åskådlig och fantasifull karaktär och en levande nationell anda. Den förra riktningens främsta skald var Per Daniel Amadeus Atterbom och dess organ var dels tidskriften »Fosforos», dels »Poetisk kalender»; den senare riktningen företräddes främst av Esaias Tegnér och Erik Gustaf Geijer, vilka stiftade det s. k. »Götiska förbundet», som utgav tidskriften »Iduna». Naturligtvis voro dessa riktningar ej strängt skilda från varandra. Även Atterbom var berörd av den Herderska strömningen, och med tiden fick hans diktning en allt starkare nationell färg. Medan göterna

i sin diktning inspirerades av de fornnordiska sagorna om vikingarnas bedrifter, anslag Atterbom den medeltida folkvisans innerliga ton av svärmisk fromhet och längtan.

Den nyromantiska rörelsens framträdande i Sverige gav anledning till litterära fejder, som i häftighet sakna motstycke i svensk litteraturhistoria. Den gamla akademiska poesins smakideal försvarades främst av Leopold med kvickhet och talang. Men också de unga »fosforisterna» räknade glänsande kvickhuvad i sina led. Medan akademikerna beskyllde romantikerna för oklarhet och »nebulism», drevo dessa med den gamla skolans platta förståndsmässighet, tråkighet och ytliga livsuppfattning. Alla dessa polemiker hade dock föga inverkan på utvecklingens gång. Pseudoklassiciteten var dömd, och framtiden tillhörde den romantiska riktningen. Nya principer, nya tendenser gjorde snart nog sin insats i utvecklingen, men i stort sett behärskas dock hela 1800-talets litteratur av romantiska idéer.

Under tiden närmast efter Franzéns överflyttning till Sverige förde litteraturen i Finland ett tynande liv. De politiska förhållandena kändes tryckta och fruktansvärt osäkra, sorgen över skilsmässan från Sverige var djup och allmän. Sveriges rike hade varit det gemensamma fäderneslandet, de patriotiska känslornas egentliga föremål; nu tyckte man sig ej äga något fädernesland mer. Dock, de idéströmningar som karakteriserade romantiken, voro i hög grad ägnade att ge upphov till en ny patriotism, som icke koncentrerade sig kring

Åboromantiken.

ett politiskt fädernesland utan kring en hembygd, gemensam för ett folk, vars samhörighetskänsla ej grundade sig blott på politiska förhållanden utan på gemensam kultur, gemensamma minnen, gemensamhet i sägen och sång, i seder och levnadsförhållanden. Den folkloristiska och etnografiska forskningen öppnade blicken för allt det som förenar en nation, för allt det som bildar ett folks särmärke och väsensegdomlighet och ger det rätt att leva ett eget liv, även om det ej äger politisk självständighet. De nationella strävandena hos oss i början av 1800-talet grunda sig alltid på Herder-Porthanska idéer. De unga bärarna av nationalitetsrörelsen söka i folkpoesin få fatt på sitt folks kulturella läggning och innersta väsen, sådant det uppenbarade sig redan i forntiden, och överhuvud söker man på allt sätt vidga kännedomen om vårt folks forntid. På samma gång söker man praktiskt verka för utvecklingen av ett rikare andligt liv i Finland och söker särskilt främja uppkomsten av en finländsk nationell litteratur.

Johan Gabriel Linsén
1785—1848.

Adolf Ivar Arwidsson
1791—1858.

Johan Jakob Tengström
1787—1858.

Huvudmännen för denna unga nationalitetsrörelse, vars härd naturligtvis var Åbo akademi, voro JOHAN GABRIEL LINSÉN och ADOLF IVAR ARWIDSSON, den förre sedan 1813 adjunkt i romerska litteraturen, den senare sedan 1817 docent i historia. Jämte dessa bör nämnas JOHAN JAKOB TENGSTROM, ärkebiskopens brorson, även han anställd vid akademien, först som docent i litteraturhistoria, senare som vicebibliotekarie.

Dessa unga män jämte en liten krets av likatänkande bildade en litterär förening, Aura, som 1817

och 1818 utgav en litterär kalender, i vilken man finner de första uttrycken för den nya nationella rörelsen. Märklig är särskilt J. J. Tengströms artikel Om några hinder för Finlands litteratur och kultur. Den börjar med en hyllning till hembygden: »Vi bebo ett skönt, av strömmar och sjöar, av berg, höjder och skogar genomskuret land. Det är för härligt, att ej av sina invånare innerligen och med förtjusning älskas. Det är i ett sådant land som redlighet och självständighet i tänkesätt, allvar och pålitlighet i sinnelag födas och trivas». Så söker författaren påvisa de brister, som vidlåda kulturen i Finland, och antyder botemedel för dem. Bildningslivet är alltför grunt: skolbildningen och universitetsstudierna borde icke främst äsyfta utbildningen av ämbetsmän. Med eftertryck framhåller författaren vetenskapens och litteraturens betydelse för ett folk. Men framför allt borde en nationell allmänanda fostras, de bildade träda i närmare beröring med själva folket, vars poetiska skatter borde tillvaratagas, så att också de bildade lärde sig värdera och älska dem. Den svårighet, som ligger i tvåspråkigheten, förbises icke av Tengström, men något bestämt kulturprogram kan han icke i detta avseende framkasta. I alla fall borde de bildade och särskilt ämbetsmännen lära sig finska.

De ledande tankarna i denna Tengströms märkliga artikel upprepas ofta under den närmast följande tiden.

1819 började Linsén utgiva tidningen *Mnemosyne*, vars uppgift skulle vara att bidraga till kännedomen av de moderna riktningarna i filosofi och litteratur — den

skulle sålunda här sprida kunskap om de nyromantiska strävandena. Den viktigaste delen av tidningens uppgift angavs dock i orden: »Tillgivenheten för ett älskat fädernesland har hos tidningens utgivare väckt en livlig önskan, att genom densamma föranleda till ett nogare bearbetande av Finlands historie och språk».

»Mnemosyne» inleddes med en dikt av Linsén, Den finska fosterbygden, som uttalar förhoppningen att ett rikare kulturliv skall uppblomma i Finlands bygder. Betydelsefullare är emellertid samma författares prosauppsats Om finsk nationalitet, som något senare ingår i tidningen. I avseende på språkfrågan är visserligen författarens ståndpunkt ganska oklar — han synes vara finskhetsivrande, ehuru på ett ganska teoretiskt sätt — men vad han yttrar om nationalandans väsen och dess yttringar på det estetiska området är beaktansvärt. En växelverkan måste äga rum mellan de bildade och folket, hävdar författaren. Det gives ingen sann bildning, vartill det första fröet ej är taget från folket; kunskaper, snille, hjältemod, varje medborgerlig dygd måste där hava sin rot och därifrån hämta sin första näring. I litteraturen bör detta samband med folket förnimmas såsom en levande nationell anda, men att till överdrift pryda moderna diktverk med mytologiska figurer, tagna ur den gamla folkpoesin, det är förkastligt: »man har tillräckligt fått lära huru litet ett sådant mytologiserande — utom sin tid — enligt sakens natur kan lyckas». Men det sköna finska språket, som fått sin utbildning genom den gamla, naiva poesin, bevarar städse något av dennas anda, dess naiva, sinnliga

åskådlighet och poetiska halt. Vad man nu har att vänta är, att den finska poesin får den *romantiska* anklang, som är själen i all modern poesi. »Den gamla episka poesins tidsålder är nu förbi, den nyare är helt och hållet lyrisk: och därmed överensstämmer fullkomligt det finska nationallynnet ävensom den språket livande genius.»

En modern poesi, genomträngd av nationell anda och romantiskt lyrisk stämning, är således vad Linsén önskar. De estetiska teorier han i den anförda artikeln och även annorstädes utvecklar, överensstämman även i hög grad med dem, som olika nyromantiker i Sverige, särskilt Geijer, framställt. Med Geijers åsikter överensstämmer även en uppsats Om folkbildning, i vilken Linsén livligt varnar för de missförhållanden en ytlig s. k. folkbildning kan medföra, i det att folkets från generation till generation nedärvda skatt av sund visdom undantränges av en lös halvbildning. Även här igenkänner man ett typiskt romantiskt åskådningssätt: romantikens vördnad för det organiskt framvuxna, men tillika något av romantikens reaktionära esteticism.

I »Mnemosyne» skrev även Arwidsson, som på hösten 1818 återvänt från en vistelse i Sverige, varunder han gjort bekantskap med de nyromantiska koryféerna och blivit stadfäst i sin entusiasm för tidens ideal. Medan en i vissa avseenden väl stor varsamhet karakteriserade Linséns hela verksamhet, var Arwidsson i stället så mycket mer rabulistisk, såväl i sina litterära som i sina politiska åsikter.

I början av Arwidssons bana, då de litterära in-

tressena voro övervägande hos honom, yttrade sig hans radikalism främst som en vild »götiskhet», en vurm för fornnordisk stil. Någon finsk nationell ton lyckades han i sin diktning aldrig anslå; där stannade han vid den från Sverige lånade götiska dräkten, som han bar med ganska teatraliska åthävor. Däremot voro hans praktiskt kulturella och politiska yrkanden uppburna av en varm nitälskan för den finländska kulturen. Från honom härstammar det kända yttrandet »Svenskar kunna vi icke vara, ryssar vilja vi icke bliva, alltså måste vi vara finnar». Nationalitetsfrågan i vårt land förenklades emellertid av honom därhän, att han radikalt yrkade på att Finlands kultur skulle vara rent finsk, dess språk finskan.

När Arwidssons intressen allt mer riktades på det politiska området, när han klandrade styrelsen och talade om den onationella, byråkratiska andan bland ämbetsmännen, blev han emellertid föremål för missnöje i regeringskretsarna. Den tidning — Åbo Morgonblad — han grundat för att verka för sina idéer, blev indragen, och kort därefter blev han själv för alltid förvisad från akademien. Då flyttade han — 1823 — över till Stockholm. Han hade blivit det första offret för de reaktionära tendenser, som allt mer börjat framträda inom regeringen.

1822 upphörde även »Mnemosyne». Linsén ägnade sig härefter huvudsakligen åt sin vetenskap och blev efter några år professor i romersk litteratur. Sin ungdoms strävanden för den nationella nyväckelsen hade han dock ej förgätit. Det bör nämnas att Linsén, kanske

livligare än någon annan vid universitetet, kände betydelsen av den unge Runebergs uppträdande som skald, att han städse troget stod vid Runebergs sida och, så vitt han kunde, sökte jämna hans mycket steniga väg vid universitetet.

Den s. k. Åboromantikens främsta betydelse ligger otvivelaktigt i dess fosterländska strävanden. Den lilla gruppens skönlitterära alstring har däremot föga värde. Den mest produktiva skalden inom de kretsar det här varit fråga om var AXEL GABRIEL SJÖSTRÖM.

*Axel Gabriel
Sjöström
1794—1846.*

För det fosterländska bildningsarbetet stod Sjöström tämligen främmande. Hans diktning lever och har sin varelse i den poetiska föreställningsvärld, som skapats av den romantiska diktningen i alla Europas länder. Det var alltså en mycket brokig värld hans fantasi tumlade om i. Vi möta i Sjöströms diktning hela den nyromantiska skolans yttre apparat. Han sjunger om barder med guldharpor och flygande silverlockar, älvor, näckar och dvärgar, änglakörer och hela romantikens blomstervärld av små rörande förgätmigej'er, sippor, liljor och rosor och deras hov av fjärilar och små fåglar. — Nyromantikens diktning hade i allmänhet av pseudoklassicitetens representanter anklagats för oklarhet. Till en del var detta klander befogat, men delvis berodde det nog på att de tankar, de ledande idéer, som uppbyro denna diktning, voro för klandrarna främmande. Men då Sjöström, som knappast fullt tillägnat sig de djupare nyromantiska idéerna utan mekaniskt efterbildade den nyromantiska poesins yttre form, upptog dess

bilder och övriga stilistiska prydnader, förföll han härigenom till verklig oklarhet. Att Sjöström på sin tid åtnjöt ett visst anseende som skald hade helt visst sin grund i, att den stora publiken ännu mindre än Sjöström själv uppfattat den nya poesins djupare idéinnehåll; för den hade troligen Sjöströms granna verser lika mycken mening som Atterboms.

Sin poetiska bana började Sjöström i kalendern »Aura». Något år senare övertog han redaktionen av Åbo Tidningar, där han fortsatte att publicera dikter. Han var en flitig poetisk översättare, särskilt intresserad av den sydromanska vitterheten, den italienska, spanska och portugisiska. I synnerhet äro hans översättningar av spanska dikter både många och goda. Senare var Sjöström professor i grekiska och utgav Homerosöversättningar, som dock voro mycket misslyckade.

Bland Sjöströms tidigare dikter finnas flere, som genom melodisk vers och vacker, om också något för grann diktion i den fosforistiska stilen verka tilltalande. Och hans promotionspoem år 1823 har verklig glans och lyftning. Den klassiska bildvärld, som tillhör ett akademiskt festpoem, förenar sig här vackert med en romantiskt färgrik och livlig diktion:

Se, Auras tempelport
 vid sångens glada ljud
 upplåter sig med jubelfröjd för Delos' Gud,
 och Pindens tärnor alla på dess bud
 skönt knyta Lagerns krans,
 skönt ordna festens glans, —
 Dess glans
 vid lekar, skämt och dans.

Sjöström var tre gånger vald till promotionsskald. Hans sista promotionspoem — det bar titeln *Hjärtats hemlighet* — var emellertid mycket dåligt. Överhuvud visade hans diktning redan tidigt en stark tillbakagång; den blev allt mera blottad på verkligt innehåll, allt dunklare och smaklösare. Genom hans *Tavlor från våldelden i Åbo* bröts slutligen hans anseende helt och hållet. Här saknas fullständigt reda i tankegången, smak och behärskning i uttrycket.

Sjöströms antagonist och poetiska medtävlare var Arwidsson. Det har tidigare blivit nämnt, att denne med förkärlek diktade i den fornnordiska stilen.

Bland Arwidssons dikter bör främst nämnas en *Sång till fosterbygden*, som föredrogs i sångsällskapet i Åbo år 1819. Denna börjar:

Hugfulle landsmän! Fäderna mana
ur sina gravar den gryende släkt,
om sina söner de frågande spana. —
Stormen har jagat var dövande fläkt;
vaknad är anden, skuggorna sväva
undan vår syn, och tiderna kräva
mäktiga bröst, som ej frukta, ej bäva
inför farornas skrämmande hot.

I denna dikt är det egentligen blott andan, en fläkt av en något gravlik historisk stämning, som erinrar om den egentliga götiska poesin. Rytmen har Arwidsson från Atterboms »Vikingasäten, åldriga lunder». I andra dikter förnimmes den götiska anklingen långt tydligare.

Till och med ivriga göter logo smått åt hans Kettil Okristen, en braskande efterbildning av Geijers dikt »Den siste kämpan».

Arwidssons poetiska åder sinade rätt snart, och såsom vi sett vändes hans intressen småningom mera åt annat håll. Sedan han överflyttat till Sverige, utförde han dock en betydelsefull litterär gärning, i det han översatte Ossians sånger till svenska och utgav en samling folkvisor, danser och lekar under titeln Svenska fornsånger.

*Gustaf
Idman-
Idestam.*

Den renaste poetiska begåvningen bland de unga författare som skrevo i Mnemosyne och Åbo Tidningar var kanske GUSTAF IDMAN, som senare, sedan han blivit adopterad av en farbroder, bar namnet IDESTAM. Idmans vers är melodisk och säker, och överhuvud ha hans dikter en prägel av smak och poetisk kultur. Ett vekt svärmeri i nyromantikens anda bildar grundstämningen i hans diktning. Livet är ett drömliv; den känsla som bor djupast i sångarens bröst är en evig längtan. Över sjö och höjd följer vandraren sin lockande, ljusa drömbild som han aldrig kan nå:

Var morgon, när den vita snö
av solens glans förgylls,
än bilder vakna opp och dö,
och hoppets drömkalk fylls:
min känsla är dock ingen dröm,
som glömskans villa vet —
för henne finns ej tidens ström,
hon är min evighet.

(Vandringshälsning.)

Det är vemod och sorg, men själva sorgen har en mild ljuvhet, som får uttryck i versmelodins stilla väljud. — Som svanen under sång glider in i döden, så tonar skaldens hopplösa längtan ut i ljuv sång, som stilla bär hans liv mot dess yttersta mål. Denna centralt romantiska livsåskådning har skalden uttryckt i en vacker, ehuru något dunkel strof i dikten *Sångar-lott*:

Glatt till Södern återsvingar
Söderns fågel, vårens brud,
och i vassen stilla klingar
svanens sista sångarljud.
Söderns hopp blev skalden givet
i det dunkla hems förvar,
dit på vågor vaggas livet
fört av sången, skår och klar.

Jämte originaldikter publicerade Idman även översättningar efter Schiller, Matthisson och andra.

Idmans fina och innerliga ehuru något bleka diktning upphörde tidigt. I bokform ha hans dikter aldrig utgivits, varför de äro rätt svårtillgängliga.

Linsén var den bland de unga Åbointelligenserna, som i sin diktning mest närmade sig den gamla akademiska skolan. Den finska fosterbygden har i skildringen av det välstånd Finland njuter tonfall som direkt erinra om upplysningstidens poesi. Djupare voro dock de väckelser han mottagit från nyromantiken och från Franzén, vars favoritelev han varit. En historisk känsla av Geijersk färg omsvävar särskilt de första stro-

ferna av den nyssnämnda dikten, och nyromantiskt var även det versmått — ottave rime — Linsén i sina större dikter helst använde. Hans promotionspoem *Ungdoms idealen*, som med en idealitet av Schillersk anstrykning prisar de heliga strävandena för frihet och fosterland, har en starkt romantisk diktion. I raderna

Till stranden simma silverharpans toner
från diktens hav, och själen djupt betar
det saligt väckta minnet av äoner,
då än hon var i fadershemmet kvar

möter en typiskt romantisk uppfattning av poesin såsom en makt, vilken låter själen på ett mystiskt sätt väckas till förnimmelse av sitt gudomliga ursprung.

I några mindre dikter såsom *Hildas födelsedag* har Linsén åter anslagit en om Franzén erinrande enkel och naiv ton.

Linsén var som kulturpersonlighet ojämförligt mycket mera betydande än som skald. Hans diktning får sällan verklig frihet och lyftning, och större självständighet ägde hans poesi knappast heller. Dock är hans vers musikalisk, hans diktion är korrekt, icke sällan ädel, och hans språk har en viss naturlig böjelse att forma sig till vackra, plastiska bilder. — Linséns tolkningar av romerska auktorer ha även blivit berömda för den vackra, klassiskt stilsäkra formen.

Runeberg.

1820-talet är den svenska nyromantikens stora decennium. Då framträder dess stora tankedikt, Atterboms »Lycksalighetens ö», då skapar Tegnér dess stora hjälte- och kärleksdikt, »Frithiofs Saga». Under 1830-talet se vi åter nya tendenser verka omgestaltande på diktningsens karaktär. Från de avlägsna romantiska nejderna vände diktarfantasin tillbaka till hembygdens dalar och kullar. Atterbom sjunger ej mer om österlandets strålande tulpaner och paradiset's liljor utan om de svenska ängarnas blåklockor och hedarnas ljung. Almqvist tecknar lokalkarakteriserade bilder av svenskt folkliv. Och tidens störste diktare, Runeberg, ger i poetisk förklaring en bild av sitt land och sitt folk, vilken till full medvetenhet lyfter en ännu blott dunkelt erfarren nationalkänsla.

Även Runeberg var djupt berörd av nyromantikens idéer. Hans naturkänsla har ett rent romantiskt drag av panteism, och i de skiftande naturföreteelserna såg han i likhet med nyromantikerna uttryck för eviga idéer. I sin patriotism står han också på romantikens grund;

när han försöker uppfatta den finska folksjälen, när han ställer sina gestalter mot bakgrunden av den natur som fostrat dem, när han lyssnar till folkvisornas innerliga toner, då går hans strävan i den Herderska riktningens anda. Men hans konstnärliga ideal var dock icke nyromantikens. Han eftersträvade icke främst lyrisk stämning; han ville skapa en bildvärld av plastisk klarhet. Hans stora mästare voro de antika skalderna. Han har sålunda mycket gemensamt med de stora tyska nyklassikerna, men det finnes också mycket, som skiljer honom från dem. Mot den nyklassiska diktningens marmorquila, dess skulpturala stilisering, dess ideala skönhetskrav kontrasterar hjärt Runebergs livsvarma realism, hans ljusa humor, som också över det i sig själv obetydliga, ja fula, förmår gjuta poesins solsken.

Realismen i Runebergs dikt står i samklang med den våg av borgerlig liberalism, som på 1830—40-talen går genom Europas kulturliv. Bland svenska skalder står Runeberg i sin realism rätt ensam. Hos olika prosaförfattare i Sverige — Almqvist och Fredrika Bremer främst — tränger däremot realismen vid denna tid igenom. Men den svenska poesin — ordet taget i inskränkt bemärkelse — behärskas i stort sett ända intill genombrottet på 1880-talet av efterromantiska strömningar.

*Johan
Ludvig
Runeberg
1804—1877.*

JOHAN LUDVIG RUNEBERG föddes den 5 februari 1804 i Jakobstad.

Bilden av den bygd, som såg honom födas, av slätten och havet, möter icke ofta i hans diktning, men hans egen personlighet bevarar städse drag, som låta

oss minnas från vilken trakt han stammar. Han har en österbottnings käcka, hurtiga, lätt uppbrusande sinne, och han har en österbottnisk aktning för mod och manlighet.

Det var ett verksamt, utåtriktat liv som omgav Runebergs barndom. Jakobstad hade i början av 1800-talet en livlig handel på utlandet, och hade många fartyg, bland dem stora »djupvattenseglare» i sjön. Runebergs egen far var sjökapten. Hemmet var ej förmöget, och sedan fadern träffats av ett slaganfall, som band honom vid sängen för hans återstående liv, blevo förhållandena rent av torftiga. Av barnen fick därför blott Johan Ludvig, som var den äldste sonen, en fullständig lärd uppfostran, ehuru fadern, som själv varit student, var en bildningsintresserad man.

När Runeberg var fyra år gammal gick kriget över landet. Just i de österbottniska kusttrakterna rasade det, och här fingo de egendomliga förhållanden det medförde sin hjärtast egendomliga gestaltning. Här stod mot här, drabbningar utkämpades och bönderna gingo man ur huse mot fienden. Men i städerna dansade de ryska officerarna med ämbetsmännens och de förmögna borgarnes unga döttrar och fruar. Och Kulneff skämtade med de unga mödrarna och lekte med de små barnen. Det säges, att även den lille Johan Ludvig Runeberg en gång satt på den vänlige kosacköverstens knä. Långt efter krigets slut var landskapet uppfyllt av minnen från kriget. Till alla vägkorsningar, till broar och spångar voro minnen av skärmytslingar, av tappra bragder knutna. Och muntra krigaraneddoter sänkades väl ej heller.

Hurtig och viljekraftig redan som gosse hade Runeberg en glad barndom. Efter att hemma i Jakobstad ha inhämtat vetandets första grunder hos en gammal från Sverige härstammande skolmester sändes han till Vasa, där han genomgick trivialskolan och gymnasiet — ett par år hade han också besökt skolan i Uleåborg, där han hade förmögna släktingar. Och så kom han till akademien i Åbo.

Här nåddes Runeberg av kulturtraditioner från den tid, då Porthan först väckte det fosterländska sinnet, intresset för de fosterländska minnena och för Finlands natur. Han fick en plats i den stora Tengströmska släktkretsen, där den gamle ärkebiskopen tronade som en älskad och vördad patriark. Runebergs far var kusin till biskopen; det var på denna grund han först kom att träda i beröring med den Tengströmska kretsen, som kom att få så stor betydelse för hans liv.

Under sina studieår hade Runeberg stora ekonomiska svårigheter att kämpa med. Han fick hjälpa sig fram med sommarkonditioner och privatundervisning. Och hösten 1823 beslöt han att antaga en informatorsplats i Saarijärvi. Nu fick han lära känna det inre av landet, som han förut blott flyktigt sett. Och han tyckte sig nu skåda det landskap, som fullt motsvarade hans eget väsen. Hela hans diktning vittnar om, huru gripen han blev. Han strövade omkring på de slingrande stigarna nere i skogarnas djup, han stod på stranden av den lilla skogssjön »till vars brådstupande, trädbevuxna bädd ingen vindfläkt irrat och vars yta aldrig krusats av annat än abborrtroppens lek eller den ensam jagande

lommens simning». Detta mäktiga landskap, som den ensamme vandraren sjönk in i liksom i en oändlighet av aldrig bruten frid, gav honom ett intryck av det gudomliga, klarare, härligare och mera upplyftande än han någonsin förut erfarit.

I dessa trakter lärde Runeberg också känna Finlands finska folk. De patriarkaliskt enkla förhållanden, som voro rådande i dessa avlägsna nejder, det tålmod och den förnöjsamhet befolkningen i sin fattigdom röjde, allt grep honom djupt.

Efter något år flyttade kapten af Enehjelm's familj, där Runeberg var informator, till den något sydligare belägna Ruovesi socken. Här var naturen mera leende och idyllisk, sjöarna bredde ut sig i vida, glittrande, med lummiga holmar överströdda fjärdar, och mellan skogssträckningarna öppnade sig ljusa vidder av odlade fält. Det var Den femte juli's landskap som här mötte hans öga.

Och slutligen fingo under dessa år minnena från det sista kriget en djupare plats i skaldens medvetande. Kapten Enehjelm, Runebergs principal, hade själv varit med i kriget. Och nu träffade skalden också sin Fänrik Stål, en fattig veteran, som fått ett hem på kapten af Enehjelm's gård. Väl är det icke troligt, att många av sägnerna bokstavligen stamma från gubbens läpp, men veteranens berättelser, som den unge studenten under tysta vinterkvällar lyssnade till, skapade kanske dock först den stämning, ur vilken Fänrik Ståls Sägner en gång föddes. — Även vid nejderna kring Ruovesi voro för övrigt minnen från kriget fästa. Roths och Spoofs

ryktbara partigångarbedrifter hade utförts här, och i trakten levde ännu den gamle Roth själv, aktad och ärad.

1826 började Runeberg åter sina studier vid akademien, och ett år senare blev han promoverad.

1827 på hösten inträffade den fruktansvärda vådeld, som lade Åbo i aska och föranledde akademins flyttning till Helsingfors. På biskop af Tengströms landställe i Pargas fingo hans husvilla släktingar under den följande vintern silt hemvist. Åt Runeberg bjöd den gamle en plats som informator för två av barnbarnen. Under denna tid var det Runeberg kom att djupare lära känna Fredrika Tengström, som sedan blev hans hustru. Hon var brorsdotter till biskopen, icke vacker men begåvad och kunskapsrik, och en varmhjärtad och högsinnad ung kvinna. Som äldre framträdde hon själv som författarinna. Betydelsefull även för hennes make blev hennes stora beläsenhet, som möjliggjordes av hennes ovanligt omfattande språkkunskap. Hon brukade ofta läsa högt och referera för Runeberg såväl svensk som fransk, tysk och engelsk litteratur, och sålunda kom han att mer än vad eljes varit fallet följa med den allmänneuropeiska litteraturen.

Under intrycket av de rika och starka känslor, som nu behärskade den unge skalden, blommade hans diktning upp och utvecklade sig hastigt. Samtidigt fortsatte han sina studier för befordran vid universitetet. 1830 blev han så docent i grekiska, och i början av följande år stod hans bröllop med Fredrika Tengström.

1830 utgav Runeberg sin första samling *Dikter*. I anledning av denna skrev den gamle Franzén till honom att han såg »att det var en stor skald Finland höll på att frambringa». — Så följde under det närmaste året *Graven i Perho*, som av Svenska akademien blev belönad med dess mindre guldmedalj. Man kunde ej fullt uppfatta den poetiska skönheten av en dikt, som var så kärv i tonen, och det nationella draget uppfattades blott av landsmannen Franzén. I vårt land blev dikten känd först något senare — efter det *Älgskyttarne* redan utkommit och väckt förtjusning bland de unga, som drömde om en nationell nyväckelse. För den stora allmänheten hade däremot »*Älgskyttarne*» mindre intresse. — Så kom 1833 andra samlingen *Dikter*. Det var nordiskt innerlig och nordiskt behärskad lyrik, folkligt enkel och bunden i uttrycket. Folkvisornas vemodiga längterskor sjöngo om sitt hjärtas oro, jägargossen och bondgossen läto blicken undrande glida mot horisontens skogsrand.

Hanna var den dikt, som slutligen fullt öppnade allmänhetens blickar för skaldens storhet. Här hade han skapat en bild av skär ljuvhet och glad friskhet tillika, som grep envar, för vilken icke livets skönhet var en tillsluten bok. Också i Sverige blev nu Runebergs skaldskap uppskattat.

Denna tid i Helsingfors var för skalden en tid av mycken möda och bekymmer, om den än tillika var fylld av rikt liv. Utom sin docentur hade Runeberg en lärarbefattning vid ett nygrundat privatlyceum, och dessutom var han redaktör för Helsingfors *Morgonblad*. Vid

universitetet hade Runeberg emellertid ihållande motgång. Vid stipendiiansökningar och då han sökte en adjunktur i grekiska blev han förbigången av underlägsna medsökande. Det var icke blott trångbröstad formalism, som var orsaken till likgiltigheten för Runeberg, det var också ovilja mot de nya och friare strömningar, som framträdde bland ungdomen. Man fruktade för det unga släktets rabulism och ondgjorde sig över dess kritik. Runeberg var icke den enda, som fick känna av de akademiska fädernas missnöje.

Den unga krets Runeberg tillhörde räknade bland sig flere av de främsta män Finland frambragt — nästan alla dem, som väckte fosterlandskänslan i vårt land till medvetande. Deras vägar gingo senare åtskils, de blevo finsksinnade eller svensksinnade, men vid denna tid förenades de av ett nationellt intresse, som mindre tog hänsyn till det som skilde än till det som förenade. Ännu levde man i idéer; de praktiska kraven och yrkandena med sina ofta bittra konsekvenser hade ej ännu trätt i förgrunden. Snellman var ännu blott en ung filosof, icke realpolitiker. Åt Lönnrots forskningsresultat och den lyftning hans Kalevala gav åt nationalmedvetandet gladdo sig alla, som hade hjärta för Finlands kultur.

I Lördagssällskapet samlade sig dessa unga intelligenser till dryftning av de litterära och kulturella frågorna för dagen. Jämte Runeberg den främste i detta sällskap var den unge Johan Jakob Nervander, i vänkretsen redan beundrad som diktare, men ännu mera som en vetenskaplig begåvning, mera lysande än

akademins traditioner hittills kände. Med den unge juristen J. J. Nordström växlade Snellman många skarpa hugg. Medlem i sällskapet var också Fredrik Cygnæus, varmhjärtad, entusiastisk, alltid färdig att beundra alla i sin omgivning och främst Runeberg, som var hans idol. Senare upptogos även den unge Zacharias Topelius samt språkforskaren Mathias Alexander Castrén i kretsen.

Vid sidan av Lördagssällskapet bildade sig en mindre krets, i vars samkväm också damer togo del. Allmänt beundrad och avhållen av alla var särskilt fru Runebergs väninna Augusta Lundahl (sedermera gift med en kyrkoherde Wallenius), »Hebe» som hon kallades av sina vänner. I tidningar och kalendrar syntes då och då en liten dikt av henne. Det rikaste uttrycket för sitt väsen gav hon dock i umgänget med sina vänner, i sin utomordentligt fängslande och själfulla konversation. Alla dessa ungdomar samlades till möten, där diskussionerna om allvarliga ämnen, upplystes av tändande gnistor av snille, kvickhet och humor, och samvaron kunde gestalta sig till ett verkligt förnyelsens bad för deltagarna. Det var ju så mycket, som grodde inom dessa unga sinnen. Och en skarp kritik gick fram över mycket, som för den allmänna opinionen stod i förklarad ljus. De litteraturkritiska artiklar Runeberg vid denna tid publicerade i sin tidning få troligen betraktas såsom uttryck för vad som rörde sig i den unga kretsen.

Dessa artiklar, av vilka den viktigaste var Blick på Sveriges nu gällande poetiska littera-

tur, ha sin litteraturhistoriska märklighet såsom det första angreppet på den då erkända och beundrade romantiska skolan i Sverige. Det måste erkännas, den unge kritikern hade stora fordringar — det var icke mycket av tidens poesi han lät gälla. De stora skaldeverken från den svenska litteraturens guldålder frånkände han poetisk sanning och organiskt liv. Hans poetiska ideal var redan nu klart fattat, och han fasthöll vid det med ofta doktrinär oböjlighet. Han fordrade framför allt organisk helhet i kompositionen, omedelbarhet och naivitet i konceptionen. Naturligtvis väckte hans angrepp mycken ovilja i Sverige, och det kan ej förnekas, att han i sin ungdomliga häflighet sköt över målet. Det tomma kling-klang med falska anspråk på djupsinne, som romantikens många småpoeter alstrade, hade givit honom avsmak för hela riktningen, och han märkte icke, huru mycket av romantikens djupaste tankar han själv gjort till sin egendom. Det skulle troligen stämt honom mildare, om han gjort klart för sig vilken fördjupning av den poetiska känslan romantikens genombrott dock medfört. Senare lärde sig Runeberg högt uppskatta Almqvist, som ej ännu gjort sig i högre grad gällande som författare. Det bisarra kunde ej för honom undanskymma det ursprungligt geniala draget hos Almqvist. Och när den slutliga katastrofen inträffade, stod Almqvist som skald ännu för honom »i all gloria» såsom hans hustru sade. »När vår Herre vill spela en vacker visa, frågar han ej efter om han väljer en sprucken fiol», sade han.

Från det rika intellektuella livet i Helsingfors rycktes Runeberg bort, när han 1837 erhöll den lektorstjänst i grekiska vid Borgå gymnasium, som han ansökt, då hans förhoppningar om befordran vid universitetet slogo fel. Hans hustru klagade stundom i Borgå över bristen på umgänge, som kunde skänka intellektuell väckelse. Men skaldens diktning upplevde under de första åren i Borgå en period av utomordentligt rik blomstring, och senare koncentrerade han sig på sina »fänrikar». Nu skapades Julqvällen, Nadeschda, de härliga Legenderna, Den gamle trädgårdsmästarens brev och — 1844 — Kung Fjalar. Under samma tid påbörjades Kungarne på Salamis.

I hela sitt liv hade Runeberg varit friluftsmänniska, jägare och fiskare. Hans förtrogenhet med naturen utvecklades till en nästan hemlighetsfull »frändskap med naturen och hennes hemligheter». Medan han bodde i Helsingfors, kunde det någon gång hända, att han övergav sina privatelever och pensionärer för att i marsmorgonens solsken gå ut och locka fåglar. I Borgå fick han säkerligen tillfälle till ett ännu mer förtroligt samliv med naturen än i Helsingfors. På somrarna hade familjen en lång följd av ~~en~~ sin bostad i Borgå skärgård på Lill-Kroksnäs — i en idylliskt vacker trakt, med speglande, vassiga sund och vikar, som i nyckfulla bukter veko av från de stora fjärdarna, och med odlade fält och lövdungar, som glatt växlade med de mörka sträckningarna av barrskog.

Stilla, utan stora yttre händelser förflöt Runebergs liv i Borgå. Han fann några goda vänner även här,

och allt mer lärde han sig att intressera sig för de i alla yttre avseenden obetydliga människorna, för den typ han besjungit i så många av Fänrik Ståls Sägner.

I medlet av 1840-talet övergick Runeberg åter till behandling av nationella motiv. Den lilla, utomordentligt fina diktcykeln *Ett litet öde*, byggd på intryck av finsk folkpoesi, skapades omkring 1845. Vid denna tid började idén till Sägnerna också antaga fast form. Då skrev han först *Otto von Fieandt* och så inom en kort tid flere andra Sägner.

Tanken på att skriva om 1808 års krig var icke ny för skalden, den hade under de gångna åren ständigt ånyo dykt upp. Gamla krigsminnen hade han ju behandlat redan i »Graven i Perho» — om än händelsen i denna dikt snarast får hänföras till stora ofredens tid — och i berättelsen om det gamla geväret i »Älgskyttarne» möter samma motivkrets. I »Molnets broder» — skriven 1836 — återkommer han till ämnet. Det tyckes här för hans sinne ha fått djupare betydelse än förr; den fosterländska känslan har gett tonen en ideal, patetisk klang, som lyfter dikten till Sägnernas stämningssvär. I Pistols-gästalt i »Julkvällen» hade diktaren slutligen förhärliqat det mod, den trofasthet, den heder bland de djupa leden, som gjorde att en ny nationalkänsla kunde gro ur minnet av detta krig, som slutade med nederlag.

Ofullbordade diktfragment visa även huru krigsminnena sysselsatte skalden. Bland annat hade han tänkt på dramatisk gestaltning av stoffet.

Den 14 december 1848 kom första delen av Fänrik Ståls Sägner ut i bokhandeln. Enskilda stycken voro kända på förhand, och förväntningarna voro högt spända. Vårt land betraktades såsom nationalsång alltsedan den vid majfesten den 13 maj 1848 första gången utförts med musik av Pacius. De känslor, Runebergs sånger väckte, uttryckas av samtida i orden: man kände sig tillhöra en nation som var värd att leva. I dessa ord är Sägnernas djupaste betydelse för vårt folk uttryckt.

Under det följande decenniet höll skalden fortfarande på med sina fänrikar, och 1860 kom andra delen av Sägnerna ut. Men tillika var han under denna tid sysselsatt med psalmboksarbete; en ny psalmbok skulle givas ut, och för denna omarbetade Runeberg en del äldre psalmer, varjämte han skrev ett antal nya — bland dem den mäktiga Himlars rymd sin könung är ar och den blida och innerliga Bevare Gud vårt fosterland.

Sedan andra häftet av Sägnerna utkommit, tog Runeberg upp ett litet dramatiskt motiv och skrev familjemålningen Kan ej, ett helt obetydligt litet stycke som väl tillkom mest »för ros skull». Runebergs sista arbete var den redan i början av 40-talet påbörjade stora tragedin Kungarne på Salamis, som fullbordades 1863.

Blott någon dag sedan detta verk utkommit, träffades skalden på en jaktfärd av ett slaganfall, som förlamade hans kropp och gjorde honom till sjukling och fånge i sitt hem för hans återstående levnad — för mer

än tretton år. Som skald var han förstummad. Från dessa år stammar blott en enda liten prosadikt, en parabel om liljekonvaljen, hans älsklingsblomma, ungdomskärlekens symbol i hans diktning. Den gamle skalden, som så högt älskade livets och naturens skönhet, drömmer om en blommande, ljusomstrålad evighet, där också den jordiska skönheten i sin högsta, skäraste uppenbarelse fått plats. Så blir den lilla parabeln, mödosamt nedskriven med den friska vänstra handen, en gripande vacker avslutning på denna diktning. Den ger ord åt något av det innersta i hans livskänsla.

Den avdelning i Runebergs första dikthäfte, som främst tilldrog sig samtidens uppmärksamhet, var Svartsjukans nätter. Denna dikt var författad i en stil, som man gott kände igen såsom tidens hävdvunna: målningarna voro färgpräktiga, och diktens stämning, än passionerad, än sentimental, erkändes utan tvekan såsom sant poetisk. För vår tid framstår »Svartsjukans nätter», trots vackra enskildheter, såsom oklar och omogen, såsom det verk där Runeberg minst är sig själv. Mycket mer utvecklade framstår hans egenart i andra delar av den första diktsamlingen.

Naturen var vid denna tid hans främsta inspirationskälla. Väl synes naturbilden i vissa dikter ännu erinra om den gamla rokokopastoralens orörligt leende, vårg gröna dal, i andra åter möter romantikens månbleka nattbild, men t. ex. Flyttfågeln röjer redan en blick för naturen, som tyckes tränga ända till dess hjärta, ett sinne som tyckes ha del i naturens eget

omedvetna, instinktsäkra liv. Och minnet av huru sommarnatten sänker sin skira slöja över hans hembygds slätter och glimmande älvar har i *Svanen* skapat en underbar, ljusskimrande bild, fylld av lyrisk stämning.

Den skald, som på Runebergs äldsta diktning tyckes ha utövat det djupaste inflytandet var *Erik Johan Stagnelius*, vars djupa, lidelsefulla poesi med dess plastiska klarhet i skildringen och dess välljudsmättade verser mycket tyckes ha tilltalat den unge skalden. Senare dominera åter andra inflytanden. Den diktare, som avgjort betydligt mest för Runeberg, är *Franzén*, vars diktning städse tyckes ha stått för honom nästan som ett ideal av poetisk skönhet. Den nationella och folkligt enkla ton *Franzén* anslagit kom också att få avgörande betydelse för honom. — Den avdelning i *Dikter I*, som bär namnet *Idyll och epigram* är åter skriven under intrycket av serbisk folkpoesi, som Runeberg lärt känna i en tysk översättning. Denna poesi tycktes honom i sin plastiska klarhet och rena objektivitet en uppenbarelse av äkta naiv poetisk uppfattning. Det var en stil, som stämde överens med hans eget väsens förutsättningar. Den serbiska poesin hjälpte honom att finna vägen till den enkla, objektiva och åskådliga stil, som senare karakteriserade honom som diktare.

Den hjälpte honom att finna den stil, som passade för skildringar av enkla människor och karg, osmyckad verklighet.

Bland idyllepigrammen ingår dikten om bonden *Paavo*, den första dikt, i vilken Runeberg söker ge en typisk bild av den finska allmogen. Med mycket små

medel, i ett oändligt enkelt, konstnärligt monotont språk har skalden här skildrat de egenskaper han lärt skatta hos den finske bonden i ödemarksbygderna, den tysta tålmodiga kampen mot den hårda naturen, den lugna, religiösa förtröstan, den offervilliga hjälpsamheten mot grannen, som än hårdare träffats av Herrens prövning. Den tunga, knotiga arbetsgestalten, böjd över spaden, blir gestalten av en tyst fosterländsk heros, en poesins symbol för alla de okända, som skapat vårt folks kultur och förverkligat dess sedliga ideal.

Under hela första hälften av 30-talet framträder i Runebergs diktning en stark strävan efter enkelhet, och intresset för det folkliga trycker sin prägel på motivvalet. I »Älgskytterne» skildrar han med minutiös realism rökpörten med dess enkla bohag, och dess invånare, som han varken i inre eller yttre måtto egentligen förskönar, ehuru han betraktar dem med humorfylld sympati. »De älskandes raska förlovning» ingås uteslutande av praktiska skäl, och vilar det ändå en viss poesi över skildringen, så är det icke kärlekens, utan det hederliga, arbetsamma livets poesi.

Över detta enkla, patriarkaliska allmogeliv, egnat åt det ursprungligaste bland arbete, sänker sig i Graven i Perho en fläkt av sublimt mäktig stämning. I den kärva, fornhårda stämningen förnimmer man ännu intrycket av den serbiska dikten. »Graven i Perho» är, om man så vill, en dikt som prisar de primitiva dygderna, stamkänslan och den hårda tapperhet, som värjer hem och hembygd mot hatade fiender.

I andra samlingen Dikter har den folkliga stämningen den Franzenska poesins och den nordiska folklyrikens blida färg. I vissa dikter ljuda subjektivt lyriska toner, så i Vid en källa, som ger ett omedelbart uttryck åt det vemod, som tyckes vara en grundstämning i dikter från denna tid. Enkelheten i uttrycket är också i de rent lyriska styckena utomordentligt stor. Världens glans och rikedom tyckes icke finnas till för diktaren, som innesluter sig i en liten föreställningsvärld, där blott några få ting, som ligga hans hjärta nära, fått plats.

I »Hanna» har skildringen icke mera detta drag av karghet. Den nordiska sommarens skönhet lyser med förklarad glans genom denna hymn till de unga känslorna, till ungdomsårens svärmeri och drömmar.

I »Legenderna», »Nadeschda», »Den gamle trädgårdsmästarens brev», Augustas romans i »Julkvällen», »Kung Fjalar» och »Kungarne på Salamis» framträder en tydlig utveckling mot en rikare och glansfullare stil. Dessa dikter representera Runebergs intellektuella period. Det är nu han i »Den gamle trädgårdsmästarens» brev och »Legenderna» formulerar sin livsfilosofi, sin tro på livet, och vänder sig mot pietisternas mörka läror om Guds förbannelse över skapelsen. Hans fantasi gör utflykter till fjärran trakter och fjärran tider, sökande att fatta deras väsen och återge deras livsstämning. I »Chrysanthos» drömmer han om det forna Hellas med lagerlundar och blommande dalar i sollyst skönhet, om Arkipelagens mångbesjungna öar, sångmörs och glada gudars hem, i »Nadeschda» om de ryska folkvisornas

fjärran slätter, i romansen i »Julkvällen» om en romantisk Orient med rosor och näktergalar, i »Kung Fjalar» om forntidens Skandinavien och Ossiansånger-
nas Morwen. Bildspråk och ordsfatt vittna även om huru hans fantasivärld vidgats. Det strömmar i stilen fram en rikedom av litterära och kulturella associationer, språket får en luftigare, mera ideell och besjälad skönhet än förut. Runebergs dikt har aldrig haft ett så rikt inslag av romantik som nu.

Motivet i »Kung Fjalar» är inspirerat av den grekiska Oidipussagan, och i sin helhet är dikten genomträngd av grekisk ödestragik. Kompositionen är sträng och sluten, nästan dramatiskt gestaltad. Diktionen åter är starkt romantisk och visar djupa intryck av Ossiansångerna. I uppfattningen av det fornnordiska ansluter sig Runeberg närmast till Geijer, vars »Vikingen» och »Den siste skalden» lämnat honom drag, dels för skildringen av vikingalivet, dels för teckningen av Dargars gestalt.

Måhända är »Kung Fjalar» det verk, i vilket Runeberg konstnärligt når högst. Dikten bildar en helhet, som tyckes förverkliga Runebergs högsta poetiska ideal: en romantiskt, modernt besjälad, men tillika antikt plastisk och konturfast poesi. Pose och gester präglas även här av lugn enkelhet, plastiskt klara och åskådliga stå scenerna för oss, men det romantiskt bildrika språket väver en ljusskimrande sky av stämning och lyrik omkring dem. Detaljerna döljas, men de stora linjerna framstå mera obrutet harmoniska än någonsin.

Heroiskt mäktig, bräddad med intensivt liv som en forntidssaga, är skildringen av livsödena. Kung Fjalar kämpar med gudarna, och slungas han än av deras makt i fasans djup, är han dock av ett släkte, vars sinne i jubel eller trots kan stiga mot gudars hem, som mot gudars bud kan ställa sin trotsiga vilja. Olyckan kan ej beröva honom det väsentligaste; sorg och glädje, allt samlar sig till inre rikedom, det enda som är någonting värt.

Underbar är diktarens förmåga att fasthålla den sublimes stämningen; ej en rad, ej ett ord, som med en nyans skulle sänka tonen. Runeberg, som framstår såsom den enkla, osmyckade stilens främsta representant inom svensk litteratur, har här tillika skapat en mer djärvt och exklusivt poetisk stil än någon annan svensk diktare. Man ville om Kung Fjalars språk gärna använda uttrycket »heroisk stil» — om detta icke som beteckning för akademisk 1700-talsretorik fått en ofördelaktig betydelse. Kung Fjalars heroiska stil kan knappast inom överskådlig tid mista sin kraft att lyfta sinnet och hjärtan. För den tid som är, tyckes diktens skönhet framstå ännu mycket mer lysande än för den tid, då dikten först skapades.

I »Kung Fjalar» når även Runebergs naturskildringskonst sin fulländning. I rikare, sjäfullare skönhet än någonsin förr glittrar i denna dikt jägarens daggskimrande skog, med mera flammande glans, med yrare vågor lockar havet. Morgongryningens skälvande töcken, genomstrålat av de första solstrålarna, kvällens vemodigt bleknande aftonrodnad, »skuggans vandring i däl-

derna» när natten faller på, allt detta har Runeberg här givit med en underbar, djupt trängande intensitet i uppfattningen, som om han haft en förnimmelse av de flyktigaste naturandars väsen.

Tragedin »Kungarne på Salamis» är till stil och stämning i viss mån besläktad med »Kung Fjalar». Även här har skalden givit heroiska forntidsgestalter. Och även i »Kung Fjalar» funnos, såsom nämnt, drag, som erinra om ett antikiserande drama.

»Kungarne på Salamis» framför gestalter ur de homeriska hjältesläkterna. Den ger ett slags tilldiktning till sagorna om de grekiska konungarna. Konung Ajas' tron har bestigits av en inkräktare, Leiokrites, som med alla medel söker trygga besittningen av tronen för sig och sin son. Men denne son, Leontos, har intet av faderns maktbegär och lider vid tanken på den orätt, som begåtts för hans skull. Så kommer Eurysakes, Ajas' son, den rätte arvingen till Salamis' konungatron till sin fäderneö. Och Leontes bjuder honom sitt bistånd, strider för hans rätt mot sin egen fader. Han faller i striden, nedstött av fadern, som tagit miste på honom och Eurysakes, med vilken han bytt rustning. Så har all Leiokritos' strävan varit förgäves, och han gör själv slut på sitt skövlade liv.

I formen liksom även i innehållet visar »Kungarne på Salamis» en sammansmältning av antika och moderna element. Versen är de antika dramernas orimmade sexfotade jamb (senar). De långa monologerna och beskrivningarna erinra även om det antika dramat. Den antika koren uppträder ej i »Kungarne på Salamis»

men ersättes på visst sätt av »folket», som framträder som ett slags kollektivperson. Aktindelningen står i överensstämmelse med det moderna dramat. Språket, enskilda scener och händelser röja påverkan från Shakespeares dramerna.

Liksom i »Kung Fjalar» är händelseförloppet i »Kungarne på Salamis» egnat att visa, huru fåfängligt människors trots mot gudarna är. Det är en antik tanke, detta. Men särskilt Leontes representerar rent kristna etiska begrepp, och det känsloliv han röjer har kristen färg.

Konflikten i »Kungarne på Salamis» rör sig om rättens idé. Det är för den Leontes, den ädle svärmarren och drömmaren, offrar sitt unga liv. Men en fullt dramatisk gestaltning har Runeberg icke förmått skänka denna konflikt. »Konflikten mellan Leiokritos och Leontes visar ingen djupare inre utveckling, dess utbrott påskyndas endast av händelsernas gång, men själarna verka icke på varandra, de naturliga känslorna få icke tala som de borde, vi stå från början inför två färdiga teoretiska synpunkter, som under dramats gång visa sin oförenlighet och driva sina bärare i döden», säger Werner Söderhjelm. Sålunda har »Kungarne på Salamis» i sin abstrakta och skematiska hållning en rätt odramatisk prägel. Djup och rik är dock den ideala glans, som vilar över flere av dess scener, och det stränga och strålande etiska patos, som är dramats grundstämning, är lyftande och befriande.

I Fänrik Ståls Sägner har skalden från heroernas värld återgått till skildringen av gestalter, kring vilka

verklighetens värld sluter sig hämmande och begränsande. Här framträder särskilt starkt ett för Runebergs människouppfattning i allmänhet karakteristiskt drag. Från handlingen ser han städse till personligheten. I »Döbeln vid Jutas» ger epilogen de krafter i Döbelns själsliv, som icke fingo utlösning i hans bragder, den djupa och varma grund i hans själsliv, ur vilken hans handlingar sprungo fram, men som var oändligt mycket rikare än summan av allt, vad han gjort. Tjusningen över Wilhelm v. Schwerins unga gestalt är det dikten besjunger, icke hans bragder, och vid hans bår prisade gamle krigarne icke någonting som han gjort, blott den livets rika vår, som hans gestalt personifierade. »Landshövdingen» slutar icke med den dramatiska och spännande situationen; slutstroferna ge personligheten, samvetsfridens glans över gestalten, det djupa, i väsendets grund vilande lugn, ur vilket handlingen gått fram och som den klingar ut i. Så är Runeberg aldrig realist rätt och slätt — det är det inre livets helgd han prisar.

Runeberg återgår här till den uppgift han ständigt på nytt tagit upp, allt sedan han först skapade bilden av bonden Paavo: att skildra Finlands folk. Det är inte paradgestalter han lagt an på att ge. Men så som skalden sett dessa gestalter, i ljuset av sin varma, idealistiska uppfattning, förverkliga de ett ideal av manlig dygd och heder. I dessa gestalter förhärligar skalden sitt folks bästa egenskaper, de egenskaper, på vilka dess tillvaro och dess framtid kunde byggas. Och diktarens realistiska blick och humor ha tillika gett dem en oförgänglig individuell prägel.

Fänrik Stål-gestalernas enda egentliga stamfrände inom tidigare litteratur är Franzéns »den gamle knekten». Den enkla, kärva och realistiska stilen, som utmärker flertalet Sägner, är också helt skapad av Runeberg. Det var i »Idyll och Epigram» han först anslog denna ton, som sedan går genom nästan alla de dikter av honom, som ha nationella motiv.

Runebergs samtida.

*Johan Jakob
Nervander
1805—1848.*

Bland Runebergs ungdomsvänner har JOHAN JAKOB NERVANDER blivit nämnd som den mest lysande begåvningen, den till vilken de andra med beundran sågo upp. En boren segrare tycktes han dem, som vid promotionen 1827 sågo honom som primus bära lagerkransen på sitt vackra, stolta huvud, höljd av ett rikare akademiskt beröm än någonsin förr eller senare kommit någon av de lagerkransade till del. Ungdomen var Nervanders lyckligaste tid. Hans barndom hade varit fattig och ensam, men under dessa ungdomsår, då han stod bland sina kamrater såsom den främste bland dem, såsom »fosterlandets hopp» framom alla andra, bröt det ljusa Apollodraget i hans väsen omotståndligt fram. Och om han än redan då fått uppge hoppet om personlig lycka, tycktes dock en lysande framtid vänta honom som vetenskapsman. Då kunde han stundom glömma, att hans liv redan var fängslat vid ansvar och plikter, som voro hämmande och tunga, att han redan i sina första ynglingaår bundit vid sig en annans öden. I en dikt från slutet av 20-talet säger han:

Ack! fåfångt gör jag efter glädjen jakt,
och tvingar den att i mitt löje stanna;
den dröjer väl — som ljusets gyllne prakt
en vingad stund på kvällens dunkla panna.

Men aldrig mer dess stråle, varm och ren,
i djupet av mitt inres natt sig gjuter.
Så leker vågen väl i solens sken
men inom sig en avgrund dock han sluter.

Dock — jag ej sörjer tiden, som förflöt,
mitt ödes lotter gärna vare fällda. —
jag är en man! och allt, vad stunden bröt,
med livets lycka vill jag kungligt gälda.

Ord, som i så många unga skalders dikter blott
beteckna en romantisk hjälteattityd äro här bittert
allvar.

Redan ganska tidigt avstod Nervander från sin
första ungdoms drömmar om skaldens ära för att egna
sig åt naturvetenskaperna, främst åt fysiken och astro-
nomin. Redan som ung vann han på dessa områden
berömmelse även utom eget land, men hans bana stäck-
tes genom ihållande motgång vid universitetet, som ej
beredde honom tillfälle att helt egna sig åt sin veten-
skap. Hans tid och krafter togos i anspråk för förvärvs-
arbete, och av brist på hjälpmedel blevo många av hans
djärva och genialiska idéer orealiserade. 1845 blev han
dock slutligen professor i fysik, men redan 1848 dog
han. Han hade då blivit en bittert satirisk, förgrämd
man.

Hans rykte som skald vilar förnämligast på ett enda verk, diktcykeln Jeftas bok.

Nyromantikens estetik och särskilt Herders skrift *Vom Geist der ebräischen Poesie* hade lärt de litterärt bildade att betrakta de israelitiska skaldernas skrifter som poesi. Psalmernas sublima gudslängtan, Höga visans österländskt heta kärlekslyrik, Jobs boks ur lidelsefullt grubbel framsprungna livsförklaring kunde man nu förnimma som skönhet. Om Nervander hade läst Herders skrift kan knappast med visshet avgöras, ehuru den karakteristisk av bibelns poesi, som finnes i slutordet till »Jeftas bok», synes tyda därpå. Själva företaget att söka reproducera en ålderdomlig, främmande stilart är i alla fall i den Herderska riktningens anda. Själv säger Nervander i det nämnda slutordet: »Vår tids poetiska litteratur har i synnerhet med bibehållande av dess självständighet rikhaltigt i sig upptagit och reproducerat andan och formen av skaldekunstens olika uppenbarelser även hos de mest avlägsna tidsåldrar». Särskilt den tyska romantiken och den gamle Goethe hade älskat att skapa efterbildningar av orientalisk diktkonst, främst av den persiska lyriken. Även den franska romantiken älskade österlandet, men den skildrade det, efterbildade ej den orientaliska poesins form.

»Jeftas bok» skildrar huru Midianiterna infalla i Kanaans land med härjning och mord, men drivas tillbaka av Israels förenade stammar, som kallats tillsammans av den gamle Samuel. Medan männen äro ute i härnad, samlas kvinnorna på Gileads berg till den sorge-

fest de årligen firade till minne av Jeftas dotter. Om henne förtäljde sägnen, huru hon jublande dansade emot sin fader då han återvände från striden, men blev offrad såsom ett tackoffer för hans seger. Han hade gjort ett löfte att offra Herranom den första, som ifrån dörrarna av hans hus kom honom till möte, då han med frid återvände till hemmet. På det berg, där hon med sina leksystrar begråtit sin ungdom, sjöngo nu Israels döttrar sina sånger om livets vedermöda och om sin längtan efter den frälsare, som en gång blivit lovad människors barn och som en Israels dotter en gång skulle föda. Dessa sånger utfylla större delen av cykeln, som således har en väsentligen lyrisk karaktär. Den bibliska, österländska stämningsfärgen är i dikten given med stilsäker konst, och över vissa partier är det en mäktig, sublim fläkt. Särskilt storartad är skildringen om huru stammarna samlas till striden:

Rakel sina barn begråter,
 över dem ej tröstas kan,
bröders blod ur jorden ropar,
 upp! o Jakob, som *en* man!
Gjorda dina länder, Juda,
 ned från väggen av ditt tjäll
tag Ditt pansar, kläd Dig i Din
 starkhetsrustning! Israel!
Se! och ren högtidligt bryter
 arken upp, och stam vid stam,
under klangen av trumpeter,
 tågar över Jordan fram,

Främst, ett lejon, drager Juda;
 främst, ett lejon, djärvt och ungt;
 stolt är gången, stark är stämman,
 ramens tag är djupt och tungt.
 Simeon sitt härskri höjer
 invid Hans; och från sin våg
 havets örnar, Dan och Asser,
 sluta sig till deras tåg.

Hell Dig här, du Jakobs trygghet,
 hell Dig i din äras glans!
 Se, Du hastar hän till striden,
 glad som jungfrun till en dans,
 stark som vårens flod från Hermon
 ned uti Dameseks dal;
 ho kan väl dess vågor tälja?
 ho kan Dina kämpars tal?
 Härligt stå de vid varandra,
 härlige i vapnens dån,
 såsom palmer invid vatten,
 cederträd på Libanon.
 Ho är då som Du, Din like?
 ho kan stånda dig emot?
 Vilken Gud är som de starkes,
 är som Herran Zebaoth?

Den på en gång kärva och praktfulla diktionen med sina talrika bibliska bilder och ordsätt ger denna skildring en mäktig biblisk stämning. De naturskildrande partierna i dikten ha också stundom något av den glada, svällande rikedom, som kännetecknar den bibliska naturlyriken. Vacker är särskilt den sång, i

vilken kvinnorna hälsa solens uppgång och sjunga om de jordiska blomstrens förgänglighet och naturens eviga kraft att låta nya vårar blomma. Den bibliska tonen är kanske ej här så strängt fasthållen; en viss österländsk prägel har dock koloriten även här:

Ja; väl nu Saron i liljor står,
och doft från Jerikos rosor går;
väl ax vid ax i Megiddo svalla,
och lärkesånger däröver skalla;
väl sykomoren i Mamres lund
sin skugga bjuder åt middans stund,
och vita skyar, likt hjordar, skrida
i stilla vandring vid Nebos sida;
men dock, vad sist du här såg, ej mer,
Du blida sol, nu emot dig ler;
den vårens barn, som du då här funnit,
ack! längesedan de ren försvunnit;
dess sky sitt silver kring öknen strött,
dess doft förskingrats, dess blomma dött,
dess sånger tystnat, dess lunder härjats,
dess grönska bleknat, dess skördar bärigats;
utav dem alla ett spår ej finns,
och deras rum dem ej mera minns.
Det fylles nu av ett yngre släkte,
som upp ur natten och gruset bräckte
till samma öde, till samma lott,
som ren dess fäder har övergått.

Av Nervanders mindre dikter är särskilt Den talande stenen i Mecka märklig för den personliga betydelse den gamla sagan här får. Muhammed träder fram i Kaaba, förkunnande för sin stam Allahs ära och

nåd. Men hans stamfränder blott håna »sonen av Abdallah, som vill gälla för profet». Då väcker Allahs makt en sten, som hälsar profeten med orden: frid med dig! — Snart stunda andra tider; hänryckta skaror samlas kring den fordom utstötte, »och Muhammeds måne sprider stolt från Kaabas spets sitt sken». Nu är blott den lilla stenen stum. Dikten slutar med dessa strofer:

Herre, ringa är mitt sinne,
ringa krafter bo därinne,
och jag klandrar ej ditt råd;
andra må du åt dig välja
att din ära oss förtälja,
men skänk mig en enda nåd!

Låt mig först av alla ana
vem du sänt, att på hans bana
honom då jag stöda får.
Sedan — när ur tusen munnar
ryktet högt hans lov förkunnar —
gömd och glömd jag gärna står.

Nervander hade en givarsjäl; det var honom en glädje att hjälpa och beskydda sina vänner, men han kunde ej avstå från tacksamhetens, erkänslans lön, och sin plats som den förste kunde han ej utan bitterhet lämna åt en annan. »Den talande stenen i Mecka» vittnar om hans strid mot bitterheten, som ville få makt med hans sinne, om hans försök att resignera för ett öde, som han tyckte liknade »den talande stens».

Ett antal mindre, rent lyriska dikter av Nervander offentliggjordes först efter hans död. Det är vittnesbörd om hans första ungdoms stormande, lidelsefulla kärlek och sedan om hans djupa smärta då han måste avstå från den kvinna, som senare väckte hans djupaste och innerligaste känslor. Det är svårt att betrakta dessa ytterst personliga dikter endast såsom litterära dokument; tanken på deras rent mänskliga innehåll måste tränga sig i förgrunden. Men tillika måste vi beundra den hårda, klassiska och likväl flammande lidelsefulla stålklangen t. ex. i dikten *Den rätte Amor*:

O! den Amor, som vi dyrka,
 — Hon och jag, — hans gudastyrka
 ingen veklig klagan tål!
 Himmelshögt, mot stormen svingad
 flammar facklan, och bevingad
 pilen träffar djupt sitt mål!

Resignationens smärta och bitterhet uttalar han i lågmälda, enkla ord, som dock nästan alltid ha fasthet och klarhet. Nervanders diktning, liksom hans väsen och gestalt har städse ett visst klassiskt drag.

Till promotionerna 1832 och 1836 skrev Nervander festdikter. Dessa äro fast formade men kanske något stela och akademiska.

Cygnæus berättar, att Nervander en gång sagt: »Finland har icke råd att ha mer än en skald». Men tedde det sig än för honom själv som om han frivilligt avgått från tävlingsbanan, så är det därför inte säkert, att icke grunden till att han så tidigt upphörde att dikta,

innerst var en annan. Hans diktningens källsprång synes aldrig rikt och strömmande; om det sinade när den första ungdomstidens överflöd av liv var slut, så ligger däri knappast någonting överraskande. Hans väsen förstelnade tidigt i bitterhet och grämelse. I varmare sol hade måhända hans förnäma, stilsäkra poesi kunnat utveckla sig i rikare, mera blommande skönhet.

Medan Runeberg och Nervander i tysthet egnade sig, den ene åt sin diktning, den andre åt sin vetenskap och helst höllo sig fjärran från offentligheten, stod Fredrik Cygnæus gärna i centrum av det allmänna kulturlivet. Han är som kulturpersonlighet långt mera betydande än som diktare.

*Fredrik
Cygnæus
1807—1881.*

FREDRIK CYGNÆUS föddes 1807 i Tavastehus, där hans fader då var kyrkoherde. Senare blev denne emellertid biskop för de lutherska församlingarna i Ryssland, och sonen växte sålunda upp i den stora staden vid Neva. När han sedan som student kom till Åbo, sammanträffade han med Runeberg och dennes unga vänner och slöt sig snart till dem, så olik dem han än i de flesta avseenden var. Utgången från ett förmöget hem hade han haft en mera sorgfri ungdom än de. Men han sade själv som gammal, att han tillhörde en tragisk släkt. Det fanns något hos honom, som gjorde att han aldrig riktigt kom i kontakt med livet, att han alltid framstod såsom i viss mån ett original. Varmhjärtad, barnslig, okritisk, hopplöst oförmögen av denna hållningens imponerande värdighet som Nervander och Runeberg båda i så hög grad ägde, var han ofta nog

prisgiven åt sina vänners gyckel. Han saknade fysiskt mod; då han t. ex. en gång som helt ung skulle göra en färd över Ålands hav, fann han sig föranlåten att upprätta sitt testamente. Matematiskt sinne hade han mycket litet av. Hans väsens totala brist på estetisk harmoni framträder i hans diktning typiskt nog, dels såsom bristande rytmkänsla, dels såsom oförmåga av koncentration. Han svävar ständigt i bilder, i reflexioner, i anekdoter utom sitt ämne. Men han var en fruktbar natur, rik på idéer, och hans omdömen om litteratur och konst i allmänhet, så överdrivet lovprisande de än ofta äro, ha icke sällan något av den kärlekens genialitet, som intuitivt tränger till kärnan. Med värme och finhet förklarade han för allmänheten den nationella betydelsen av en dikt som »Älgskyttarne». Överhuvud egnade han Runebergs diktning en mycket förståelsefull granskning. Över Fänrik Ståls Sägner har Cygnæus skrivit en stor kritisk essay, vilken innehåller partier av utmärkt estetisk tolkning. Han är den förste hos oss, som idkat kritik såsom konst, som i tolkning och karakteristik, icke i uppsökande av fel sett kritikens huvuduppgift.

Efter att några års tid ha verkat som lärare i historia vid kadettkåren i Fredrikshamn bosatte sig Cygnæus i Helsingfors. Åren 1837—43 stod han som kurator för österbottniska nationen i universitetsungdomens mitt, bland den spridande sin egen hänförelse för de fosterländska minnena. Vid denna tid var självkänslan hos de unga akademiska medborgarna i hastigt stigande. Nationslivet hade fått en mer ideell prägel än förut och

höll på att utveckla sig till större livaktighet genom upptagandet av fosterländska kultursträvanden. Bland de svenska, danska och norska studenterna växte den skandinavistiska rörelsen upp under dessa år. Studenterna hos oss kunde inte direkt taga del i denna och hade överhuvud inte möjlighet att driva politik i samma utsträckning som de skandinaviska medbröderna. Men den fosterländska hänförelsen och frihetsentusiasmen brann i höga lågor också här, trots trycket av kejsar Nikolais hårda regim. — Cygnæus lyckades under sin kuratorstid i ganska hög grad höja den fosterländska stämningen i studentkretsarna, och han lyckades också ge studentkåren en mera framskjuten plats i det allmänna medvetandet. Akademiska fester i anledning av fosterländska bemärkelsedagar kommo i bruk — österbottningarnas Porthanfest 1839, till vilken Cygnæus tog initiativet, var den första. På denna tid hade dessa fester nog sin betydelse: de fördjupade en ännu på många håll svag allmänanda.

Vid alla dessa högtidligheter var Cygnæus den självskrivne festtalaren. Han anses ha varit en av de främsta vältalare vårt land ägt. Den högtidliga stundens, det offentliga uppträdandets spänning bar väl honom över faran att försjunka i svävande pratsamhet, tvang honom till större koncentration. Mest berömt har det tal blivit, som han höll på studentkårens majfest den 13 maj 1848. Det var den fest där Vårt land första gången utfördes med Pacius' musik. I sin dikt »Finlands namn» har Topelius skildrat denna stund, då Cygnæus i tändande ord gav uttryck åt det som rörde sig djupast i natio-

nens hjärta. »Ett blixtrande ursprungsord han fann, för vilket töcknena vika», säger Topelius. Och så stämde musiken in med Vårt land — sedan detta ögonblick Finlands nationalsång.

När Cygnæus höll sitt majfesttal, hade han nyss återvänt från en flerårig vistelse i utlandet. Historisk forskning i utländska arkiv hade varit det egentliga ändamålet med denna resa. Sina resultat kom han sig dock aldrig för att bearbeta, varför det vetenskapliga resultatet av resan inte blev betydande. Men hans poetiska produktion var under denna tid livlig. De diktsamlingar han utgav mottogos emellertid med en mycket skarp kritik, som visserligen i flere avseenden var berättigad, men som dock kunnat välja skonsammare uttryck. Hågen att dikta minskades dock icke av dessa motgångar; ända till sin levnadsafton fortsatte han sin diktning.

1854 blev Cygnæus professor i estetik och konst-historia vid universitetet. Under det senaste skedet av sitt liv försökte han på alla sätt verka för utvecklingen av konstlivet i vårt land. Han drömde om en inhemsk scenkonst, och både för den och för de bildande konsterna arbetade han genom att hjälpa och uppmuntra unga inhemska konstnärer. Hans verksamhet uppbars av en utomordentlig optimism och en mycket välvillig föreställning om hans skyddslingars begåvning. Men för att ett konstliv skulle kunna utvecklas i de fattiga och små förhållandena här, behövdes det en framtidstro, som var större än de reella omständigheterna tycktes berättiga till; därför att Cygnæus i så rikt mått hade

denna framtidstro blev hans gärning på dessa områden så betydande som den faktiskt blev.

Cygnæi dikter ha knappast numera många läsare. Han lyckades aldrig nå konstnärlig behärskning; det var förgäves Runeberg rådde honom att sätta betsel och tyglar på sin pegas. Han tänker i bilder och hopar den ena bilden på den andra, han talar i dunkla antydningar och lockas ständigt till jämförelser och allmänna reflexioner. Hans natursinne var svagt, hans förmåga av verklighetsiakttagelse överhuvud ringa. Hela hans väsen var inställt på intellektuell reflexion, och han har icke sällan nya och egna tankar, som röja en skalds själ. Men formandets, fullbordandets gåva ägde han ej. Det är något brustet över honom både som människa och diktare. Men många av de idéer han, dels i sina dikter, dels i prosaskrifter, gjorde sig till tolk för, ha senare upptagits av andra och fått betydelse inom vårt kulturliv. Detta gäller särskilt hans idéer rörande vår historia och fosterländska kulturfrågor. Topelius var den som förde dem vidare och utvecklade dem.

I början av 40-talet skrev Cygnæus sina första dikter med motiv ur Finlands historia; han besjög Adlercreutz och Neunburgs försvarare, Erik Slange — »Finlands Leonidas» som han med sin förkärlek för storartade jämförelser nämnde honom. Senare följde De sjuttio vid Demmin, som återger en sägen från trettioåriga kriget. I alla dessa dikter liksom även i flere prosauppsatser visar sig Cygnæus företräda en

patriotism, som älskar att göra sig en stor föreställning om Finlands betydelse för de världshistoriska tilldragelser, där nationen spelat en roll — särskilt då i trettioåriga kriget. Med denna nationalstolthet blandade sig en viss bitterhet mot Sverige, som han ansåg hade behandlat Finland styvmoderligt. Stundom fick denna bitterhet uttryck, som ej voro fullt sympatiska.

En stor del av Cygnæi dikter äro inspirerade av dagshändelserna här hemma och ute i Europa, främst naturligtvis av de stora frihetsrörelserna. Erin har sorg ger uttryck åt hans medkänsla med Irlands öde; en annan dikt har han ägnat Artur Gørgey, den olycklige hövdingen i Ungerns frihetskamp. Främlingen på egen strand skildrar händelserna i Venedig — detta för att blott nämna några dikter av detta slag. Det frihetspatos, som så starkt präglar kulturlivet i Europa vid medlet av 1800-talet får här karakteristiska uttryck.

Särskilt i de stycken Cygnæus författade under sin vistelse utomlands förnimmes en stark påverkan av den franska romantiken. Han älskade effektfulla scener, han skildrade med en viss förkärlek palatslika salar i bländande festbelysning, med bildsköna, bleka damer omsvärmade av suckande tillbedjare. Men blott den mörke, tiggande, som stoll dröjer utanför kretsen kan hon älska — det är Victor Hugo'sk och Byronsk senromantik. Han tycker också om dramatiska kontraster i den franska romantikens stil: i det ombonade gemaket smeker älskaren den ljuva tärnan och besvär sin trohet med dyra eder, medan genom rutan stirrar den härjade vålnaden av en flicka, som han övergivit.

Som äldre, då han börjat intressera sig för inhemsk scenkonst författade Cygnæus två stora skådespel med motiv från Finlands historia. Det tidigare hette *Klas Flemings tider*, det senare *Hertig Johans ungdomsdrömmar*. Intetdera har någonsin i sin helhet blivit uppfört på scenen. Det förstnämnda måste på grund av dess osammanhängande, odramatiska byggnad och mycket osannolika karaktärsteckning anses tämligen förfelat; det senare är helare i formen och bäres i flere scener av en vacker lyrisk, patriotisk stämning. Det var med en viss bitterhet Cygnæus tänkte på det öde hans stora skådespel fått. En tröst fick han dock genom det fina svar skådespelaren Frithiof Raa gav honom på hans fråga om ej »Klas Flemings tider» genom en omarbetning kunde göras spelbart. Raa svarade nämligen: Omarbetningen är redan gjord — den heter »Daniel Hjort».

På äldre dagar författade Cygnæus mest tillfällighetsdikter vid fosterländska bemärkelsedagar. De viltna — liksom allt vad han diktat och genom arbete skapat — om en fosterlandskärlek så hel och hängiven att den gjuter ett skimmer över hans ensamma liv.

Under loppet av 30-talet syntes ej sällan i Helsingfors Morgonblad lyriska dikter, undertecknade med signaturen S. Den betecknade den unge LARS JAKOB STENBÄCK, också han österbottning, något yngre än medlemmarna av den Runebergiska kretsen, men rätt tidigt bemärkt bland sina studentkamrater för sin begåvning och sin karaktär.

*Lars Jakob
Stenbäck
1811—1870.*

Stenbäcks diktning sprang ur djupa och heta källor. Hans lyrik bär i allt prägeln av hans intensiva, fast formade personlighet. Han var en eldsjäl, hos vilken helhetskravet obönhörligt gjorde sig gällande, han var oförmögen av alla kompromisser och därför utsatt för själsliga kriser, som skakade hans väsens innersta.

Den djupaste krisen i Stenbäcks liv var hans »väckelse», då han greps av den stora pietistiska rörelse, som på 1830-talet gick fram genom landet, och som för hela vårt kulturliv haft oberäkneliga följder. Redan som helt ung hade Stenbäck varit gripen av en mycket stark religiös stämning, varom hans Böner vid min första nattvardsgång bära vittne. Denna stämning tycktes senare förflyktigas, men i medlet av 30-talet vaknade den på nytt med än större intensitet. Yttre händelser gjorde sitt till att den nu fick en sådan överväldigande makt över hans sinne. Jämte några kamrater hade Stenbäck nämligen blivit relegerad från universitetet på ett halvt år på grund av deltagande i ett självrådigt sammankallat studentmöte, och han kom nu på hösten 1835 till sitt hem i Vörå och vistades där hela vintern. Hemmet — ett gott, rätt välmående prästhem — var visserligen icke berört av pietismen, men runt om i bygderna hade väckelsen börjat, och en och annan av herremannaklassen, en och annan ung student till och med hade gripits av den. Och under den tysta, stilla vintern på landet fick den också Stenbäck i sin makt.

Det var en stark och underbar våg av religiöst liv som gick över landet. Utgående från Savolax, där den store folkpredikanten Paavo Ruotsalainen samlade ska-

ror av troende omkring sig, utbredde sig pietismen småningom över nästan hela landet. I Österbotten framträdde som rörelsens ledare några präster, den milda, fint bildade Jonas Lagus och Nils Gustaf Malmberg, en mäktig hövdingsgestalt med ett utomordentligt inflytande över massorna men på karaktärens vägnar kanske icke fullt tadelfri. — Där pietismen verkat var det slut med dans och lek och världsliga nöjen; folkdräkternas lysande färger byttes i svart och grått. Också de unga herremannadöttrarna bannlyste smycken och prydnader från sin dräkt och klädde sig i enkel, slät tröja med en duk över skuldrorna på allmogekvinnors sätt. Naturligtvis förekommo ofta bittra slitningar inom familjer, där någon medlem slutit sig till de väckta, medan de andra ännu levde »den naturliga människans liv». I det hela var pietismen en dyster världsåskådning, för vilken tanken på de eviga straffen ständigt stod i förgrunden. Ljuv mystik och innerligt svärmeri visste den föga av; det religiösa livet var för den ett ofta ängsligt aktgivande på själens ställning till nåden och Gud. Men storslaget och gripande på sitt sätt var dock detta brinnande andliga intresse, som kom bönder och bondkvinnor, flitiga arbetsmänniskor, att gå i vardagens sysslor med tanken ständigt fäst på det som högre är. Ofta samlade sig de väckta till andliga sammankomster med bön och psalmsång. Och det kunde hända, att de gjorde långa färder för att träffa någon för rik andlig erfarenhet känd person, med vilken de önskade samtala om sitt inre tillstånd, eller för att besöka ett religiöst möte, som man väntade sig uppbyggelse av.

Sedan Stenbäck slutit sig till de väckta, bestämmer den religiösa känslan nästan helt karaktären av hans diktning. Och åt det religiösa kravet offrar han slutligen, efter inre strid och namnlös smärta, sin sångarvärld och sin lyra. Det estetiska livet kunde ej bestå vid sidan av det religiösa, skaldens drömliv inkräktade på den rätt »Guds sannings majestät» hade till all hans hjärtas dyrkan. Det var en oförenlig motsats; han kan ej helga sin sång till ett uttryck för gudslivet i sitt hjärta, ty därtill är den ej ren nog, han kan ej finna ord för sin tillbedjan:

Ack, dikten är ej ren för den
och varje jordisk sång är trång!
Härnere har ej klingat än
i ord det nya livets sång;
men Herrans vän i himmelen
skall sjunga den med fröjd en gång.

Innan hans sång förstummades, hade han dock hunnit skapa dikter av intensiv kraft, av hög, susande flykt, som låta honom framstå såsom en av vår litteraturens främste lyriker.

Det finnes bland Stenbäckes produktion dikter, som prisa de heliga strävandena för sanning, frihet och fosterland, dikter av en ungdomlig, ljus, klingande derton, som påminner om Schiller och Tegnér. Och tidens hänförelse för det nationella, som man gärna identifierade med det folkliga, har även Stenbäck givit karakteristiska uttryck åt, så i dikten *Mitt finska fosterland*. Den unge skalden går bitter och sorgsen

bort från den brusande, flärdfulla staden, och bortom bergen och bortom djupa skogar finner han hos de ensliga bygdernas folk det han sökt och längtat efter: sitt finska fosterland. Diktens stämning var säkert mycket levande hos skalden: en från folket utgången rörelse hade ju gett hans eget liv dess riktning. — I en vid österbottniska avdelningens Porthanfest den 9 november 1839 utbragt Skål för Runeberg talar Stenbäck för Finlands framtid. Icke den höga, lysande bedriftens lagerkrans skall tillhöra oss, men andens värld står öppen för oss, religionens och poesins härlighet kan av vårt folk erövrast.

Men högre än när han tolkar idéer, når dock Stenbäck, när han ger uttryck åt känslor och stämningar, åt sin längtan och sina drömmar, sitt eget inres strider och glädje.

Mycket karakteristisk för Stenbäck's livskänsla är dikten *Stjärnan*, en fulländad fast och hel liten dikt. Den är ett brinnande hjärtas rop ur ensamheten, en suck som kallar på den bleka, klara stjärnan, som lyser högt på himmelens fäste. Men stjärnan har ingen tröst att ge, den lyser blott klar och skön och kall. Och till sist stannar skaldens medlidande vid stjärnan, för att den aldrig erfarit något av livets värme och rikedom, blott sett ned på livet från sin blåa höjd. — Man har ett intryck av att dikten har sitt ursprung i en fåfäng kärleksdröm. Om detta meddela emellertid biografierna ingenting bestämt. I Stenbäck's diktning liksom inom hans liv hade kärleken för övrigt ringa plats.

I de religiösa styckena ljuda hans diktnings starkaste och djupaste toner; i dem framträder mest av hans väsens egendomlighet.

I Den väcktes suck ger han ett skakande uttryck åt den syndakänsla, som för honom likasom för pietisterna i allmänhet tyckes ha varit väckelsens djupaste erfarenhet. Det är en ruvande, förtvivlad kretsgång av tankar, som ej kunna finna en väg ut ur samvetsnöden. Rent stilistiskt har känslan av instängd kretsgång fått ett suggestivt uttryck i den ständiga upprepningen av samma rimord:

Mitt hjärta är en hop av rykande ruiner,
där stormen gnisslande i vild förvirring viner,
och stundom kommer solen fram och därpå skiner.

Men om därpå den himmelsklara solen skiner,
om stormen där i gnisslande förvirring viner,
så blir det dock en hop av rykande ruiner.

Ack, syndens storm det är, som outsläcklig viner
ibland mitt fallna hjärtas rykande ruiner;
det är av nådens sol en flyktig blixtnad som skiner.

Men fast jag fasar bävande, då stormen viner,
fastän jag gläds, kanske, av nådens sol som skiner,
så älskar jag dock blott de rykande ruiner.

Det slår från denna dikt upp ett moln av aska och ett os av bränder — säger en kritiker. Förbränning — det var för Stenbäck innebörden av väckelsen.

1834 hade han på ett papper nedkastat en reflexion: »Religionen kan och vill ej utrota det mänskliga hos människan utan blott förädla det; den är ej en förstörande eld, som förtär det mänskliga, utan en sol, som kastar över det det högre skenet och förklarar allt.» Någon tid efter sin omvändelse kom Stenbäck att genomläsa detta. Han drog då ett streck tvärs över raderna och skrev i kanten »Tvärtom». Den uppfattning av religionen som Stenbäck uttryckt i den förkastade reflexionen var ungefär densamma som Runeberg sökte göra gällande i *Den gamle trädgårdsmästarens* brev. Mot Runebergs skrift uppträdde Stenbäck med ett Svar till *den gamle trädgårdsmästaren*. Det var ett utförande och en motivering av det lakoniska »tvärtom» han riktat till sig själv.

Men den sol, som sken över de brända tomterna, kunde också stundom lysa glädje och frid i skaldens sinne. Hans sjäsliv, som ständigt rörde sig mellan motsatser, hade erfarenhet av den översvinnliga glädjen liksom av den djupa förtvivlan. Den klara, strålande morgonen var hans stund; med den stigande solen, med fåglarna, som lyfte sig på sollysta vingar, steg hans sinne mot svindlande höjder och bländande ljus. Hans påskmorgonhymn är silverklart ljus och fylld av ett jubel, som hela naturen tyckes taga del i. Rikast och fulltonigast framträder dock kanske böljegången i skaldens själ i den härliga dikten *Kreaturens suckan*. Världssorgen, längtan efter försoning, den heliga drömmen om ett oskuldens och fridens rike, tolkar denna dikt i ett språk av underbar, rik klang, skälvande av

intensivt liv. Den stiger som en klingande, skär violinton i de rader, som ge drömmen om skapelsedagarnas morgonklara jubel, den vidgar sig och djupnar, när dikten talar om livets smärta och nöd, den lyfter sig i mäktig, majestätisk kraft i skildringen av det nya Gudsrikets tillkommelse, och den förtonar i ett underbart harmoniskt ackord i slutverserna, som låta oss förnimma huru aningen om försoningens heliga dag skymtar genom jordelivets töcken:

Vem ger oss igen vår första frid,
den klingande morgonens frid,
då värma oss gav Guds bröst, och ljuvt
vi vilade alla därvid;
då, blickande upp, hans klara ljus
vi saliga sågo en gång
vid änglarnas chor, som skalv i skyn,
och morgonstjärnornas sång?
Vem ger oss tillbaka morgonens tid,
vår första frid?

Försoningens bud, o nådens röst,
du frälsningens eviga ord,
ljud klingande klart och friden för
från Gud till hans suckande jord!
O, tala om nåd för människans själ —
kanhända han vaknar därav,
och sörjer med oss sitt fall och än
står segrande upp ur sin grav;
att allt bliver botat, och Eden igen
upplåtes än.

Hur länge ännu i nattens djup
förklingar vår smärta och dör,
där vänligt och hult vår klagans rop
ett lyssnande öra ej hör?
När kommer i makt och riket tar,
förlossande, Gud och hans Krist,
att synden ifrån hans nya jord
flyr bort med sin jämmer och brist?
O, heliga dag, som skymtar så klart,
kom till oss snart!

Ungefär vid den tid då Stenbäck utgav första upplagan av sina Dikter, upphörde hans skaldskap. Det skedde omkring 1840 — således då han ännu knappt hunnit sitt trettionde år. Senare skapade han blott ett litet antal dikter. I psalmbokskommitténs arbeten på 1850-talet deltog han dock och utgav 1866 ett självständigt Förslag till Psalmbok.

Stenbäck's alstring är sålunda av ringa omfattning. Men han framstår fullt färdig som skald, konstnärligt fast och säker. Det rent konstnärliga intresset tyckes hos honom ha varit mycket stort, det utvisar klart hans koncisa, fast mejslade diktning, och särskilt den metriska gestalt han gav sina dikter, vilka förete en ovanligt rik omväxling av ofta svåra och invecklade metriska former.

Att Stenbäck's diktarbana ej fullföljdes kan man beklaga — men helt visst ha de rätt, vilka just i den nästan övermänskliga försakelse han pålade sig, när han lämnade sin diktning, sett det mest storslagna uttrycket för hans personlighet. När kravet reste sig för honom

fanns det bara en väg han med upprätt huvud kunde gå. Vi få vara tacksamma att han valde den vägen, ej den som lett till skeppsbrott för hans karaktär och därmed också för hans diktning, tacksamma för att vi ha kvar bilden av honom så stolt och sträng och den poesi han skapat så hel och ogrumlad av kompromisser och eftergifter.

Prosaförfattare i medlet av 1800-talet.

På 1830-talet började för romanen i Sverige en blomstringstid, som sträckte sig över de närmaste decennierna, då författare som Almqvist, Fredrika Bremer, Emelie Flygare-Carlén och Sofie von Knorring fängslade allmänhetens intresse. Detta uppsving på prosaberättelsens område har ett visst samband med det stora intresse för sociala frågor, som präglar dessa decennier, vilka ju voro en liberalismens gyllene tid. Såväl Almqvist som Fredrika Bremer berörde samhällsspörsmål i sina romaner, och ett visst socialt intresse karakteriserar nog också en del av periodens övriga romanlitteratur.

*Johan
Vilhelm
Snellman
1806—1881.*

I slutet av 30-talet och början av 40-talet vistades JOHAN VILHELM SNELLMAN mycket i Stockholm, där han slöt sig till en krets av författare och tidningsmän av liberal läggning. Till kretsen hörde den unga fru Flygare, novellisten, prosten Mellin, som egentligen var av finländsk börd, skalden K. F. Dahlgren, August Blanche, tidningsman, romanförfattare och dramatiker m. fl. Dessa bildade det s. k. »Aganippiska

brunnssällskapet», en förening för glad samvaro i de litterära intressenas tecken. Dessutom trädde Snellman i vänskapsförbindelse med friherrinnan v. Knorring, med vilken han även senare brevväxlade, och med Fredrika Bremer — hon kallade sig artigt hans landsmaninna, berättar han själv. Livad av atmosfären i dessa kretsar uppträdde också Snellman som vittor författare.

Första anledningen till Snellmans skönlitterära produktion gav Almqvists ryktbara novell »Det går an», som uppkallade även Snellman till ett genmåle, vilket han gav formen av en »fortsättning» av Almqvists berättelse. Broschyren utkom anonymt i en utstyrelse, som fullkomligt överensstämde med den äkta »Det går an», varför Snellmans förfarande på en del håll blivit stämplat som illojalt. Man torde i alla fall kunna säga, att det fullkomligt stämde med tonen inom Stockholms litterära kretsar på den tiden. Stämningen var ungdomligt och demokratiskt självsvåldig, och man skötte sina polemiker med ett obesvärat gaminlynne, som visserligen hade föga med värdighet och elegans att skaffa, men som i stället gjorde de litterära eller politiska grälen mycket nöjsamma, åtminstone för en del av åskådarna och för den av de stridande, som låg ovanpå.

I sin »Det går an»-bok uppdrar Snellman linjerna för en vidare utveckling av Sara Widebecks och Alberts livsöden, och får sålunda tillfälle att kraftigt betona de moraliska och ekonomiska faror som skulle härflyta ur ett förverkligande av Almqvists teorier. — Stilen i Snellmans skrift är en förträfflig imitation av Almqvists karakteristiska stil. Vissa delar av boken äro mycket

yälskrivna; så de första sidorna med den på fint observerade drag rika skildringen av Alberts och Sara Widebecks förhållande till varandra, av stämningen i det underliga hemmet, vilket icke är något hem för familjefadern, som där har blott en främlings plats.

Några år senare — 1842 — utgav Snellman första delen av en tilltänkt novellserie, som skulle bära titeln *Fyra giftermål*. Den första novellen, och den enda han publicerade, hette *Kärlek och kärlek*. Det var en äktenskapshistoria, som var avsedd att visa, att vänskap och förtroende makar emellan äro en säkrare grund för lyckan än kärleken ensam. I anordningen och uppställningen påminner »*Kärlek och kärlek*» inte så litet om Goethes »*Die Wahlverwandschaften*», medan stilen ofta erinrar om *Jean Paul*, som vid denna tid var mycket beundrad. En av figurerna i skildringen betecknas uttryckligen av författaren såsom en *Jean Paulsk* gestalt. Om den tyske humoristen påminner också det motto författaren givit sin bok: »Vad är skönt i livet? — Löjen och tårar». — »*Kärlek och kärlek*» är visserligen en ganska långtrådig bok, ehuru knappast långtrådigare än många andra romaner från samma tid. Mycket för utförligt givna äro visserligen dessa »tavlor i Terburgs manér», dessa täcka interiörbilder med eleganta damer, vilkas toaletter författaren ägnar en livlig uppmärksamhet. Men den psykologiska skildringen har också många kloka och fina drag. Själv skattade Snellman inte sina skönlitterära alster högt och avbröt plötsligt sin novellserie sedan den första berättelsen publicerats.

Dilettanter voro också de två kvinnliga författare, SARA ELISABETH WACKLIN och FREDRIKA RUNEBERG, vilka jämte Topelius representera prosaberättelsen i vårt land vid medlet av 1800-talet. Båda hade de hunnit långt in i medelåldern, då de först framträdde offentligt som författare, och båda egnade åt skriftstället blott en ringa del av sin levnads arbete. Sara Elisabeth Wacklin började nedskrivandet av sina Hundrade minnen från Österbotten först efter det hon vid över femtio års ålder upphört med sin verksamhet som skolmästarinna.

Sara Elisabeth Wacklin föddes i Uleåborg år 1790. *Sara Elisabeth Wacklin 1790—1846.* Hemmet var fattigt och modern föga skickad att giva sina barn någon uppfostran. Sara Lisa var ful till utseendet och kantig till sina fasoner, men vaken och intelligent och samlade med begärighet upp alla de smulor från vetandets bord, som föllo på hennes lott. När hon blivit vuxen började hon förtjäna sitt uppehälle som lärarinna, först som guvernant i privata hus, senare som föreståndarinna för egna skolor. Hon hade ett oroligt lynne, som drev henne att flytta från den ena orten till den andra. Än hade hon flickpension i Uleåborg, än i Åbo, än i Helsingfors. Sedan hon övergivit sin mission som skoltant, bosatte hon sig i Stockholm. Det var där hon, på uppmaning av sin landsman, prosten Mellin, nedskrev sina österbottniska kulturskildringar.

Livet i de små österbottniska städerna i slutet av 1700- och början av 1800-talet utgör det huvudsakliga ämnet för dessa skildringar. Det är berättelser om

märkliga händelser, ofta av sorglig art, minnen från det sista kriget, ävensom skildringar av personer, som av en eller annan orsak blivit omtalade på sin tid. Mest hemmastadd är berättarinnan, när hon rör sig i de förmögna handelsmanshemmen, i de långa, låga envåningshusen, där det vid fester och gästabud utvecklades en överdådig lyx i mat och dryck. De gamla handelsmännen själva intresserade sig mest bara för sina affärer, för tjärhandeln och för sina präktiga skepp, som kommo med vin och fina specerier från Spaniens land. Frun i huset är ibland en förskrämd liten kvinna, som går i ständig fruktan för sin herre och man, men ibland kan hon också vara ett myndigt fruntimmer, som pigor och barn ha nog så stor respekt för. Och hon tar sig präktig ut, när hon på bjudningar och baler seglar in med högt uppsatt mössa över lockarna, klädd i sin breda moaréklänning.

De unga flickorna i de österbottniska borgarhemmen är Sara Wacklin riktigt stolt över. Den gamla mamsellen har tydligen med beundrande förtjusning sett på sina unga pensionsflickor. Hon trötnar aldrig att beskriva de unga damernas friska skönhet och deras naturliga gratie, ofta ytterligare utvecklad i en Stockholmspension. Det är bara synd att dessa unga rosor nästan aldrig få den de borde ha — det är vanligen någon av kära fars affärsvänner som får flickan. — Sarkastisk och skarp är Sara Wacklin när hon berättar om de baler och fester, som tillställdes under de ryska truppernas vistelse i Uleåborg under 1808—1809 års krig.

»Hundrade minnen från Österbotten» väckte på sin tid stort uppseende, främst naturligtvis i Uleåborg och bland dem, som fått sina släktingar och vänner mer eller mindre fritt och romantiskt skildrade i boken. Den gamla skolfröken berättade livligt, ibland nästan elegant. Skildringen av Adolf Fredriks besök på Ijo prästgård till exempel är alldeles förträffligt gjord. Men särskilt visar sig Sara Wacklins stilistiska begåvning i förmågan att ge rörelse åt skildringen. Hon får nästan alltid in i den ett litet episkt element.

Sara Wacklin skildrar måhända med en viss förkärlek olyckliga kvinnoöden, men någon bestämd kvinnosaksvänlig tendens kan knappast spåras i hennes berättelser. Hon hade dock med djupt intresse läst Fredrika Bremers böcker och följt med hennes verksamhet. Efter det »Hundrade minnen» kommit ut, fick författarinnan mottaga ett vänligt brev av sin berömda landsmaninna. I sitt svar på detta brev torde Sara Wacklin ha skrivit, att det var Fredrika Bremer, som lärt henne att tänka över sitt öde.

I Fredrika Runebergs *Teckningar och drömmar* framträder däremot den emancipationsvänliga tendensen mycket starkt. Med sin flygande fantasi försätter sig författarinnan till avlägsna länder, till Söderhavets öar och till Sibiriens tundror och överallt ser hon samma orättvisa, överallt är kvinnan en förtryckt varelse underkastad mannens godtycke. Skildringen blir överdriven ibland, så att den förfelar sin verkan, men ibland har indignationen också skapat verklig poesi. De finaste

*Fredrika
Runeberg
1807—1879.*

ingivelsen äro likväl framsprungna ur erfarenheten av moderskänslans makt i ett kvinnohjärta.

»Teckningar och drömmar» innehåller en samling småberättelser och allegoriska sagor, ofta fint och originellt funna. De röja påverkan dels av Andersen, dels av Almqvist — kanske också av en del andra författare.

Överhuvud är »Teckningar och drömmar» väl nog Fredrika Runebergs bästa bok. Den var det första arbete hon gav ut — sedan hon åt lågorna offrat massor av litterära försök, romaner, skådespel, sagor, som kommit till under korta vilostunder, eller under vaknätter vid barnens bäddar. Senare utgav Fredrika Runeberg två historiska romaner, Fru Catharina Boije och hennes döttrar samt Sigrid Liljeholm. Den förstnämnda är en historia från stora ofredens dagar, den senare berättelsen är förlagd till klubbekrigets tid. Språket i Fredrika Runebergs berättelser lider ofta av finländska vårdslösheter, och en strängare konstnärlig hållning ha hennes romaner icke. Det finnes mycken yttlig romantik i dem, men de röja tillika en icke obetydlig berättartalang och glimtvis även verklig poetisk uppfattning. Uppfattningen av karaktärerna har icke större djup eller originalitet, men skildringen av äventyren har friskhet och fart och över enskilda scener — särskilt friluftsscener — är det ej sällan en vacker, fin, och klar stämning.

Topelius.

I Topelii diktning fick romantiken i finländsk litteratur sin rikaste blomstring. Vid den tid, då han framträdde som skald, hade visserligen romantiken redan skiftat karaktär. Man kan måhända säga, att den äldre romantiska riktningen hade ett djupare tankeinhåll. Den nyare romantiken var mindre metafysisk, mindre filosofisk än den äldre; den omedelbara känslan utan metafysisk bakgrund betyder mera i den nyare romantiska diktningen. Senromantiken hade i rätt hög grad förlorat kontakten med de idéer, som uppbyro den tidigare romantikens poesi och en gång betingade den romantiska riktningens framträdande. I alla fall möta vi hos Topelius typisk romantik: hans poesi har ett starkt religiöst drag och tillika ett rikt inslag av mystik och fantastik. Icke sällan ljuder i den folkvisans ton. — Men den religiösa uppfattning Topelii poesi tolkar är mera positivt och dogmatiskt kristen, mindre filosofiskt betoad än den som i allmänhet var utmärkande för den äldre romantiken.

När Topelius framträdde som skald, hade den franska romantiken redan hunnit göra sin insats i den litterära utvecklingen i Europa. Victor Hugos praktfulla retorik bländade unga sinnen och det moderna franska dramat och romanen med sin spännande intrig och sina verkningsfulla effekter hade väckt förtjusning. Topelius är en bland de svenska författare, som starkast influerats av denna franska romantik.

*Zachris
Topelius
1818—1898.*

ZACHRIS TOPELIUS föddes den 14 januari 1818 i Nykarleby i ett gott, bildat och förmöget hem. Hans far, som var läkare, hade som yngre, gripen av den väckelse till fosterländsk forskning, som utgick från Porthan, samlat och utgivit finska folkdikter. Skaldens farfar var en målare, halvt artist, halvt hantverkare, som för omkring och prydde kyrkorna i olika delar av landet med altartavlor och väggmålningar av detta naiva och färgglada slag, som fordom smyckade så många Herrans tempel. Det fanns judeblod och polskt blod i den Topeliuska släkten, som måhända har denna blodblandning att tacka för sin artistiska läggning.

Den unge Zachris Topelius hade en glad och lycklig barndom, omhuldad som han var av öm och klok föräldravård och omgiven av en krets jämnåriga lekamrater, bland vilka dock det kvinnliga elementet synes ha varit övervägande i nästan för hög grad.

Vid elva års ålder sändes gossen till skolan i Uleåborg. Hans vistelse här blev betydelsefull för honom särskilt därför, att han nu hade tillfälle till mycket omfattande skönlitterär läsning. Hans gamla fastrar i Uleå-

borg hade ett lånebibliotek, i vilket den unge Zachris fick rota så mycket han behagade. Och han slukade romaner i stora kvaniteter, fast han nog ibland hemifrån fick smått bekymrade brev med varningar för romanläsning.

Då Zachris Topelius vid tretton års ålder kom till Helsingfors för att förberedas för studentexamen, fick han först sin bostad hos Runebergs. Om man än inte får uppskatta betydelsen av vistelsen i skaldehemmet för högt, då ju Topelius var så ung, så måste man väl dock antaga, att han mottog ett intryck av den atmosfär som rådde i den Runebergska kretsen. Som student stod han i rätt förtroligt förhållande till den äldre skalden.

Senare kom Topelius på grund av släktförbindelser i beröring med andra kretsar i Helsingfors: med de aristokratiska ämbetsmannakretsarna, vilka under denna byråkratins förlovade tid voro genomträngda av en djup känsla av sin betydelse. För den unge Topelius' konstnärsblick saknade de eleganta salongerna icke sitt intresse. Han rörde sig här halvt som främling och iakttagare — själv kände han sig nog egentligen tillhöra mera anspråkslösa och mera intellektuella kretsar — och han kunde le åt de sirliga nåderna och de dryga byråkraterna, men han kände sig nog också artistiskt fängslad av den lätta, eleganta tonen i dessa salonger. Det är mycket i hans diktning, som talar om det intryck han mottagit av sällskapslivet i dessa kretsar, där gustavianska traditioner ännu i viss grad levde kvar.

Det var ursprungligen Topelii avsikt att bli läkare liksom fadern varit. Men småningom drogs hans håg alltmer till humaniora. Sedan han 1840 blivit magister egnade han sig främst åt historien. Ett historiskt ämne valde han också för sin doktorsavhandling, som handlade om Fornfinnarnas seder vid ingående av äktenskap.

Sedan han tagit sin kandidatexamen, fick han emellertid börja tänka på att skaffa sig en inkomstbringande sysselsättning. 1841 åtog han sig så att bli redaktör för Helsingfors Tidningar, vilken befattning han sedan skötte i nitton år. Han hade redan som helt ung börjat dikta; genom att flitigt skriva dagbok hade han utbildat en mycket lätt och elegant, personlig prosastil. Vid denna tid var pressväsendet i vårt land ännu mycket litet utvecklat. Någon diskussion av allmänna angelägenheter förekom knappt i tidningarna, och de små försök, som gjordes i denna riktning, avstyrdes vanligen av censuren, vars makt var utomordentligt stor. I allmänhet hade tidningarna en mera skönlitterär karaktär än nu. Topelius hade därför rätt goda förutsättningar att lyckas som tidningsman. Och hans förmåga växte med hans uppgift. De allmänna fosterländska frågorna fingo med tiden allt större plats i hans tidning. Sakta och varsamt sökte han väcka den stora publiken, som ännu på 40-talet hade föga intresse för allmänna angelägenheter. I sina »brev till löjtnant Leopold i Grusien» — de s. k. Leopoldinerbrevet — tog han allmänna, fosterländska och kulturella frågor till tals i en lätt, kåserande ton, som var egnad att väcka ett visst in-

tresse för spörsmål av denna art också inom kretsar, där societetsskvaller och befodringsfrågor dittills representerat de allmänna angelägenheterna.

I Helsingfors Tidningar publicerade Topelius under årens lopp en stor del av sina mest betydande dikter. Den 13 maj 1848, den dag då Vårt land första gången sjöngs med Pacii musik och då Cygnæus höll sitt berömda tal till Finlands namn, ingick här den ståtliga dikt, i vilken Topelius hälsar våren av revolutionernas år — den dikt som börjar:

Han kommer, han kommer, den starka storm,
han kommer med dystert gny,
de bävande molnen byta form,
de darrande skuggor fly;
hans ande omvälver världen —
som blod är himmelens hy.

Några dagar senare följde den vackra Finlands namn. Och 1856, då Alexander II nyss blivit härskare, gav Topelius i den mäktiga dikten Islossningen i Uleå älv uttryck åt den glada, nationella kraftkänsla, som otåligt reste sig mot de hinder vilka ännu »i vårens dar» ställde sig i vägen för en fri utveckling.

De närmast föregående åren hade varit mörka år. Efter 1848, då revolutionslågan flammade i så många av Europas riken, hade kejsar Nikolai med misstro sett varje tecken till att frihetsidéer rörde sig i hans länder. Ja, reaktionens hantlangare hade, så gott de kunnat, sökt kväva allt andligt liv. 1850 genomdrevo de, att det utfärdades ett påbud om att inga andra skrifter

skulle få tryckas på finska språket än sådana, som avsågo andlig uppbyggelse eller ekonomisk nytta — ett påbud som dock aldrig strängt tillämpades. 1852 utfärdades nya statuter för universitetet, professuren i filosofi avskaffades och studentnationerna upplöstes. Under dessa år hade Topelius förtröstansfullt sjungit om mod och framtidshopp, om »Höstens vanmakt», om sin tro på nya vårar, om »andens fria folk», som orubbligt kämpar för ljusets rätt och väntar »den nya tidens morgonväkt».

År 1845 hade Topelius utgivit sin första samling *Ljungblommor*, som åren 1850 och -54 följdes av nya.

Åren 1854—55 rasade det stora orientaliska kriget, av vilket också Finland hade kännning. Amiral Plumridges eskader härjade vid kusterna, särskilt i Österbotten, och Sveaborg och Bomarsund bombarderades. Åt den förbittring, engelsmännens mordbrännarbragder naturligtvis på många håll väckte, gav Topelius uttryck i några dikter, vilkas ton onekligen var överdrivet upprörd. Härigenom råkade han i konflikt med opinionen i en del kretsar, som hoppades, att västmakernas seger skulle göra slut på det olidliga förtrycket från tsarväldets sida. På vissa håll betvivlade man t. o. m. renheten av Topelii bevekelsegrunder, och ehuru den häftigaste förbittringen mot honom snart lade sig, kvarstod dock, så förefaller det åtminstone, inom en del kretsar en liten rest av animositet, som måhända även skadade hans anseende som diktare.

1854 blev Topelius extraordinarie professor i historia. Om hans växande intresse för de nordiska häv-

derna hade också hans skriftställeri under de föregående åren vittnat. De flesta av Topelii historiska noveller publicerades först såsom följetonger i Helsingfors Tidningar. Här ingick sålunda först Hertiginnan av Finland med ämne från lilla ofredens tid. 1851 påbörjades sedan Fältskärens berättelser, som avslutades först efter mer än ett decennium. Senare — på 80-talet — följde Planeternas skyddslingar, som senare fick namnet Stjärnornas kungabarn. Jämte dessa större arbeten skrev Topelius talrika mindre noveller med historiskt ämne. Han älskade att drömma sig in i flydda tiders kulturella stämning, han älskade också den fläkt av romantik, som avståndet i tid skänker handlingen. Minst av allt äro dock Topelii noveller stillastående stämningsbilder. Han hade en i svensk litteratur enastående fabuleringsgåva. Ofta bli händelserna till och med alltför brokiga och osannolika, effekterna alltför starka. Han är tidstypisk i det avseendet; det var sensationsromanernas förlovade tid, och så högt än Topelii prosarbeten i allmänhet stå över tidens äventyrsromaner, har han inte undgått att i någon mån taga intryck av dem. Topelius har lärt icke endast av den historiska romanens store skapare Walter Scott utan också av Dumas den äldre. Och i romanförvecklingarna röjer sig påverkan av Scribes intrigstycken.

»Fältskärens berättelser» skildrar en adelsätts öden allt ifrån Gustav Adolfs tid till Gustav den tredjes. I arv inom släkten, som har sitt upphov i en förbindelse mellan den unge Gustav Adolf och en österbottnisk

flicka, går en kopparring, som den store konungen fått av sin ungdoms älskade. Med ringen, som var signad med urgammal trolldoms makt, följde lycka i fred och seger i krig, stor världslig ära och framgång, men med den följde också farlig ärelystnad och stort högmod. Och mened förlamade ringens kraft, så att den som svurit falskt förlorade klenoden. Så går Bertelsköldarnas väg till stor makt och rikedom under tionde Karls tid, till fattigdom under den elfte och under stora ofreden och så åter till välstånd och ära. Vid sidan av den mäktiga adelsätten tecknar Topelius en ofrälse släkt, vilken ärvt det österbottniska bondehemman, som varit Bertelsköldarnas stamgård, om icke stammoderns far, en hatare av allt adelsvälde, förbannat sin ättling som lät upptaga sig i adelns krets. Sålunda ger »Fältskärns berättelser» en stor serie målningar ur Sveriges och Finlands historia, fulla av romantik visserligen, men med en tidsstämning, som ofta är ypperligt given, i synnerhet i jämförelse med den tidsfärg man finner i andra historiska romaner från 1800-talets mitt.

I de första cyklerna av »Fältskärns berättelser» når Topelii berättarkonst måhända högst. Trettioåriga krigets brokiga skådespel upprullar sig för oss, iscensatt med överlägsen regissörskonst. Granna bataljmålningar, präktiga slottsscener, pittoreska bivuakbilder avlösa varandra i glansfull följd. Och vilket myller av olika gestalter, kanske inte så förfärligt sannolikt tecknade alla, men pittoreska, i högsta grad »intressanta» eller humoristiska. Där är Gustav Adolfs hjältegestalt, huvudet högre än allt folket, en Gideon och en Herrans utvalde,

men ändå inte alldeles lyft över det mänskligas svär. Där är fröken Regina, som älskar hjältekonungen, stolt och blek och skön, med den senromantiska poesins effektfullaste tragediennekrans kring sitt mörklockiga huvud. Den unge Bertel, Bertelsköldarnas stamfar, är kanske litet otydligt tecknad, men den muntre kaptenen Larsson, hans vän och kamrat, har Topelius skildrat med sitt gladaste lynne, och de scener, där han är huvudpersonen, glittra av oemotståndlig munterhet. Men vad vore slutligen »Fältskärens berättelser» utan pater Hieronymus, jesuiten, i vars dystra ögon själva avgrundens eld tyckes glöda! Vilka intriger, vilka diaboliska stämplingar — och vilken förfärande ändalykt!

På ett vackert och tillika mycket effektivt sätt låter Topelius oss känna, huru återsvallet av världshändelsernas mäktiga böljor når ända till Finlands kuster. Denna förnimmelse av Finlands delaktighet i de stora händelserna, av dess samband med Europa, ger skildringen en egendomlig lockelse, kastar ett romantiskt skimmer över de avlägsna finländska nejder, som utgöra skådeplatsen för berättelserna.

Det är djup poesi över många av de kapitel, där skildringen är förlagd till Finland, och särskilt till Österbotten. Skildringen såväl av slättlandets bygd som av folktypen har en stark lokalfärg; dessa Malaxbönder och Korsnässälsskyttar, som samlats till marknad i Vasa äro utomordentligt genuina. Aron Bertila själv har också österbottniska drag, men är dock en mycket romantiserad gestalt, och detta gäller naturligtvis i ännu högre grad om Meris Gretchen-typ. Hon är dock mycket

vackert skildrad — som stigen fram ur en folkvisa — med sin veka, svikna kärlek till den fjärran vännen i slottets gyllene salar.

Men också över scenerna vid Majniemi är det glans och poesi. Adelsväldets glans, det feodala förtrycket under Karl den tiondes tid och reduktionens tragiska dom över adelsläkterna äro skildrade med säker konst.

Många kritiker ha tadlat införandet av »Konungens ring» i berättelsen, och kanske har Topelius ibland litet oförsiktigt låtit dess magiska kraft inverka på gestaltningen av stora historiska tilldragelser. Men vill man låta detta vara detta och Fältskärns berättelser vara senromantisk berättarkonst — vilken bedårande spänning skänker ej denna hemlighetsfulla makt åt berättelsen! Vi kunna ibland le åt de teatermässiga effekterna, vi kunna finna att romantiken är ytlig och litet schablonmässig ibland, men vi fånglas ständigt på nytt av den fantasins gestaltande kraft, som röjer sig i berättelsen, av den skönhet och glans, som vilar över scenerna och av språkets friska och ljusa gratie.

I »Planeternas skyddslingar» når Topelii konst icke så högt som i »Fältskärns berättelser». När vi finna Hagar i sultanens harem som hans favorit, ha vi en känsla av att författarens fantasi skenat av med honom ett stycke utanför det fullt konstnärligas rämärken — att effekterna äro litet för starka — på samma gång som vi finna att skildringen av det orientaliska inte har någon starkare orientalisk färg. Dock har »Planeternas skyddslingar» just i skildringen av Hagar mycket fånglande partier. Topelius har här givit en i många av-

seenden fin och vacker karaktärsstudie av en estetisk-intellektuell typ, som är långtifrån vanlig i romaner från en äldre tid.

Av de noveller, som äro förlagda till Topelii egen samtid, äro även de flesta i hög grad uppfyllda av »romantik». Gröna kammarn på Linnais gård är en spännande historia om undangömda släktokument, som återfinnas med hjälp av ett slags familjespöke. Historien om Pastorsvalet i Aulango är också full av spökerier — som dock förklaras på naturligt sätt — och alla slags fador. Mindre fantastiska äro Brita Skrivars, som snarast kan betecknas som en karaktärsskizz, och Fröken Driva, en historia om en liten yrhätta som ställer till förvirring på landshövdingens bal. Tant Mirabeau skildrar en gammal aristokratisk dam, som i sin ungdom lyst vid Gustav den tredjes hov.

För teatern var Topelius alltid livligt intresserad. Han visade detta som tidningsman i de kritiker han egnade teaterrepresentationerna i Helsingfors; han visade det också som författare. Han hör till dem, som man främst bör minnas, då man tänker på det uppsving den sceniska konsten hos oss fick under 40- och 50-talet.

Alltsedan Gustav den tredjes tid hade resande teatersällskap, både svenska och tyska, givit föreställningar i Finland, såväl i landsorten som i Helsingfors. Det intresse för scenkonst, som sålunda småningom alstrades genom dessa ofta väl sammansatta truppers föreställ-

ningar, får i medlet av seklet mångfaldiga uttryck. Det råder en mani för sällskapsspektakel, och samtidigt vittnar det stora antalet av små inhemska stycken, som stå på Helsingforsteaterns spellista om det dramatiska intresset. En tapetserare i Helsingfors med namnet Galetski skriver små, mycket enkla stycken, som i alla fall i hög grad roa den stora publiken genom sina anspelningar på lokala förhållanden. Men därjämte lämna litterära herrar och damer ur den högre societeten sina bidrag till repertoaren. Den mycket kände konstvännen, tillfällighetsförfattaren och allmänna nöjesministern i Åbo, Nils Henrik Pinello författade och bearbetade allehanda små vådevillartade pjäser för scenerna i Helsingfors och Åbo. Den från Sverige inflyttade Fredrik Berndtson var också verksam som scenisk författare. Och i början av 50-talet gå några skådespel av Topelius över scenen.

Det första av dessa var Efter femtio år, en dramatisering av novellen Gamla baron på Rautakylä. Det är visserligen ohöjd sensationsdramatik, detta, men stycket är så typiskt för sin tids smak, att det därigenom fortfarande har en viss charm. Och förspelets bild av Gustav den tredjes hov är graciös och stämningsfull.

Ett av de bästa minnen, som hänföra sig till scenkonstens upprinnelse hos oss, är knutet till uppförandet av operan Kung Karls jakt, som med musik av Fredrik Pacius gavs den 24 mars 1852 av amatörer ur Helsingfors societet. Det blev en utomordentlig framgång, en stor och vacker fest med betydelse utöver

stunden. Under den allmänna entusiasmen beslöt man att samla medel för uppförande av ett nytt tidsenligt teaterhus i stället för det gamla, dåliga man hittills fått nöja sig med. Kriget och många svårigheter kommo emellan, innan tanken kunde realiseras; under det följande decenniet blev dock det drömda teaterhuset en verklighet. — »Kung Karls jakt» var dramatiskt en bagatell — fastän musiken gjorde stycket till »ett drama av världshistoriska dimensioner», som Topelius uttryckte det. I Regina von Emmeritz har Topelius däremot givit en stor tragedi.

»Regina von Emmeritz» är skriven på klingande, patetiska alexandriner. Det är Victor Hugos dramer, som stått för diktaren såsom poetiska mönster. Och över dem går det en fin linje upp till den gamla fransk-klassiska tragedin med dess stående konflikt mellan kärleken och samhällskänslans krav.

I skådespelets första akt tar Regina i svärmisk trosfanatism emot den dolk, hennes biktfader räcker henne, och lovar att döda sina trosförvanners fiende Gustav Adolf. Men när så konungen kommer, ser Regina i hans gestalt sina drömmar om en hjälte förverkligade. Brutnen av smärta och fasa känner hon kärleken vakna inom sig. Hon utför ej sitt Juditvärv; i stället räddar hon konungens liv. — Det är kärleken, som först bringar henne att vackla i sin avsikt att döda konungen, men det är ej endast för kärlekens skull hon offerar sin föresats. Hennes kvinnliga natur gör sig gällande, hennes verkliga väsen, som under kärlekens inflytande vaknar till medvetenhet, fasar för mordhandlingen och

hennes unga, nyväckta livskänsla ryggar tillbaka för den moraliska självförintelse den ohjälpligt skulle innebära. Det finnes mycken psykologisk finhet i uppfattningen av Reginas sjäsliv. Övergången från den tidigaste ungdomens helt osinnliga svärmeri till en kvinnligt varmblodig och vek känsla är skildrad med intuitiv känsla. Men dramats övriga gestalter framstå alltför mycket antingen såsom ljusets änglar eller avgrundsandar. Tonen är ofta starkt deklamatorisk, varigenom även gestalternas hållning kommer att framstå något teatermässig. Slutet är också svagt; Reginas död framkallas snarast av en tillfällighet. Men det är naturligtvis mycket svårt att åstadkomma en fullt regelrätt tragisk slutscen sedan det heroiska självmordet på scenen börjat te sig ohjälpligt antikverat. — Trots de brister, vilka numera låta stycket framstå något föråldrat, får det väl anses att »Regina von Emmeritz» betecknar en av höjdpunkterna inom den fattiga svenska dramatiken.

För Nya teaterns invigning 1860 skrev Topelius sagospelet *Prinsessan av Cypern*. Det är ett försök att skildra den finska och den grekiska fornvärlden sida vid sida — ett försök som på förhand var dömt att misslyckas, så mycken grace skaldens sångmö än här utvecklar. Diktaren har måhända velat i symbolisk form ge uttryck åt konstnärsdrömmen, att den rena, klassiska skönheten — symboliskt given i Chryseis' gestalt — skulle få ett hem på Finlands stränder. Tiera föraktar henne, Lemminkäinen, han som rövat henne från hennes sköna fosterbygd, förnekar och sviker henne.

Förgäves söker han henne sedan; han faller, träffad av den blinde herdens pil, och hon sjunker bruten ned på sin hembygds strand, medan oceaniderna sjunga hennes dödssång.

Idén i dikten förefaller dock oklar och brusten; styckets skönhet ligger i de lyriska enskildheterna, varjämte det erbjuder möjlighet till vackra tablåarrangemang.

I flere obetydligare dramatiska skizzer visade Topelius sitt intresse för teatern. Ett skärgårdsäventyr är en täck och munter liten rokokobild, Veterarens jul ett fosterländskt tablåstycke. Brita Skrivars, byggd på den tidigare novellen, visar en kraftigt tecknad centralgestalt, men lider dock som helhet av en osannolikhet, som här, i den realistiskt anlagda karaktärsskizzen, verkar mera stötande än i skaldens mera romantiskt och fantastiskt hållna stycken.

Redan på 1840-talet hade Topelius börjat uppträda som författare för barn, och med sin veka läggning, sitt livliga sätt att berätta, sin flygande fantasi framstod han snart såsom den främste berättare för barn inom den svenska litteraturen. Hans utomordentliga förmåga att sätta sig in i barnens föreställningsvärld gjorde att han som ingen annan kunde på ett för barn fattbart sätt framställa höga idéer. Hans mästerverk på detta område är väl sagan om Björken och stjärnan, en liten barnvärldens Odyssee, ett hemlängtans epos, buret av på en gång innerlig och storslagen poesi. — Hans sagor publicerades först i barntidningarna Eos och Trollsländan innan de samlades i Läsning för

barn. Genom sina sagor blev Topelius en skaldefarbror för alla barn både i Finland och Sverige i så hög grad, att hans verkliga diktargärning måhända i det allmänna medvetandet blev i någon mån förbisedd. Topelius' läseböcker för skolorna, *Naturens bok* och *Boken om vårt land* röja också en utomordentlig pedagogisk blick — om än det förstnämnda arbetet innehåller en myckenhet sakliga oriktigheter och framför en besynnerlig naturvetenskaplig uppfattning, som grundar sig på några antika grekiska skriftställare.

I jämförelse med Runebergs undanskymda liv i Borgå ter sig Topelii yttre levnadsbana helt lysande. Han var en tid universitetets rektor, han stod i centrum av det kulturella livet i Helsingfors, fests kald vid alla högtidligheter och offentligen erkänd som högsta beskyddare för flere grenar av ideellt strävande. Sedan han avgått från universitetet, flyttade han till Björkudden ett landställe nära Helsingfors, och där tillbringade han sin levnadsafton.

Topelius har i sina romaner och noveller skapat en talrik skara av olika gestalter, de flesta i hög grad vad tiden kallade intressanta. Hans människoskildring kan icke kallas djup; det har anmärkts att han helst och bäst skildrar antingen helt unga människor eller också gamla, vilkas typ redan stelnat i en fast form. För den lyriska fläkten i ett helt ungdomligt sjäsliv hade han känsla och uppfattning, men han hade ej kraft att återge de djupare brytningarna i mognade människors sjäsliv. I hans konstnärskynne låg det

också en höjelse att se diktens gestalter så att säga artistiskt, utifrån, att mera skildra det intryck de gjorde än att fördjupa sig i rörelserna i deras inre. Därför lyckades han bäst med utpräglade typer, kulturtyper. Han kunde ge en förträfflig bild av en gammal nåd eller grandseigneur, som varit ung i Gustav III:s dagar och ännu bevarade tidstypen, om också stelnad och förhårdnad. Och hans bilder av den gamle bondekungen Aron Bertila och hans ättling i anden, borgarkungen Larsson äro skarpt mejslade och imponerande.

I skildringen av Aron Bertila framträder ett drag, som är i hög grad karakteristiskt för Topeliü människoupfattning, nämligen hans estetiskt betonade beundran för kraften. — Som helt ung skrev Topelius en dikt, Napoleons återkomst, som ger uttryck åt den starka, upprörda stämning, som tanken på den gåtfulle »ödets man» hos honom väcker. Dikten blev en hänförd hyllning av det starka och stora, som går som en storm genom livet och världen. Diktens slutstrof lydde:

Väl var hans ära som blod så röd,
en storm, han gick över världen;
väl var han rik på tårar och död,
där han gick den segrande färden;
men graven renat hans ryktes glans,
och Frankrike vet ej ett namn som hans,
och ej hans like bland svärden.

Som gammal skrev Topelius om dikten. Han kunde ej förlika dess estetiska kraftdyrkan med det religiösa

kravet, som med tiden framträtt allt starkare för honom. Napoleondikten lyckades han naturligtvis bara förstöra; att moralisera över Napoleon är knappast poetiskt fruktbart. Det var också för mycket av honom själv i ungdomsdiktens kraft- och genikult. »Fältskärens berättelser», »Planeternas skyddslingar», innebära icke dessa verk en genomförd hyllning åt dem som i faddergåva av högre makter fått kraften och geniet? Faror resa sig i deras väg, människors sedelagar och ödmjukhetens bud äro för dem svårare att följa än för andra människor. Men blott en ting, det nesliga brottet mot sanningens majestät, störtar dem från deras lysande bana. Förenade sig med denna kraft ett stänk av någonting demoniskt, var diktaren så mycket mer intresserad.

Konflikten mellan diktarens lidelsefulla estetiska svärmeri för det lysande och bländande och hans kristna krav på ödmjukhet och självförsakelse sätter sin prägel på en stor del av hans diktning. Hans Gustav Adolf bär inom sig som ett frö till tragik möjligheten av en konflikt mellan sin ärelystna härskarvilja och sin kristna tros etiska krav. Hjältegestalten i Topelii diktning är den, som med årans glans förenar ödmjukhetens tysta dygd. I sin högsta renhet representeras denna typ av »gossen från Brahestad», — »Fabviers adjutant» — August Maximilian Myhrberg.

Topelius var i sin svärmiska hjältedyrkan en typisk son av sin tid. Det var den tid, då Napoleons skugga intog Frankrikes tron och hyllades av hela Europa. Ty vad var det andra kejsardömet annat än ett fåfängt försök att tvinga den förste Napoleons skugga

att stå upp ur graven, en romantisk dröm, fläckad av brott?

Som lyriker har Topelius i versens klang sitt främsta uttrycksmedel. För veka, blida stämningar har hans verskonst särskilt vackra uttryck, och lekfull skälmskhet kan den återge i ytterst graciösa rytmer.

Med en viss förkärlek använder Topelius i sin dikt den finska runometern. Tidens svärmeri för den finska folkdikten framträdde hos honom förstärkt genom pieteten för faderns, runosamlarens, minne. Men därjämte har skalden lärt av den svenska folkvisan. En lätt, om folkvisan påminnande ojämnhet i rytmen förstärker stundom på ett tjugande sätt intrycket av innerlighet. Den visa Meri i Fältskärens berättelser sjunger om »vännen, den enda som jag hade kär» återger på ett mästerligt sätt den svenska folkvisans ton och uttryckssätt. Även i andra dikter skymta stundom de för folkvisan egendomliga rytmiska övergångarna. Och folkdiktens föreställningsvärld och språkbruk möter ofta hos Topelius. En av hans bästa och kraftigaste berättande dikter — den om Lang-Matt — återger i folkligt, dialektalt färgat språk en allmogesägen från Närpes i Syd-Österbotten.

När Topelius deltog i psalmbokskommitténs verksamhet, uppstod det mellan honom och Stenbäck en karakteristisk meningsolikhet beträffande grundsatserna för redaktionsarbetet. Stenbäck ville i stor utsträckning ersätta de gamla psalmerna med nya, och ur dem som bibehöllos ville han så vitt möjligt avlägsna föråldrade

uttryck och ålderdomligt naiva vändningar. Topelius fann däremot, att de gamla psalmernas stämningvärde, det värde de fått såsom uttryck för många släktleds andaktskänsla, ofta nog mångdubbelt uppvägdde de nya psalmernas mera felfria och glatta form. Hans egen poesi visar också hans romantiska känsla för arkaismens, t. ex. det ålderdomliga bibliska uttryckets, estetiska värde.

I Sylvias sånger har Topelius givit en tjusande bild av det finländska insjölandskapet i dess veka, lyriska skönhet. Men han älskade dock havet och skärgårdslandskapet än mera. Det gav hans fantasi vingar. När han skulle söka sig sitt ålderdomshem, skrev han till en vän ungefär dessa ord: »också vid den innersta vik av havet känner jag det, som jag i min båt kunde ro till världshavets mest avlägsna strand». Mest älskar han havet, när det ligger stilla och blankt, speglande aftonrodnadens sken eller nattens stjärnor. När han skildrar det så, kan hans vers bölja i oändligt mjuka, smekande vågor, som tyckas härma dyningens sugande böljegang. Huru suggestiv är icke skildringen av stillheten över havet i följande strofer, skrivna till den skönaste bland svenska folkmelodier, Neckens polska —

Somna, du min våg i västanfjärdar,
somna sakta mot holmens strand!
Slockna, du min sol, i molnets världar,
slockna stilla vid himlens rand.

Bryt, du starka storm, din vilda vinge av!
Flyg i duvohamn allt kring det vida hav!
Gunga roligt i vågens famn;
långt, långt i fjärran är mitt hjärtas hamn.

Kom du tysta, kom du underbara,
höga natt över spegelfjärd!
Havet somnar. Tusen, tusen klara
stjärnor blinka ur djupets värld.
Var är hon, som brinner, hög, ovanskelig,
ensam bland de tusen, ensam där för mig?
Var är du, o min stjärna, nu?
Långt, långt i fjärran ensam brinner du.

(Fiskaren sjunger i sin båt
om kvällen på havet.)

Den natur Topelii lyrik oftast skildrar, är hans hembygds skärgårdslandskap, naturen omkring hans sommarstuga på Alörn utanför Nykarleby. Solnedgången över västanfjärdar besjunger han ständigt på nytt. Och vad han heller aldrig tröttnar att besjunga, det är de nordiska trädens luftiga, veka skönhet. Midsommardayllen »under rönn och syren» har han tolkat i ett poem av underbart skär stämning, skrivet i rytmer, i vilka som känt menuetmelodin ur Mozarts »Don Juan» återljuder.

Topelius älskade sin hembygd Österbotten, och hans kärlek har givit hans inspiration flykt, när han skildrade dessa bygder, vare sig i vers eller prosa. Det finnes knappt i vår litteratur mera tjusande och levande hembygdsposi än de kapitel i »Fältskärens berättelser» som utspelas i Österbotten. Det är Österbotten, i sina

grunddrag detsamma som nu med böljande fält, med havets fjärran brus som en skälkning i luften, med sommarnattens klarhet som en skimrande slöja vävd kring himmel och jord, men ändå med 1600-talsstämning över bilden. Synnerligen vacker är skildringen av den tavla, som möter fröken Reginas blickar när hon ser ut genom sitt fönster på Korsholms gamla slott:

Fröken Regina såg ut genom det gamla fönstret. Där låg ett landskap i aftonsolens guld, en stilla vik med sin förgyllda vattenspegel; det var icke det yppigt grönskande Franken med dess druvor, som just nu mognade; det var icke den brusande Main, och staden därborta var icke det rika Würzburg med sina rader av kloster och höga tornspiror. Det var det arma, bleka Finland och en vik av dess hav; det var det börjande lilla Vasa med dess gamla kyrka Mustasaari, den äldsta i Österbotten; man kunde tydligt se solen blänka på de små, spetsiga fönstren med målade rutor sedan katolska tiden, och det förekom Regina, som såge hon förklarade helgons blickar skåda ut från detta deras forna tempel. Och var icke själva den nedgående solens öga i denna stund en sådan helgonblick, som med saligt lugn såg ned över världens strid! Allt var så stilla, så försonande milt, — aftonens glans, landskapets täcka grönska, de nyss avmejade åkerfälten med deras rader av skylar, de små röda husen med deras glimmande rutor — allt manade till andakt och frid.

Då hörde fröken Regina på avstånd en mild, melankolisk sång, enkel och konstlös, men likasom sjungen ur naturens eget hjärta en ensam kväll, vid ett sjunkande hav, när alla ljuva minnen vakna i längtande bröst. I början lyssnade hon ej därpå, men sången kom närmare . . . än skymdes den av en kojas vägg, än av en grupp slokande björkar, än hördes den åter fri, hög och klar, och slutligen kunde man urskilja orden.

I Topelii naturlyrik har natursymboliken och naturbesjälningen mycket stor betydelse. Naturbesjälningen blir ibland för långt driven, så att den verkar sökt och onaturlig. Det händer, att diktaren genom ett sådant grepp ger det vardagliga en falskt poetisk färg. Det kan sålunda ej förnekas, att effekten är förfelad, när diktaren talar om huru Saimas mäktiga våg — »av kärlek full — för Finlands, för sin moders skull» — villigt och ödmjukt låter fjättra sig i slussarnas bojor, som den dock, enligt diktarens uppfattning, med lätthet kunde bryta. Banaliteter av detta slag skada en ej ringa del av Topelii alstring. De äro naturligtvis ett utslag av senromantikens motvilja för att skildra den vardagliga verkligheten osmyckad; oäkta förgyllning tycktes den ofta bättre än ingen förgyllning alls.

Men för misstag av denna art få vi ej förbise, att hans natursymboliska uppfattning lett honom till verkliga skaldetankar, burna av en stark fläkt av poesi. Hans måhända mäktigaste dikt, *Vintergatan*, är en natursymbolisk fantasi.

Den diktning Topelius skapade på äldre dagar har en mera reflekterande prägel än hans alstring från yngre år. Reflexionen var knappast skaldens starka sida, och särskilt hans religiösa tänkande får en rätt skarpt dogmatisk karaktär. Reflexionerna i diktarens på ålderdomen utgivna *Tänkebok* bli också ibland rätt aggressivt lutherska, så vackra än många av dem äro.

Topelii diktning har både formellt och innehållsligt varit av utomordentligt stor betydelse för vår litteratur. Hans mjuka, melodiska diktion påverkade till och med

en äldre skald som Cygnæus, och hos yngre diktare såsom von Qvanten, Wecksell, Karl Robert Malmström återljuda ständigt på nytt melodier som de lärt av Topelius. Den blida, vekt ljuva lyrik han skapat stod länge som alla våra unga skalders främsta poetiska mönster, hans patriotiska dikt med dess varma frihetslängtan och dess litet okritiska beundran av allt fosterländskt angav tonen för vår fosterländska diktning i kanske högre grad än Runebergs poesi, som var mindre lätt att imitera.

Mindre betydande diktare under perioden 1840—1860.

Under 40- och 50-talet, då studenterna i Sverige, Norge och Danmark med liv och fröjd hängåvo sig åt att göra skandinavistisk politik, medan deras unga skalder C. W. A. Strandberg och Johan Nybom högljutt och glatt sjöngo om frihetens lycka, voro de finländska skalderna på grund av censurförhållandena tvungna till ett betydligt mera varsamt språk, och studentlivet rörde sig naturligtvis också i mycket blygsammare former. Men Runeberg och Topelius uttalade det bästa vårt folk drömt, och även i de mindre betydande poeternas alstring hör man ett, om än svagt, eko av tidens röster. Och även hos oss började studentlivet vid denna tid få en särprägel, som betingade uppkomsten av en studentpoesi.

De skalder, vilka under de decennier det här varit fråga om framträdde inför offentligheten, voro Carl Wilhelm Törnégren, Emil von Qvanten och Jakob Gabriel Leistenius. Jämte dessa kan nämnas Fredrik Berndtson, som dock var född

Fredrik
Berndtson
1820—1881.

i Sverige. Han skrev såväl dikter — bland dem promotionspoemet 1847 — som teaterstycken och noveller.

Carl
Wilhelm
Törnegren
1817—1860.

CARL WILHELM TÖRNEGREN, professor i lärdoms-historia och universitetsbibliotekarie, har skrivit blott ett litet antal dikter. Mest älskade han, i likhet med så många andra estetiskt högt bildade diktare, roman-sen och balladen. En fast och spänstig diktion och en välljudande versmelodi utmärker de bästa av Törne-grens dikter. Uhland synes ha påverkat honom, och tillika röjer hans diktning intryck av den irländska skalden Thomas Moore, vars »Irish melodies» voro mycket populära vid denna tid.

Intressantast bland Törnegrens dikter äro de, i vilka man hör en återklang av allmäneuropeiska tids-stämningar, såsom i *Fångens sorg*, som är fram-sprungen ur tanken på de många frihetskämpar, ita-lienska, polska, irländska, som just vid denna tid i fängelse pliktade för sina förmättna drömmar.

Renegaten ger en av dessa spanska balkong-scener, som man så ofta möter hos senromantikerna — hos Heine och hos många andra:

Rosor och violer dofta
ljuvt i Andalusiens vår.
Som i forna kvällar ofta
riddarn åter cittran slår.

Men riddarn är en renegat som gått över till mo-
rerna. Så sjunger han:

Biltog i Kastiliens rike,
fridlös i mitt fosterland,
är jag nu en konungs like
fjärran i de morers land.

Den ädla tärnan kan därför ej taga emot den härlighet riddarn bjuder henne; frid och kärlek ha vissnat i hennes hjärta »brutna av min älsklings hand, — då jag honom såg förråda — kung och tro och fosterland». — Situationen hade under dessa tider en viss aktualitet — naturligtvis om man frånser det spanska i den. Den politiska hedern och partisolidariteten voro i dessa revolutionernas år begrepp av särskilt stor betydelse, och djupt in i det enskilda livet sträckte sig verknin-garna av de politiska söndringarna.

Av Törnegrens dikter må ytterligare nämnas balladen Henrik Wrede, en välljudande och fast byggd dikt, som visserligen inte har något samband med tids-stämningen.

I dikten Vårt folk har Törnegren — i utom-ordentligt inspirerad och klangfull form — givit uttryck åt en deciderat finsksinnad uppfattning:

Son av främmande land, som gästat hos oss,
din hågkomst hälle vi kär,
du tände, vi minnas det, kunskapens bloss
bland ödsliga skogar och skär.
Nu nattens mörker från oss gått,
vår himmel har ljuset förgyllt;
vårt folk har din skänk och dess värde förstätt,
men främling, ditt värv är fyllt.

Vad fordom århundraden trampade ned
 fortlever ibland oss än,
 och fädernas språk och fädernas sed
 de sträva till välde igen.
 Nyvaknad kraft skall hjälpa dem
 att lossa på vanans band
 och återerövra vårt sköna hem,
 de tallösa sjöarnas land.

Dikten är belysande för den uppfattning man anno 1849 i mycket vidsträckta kretsar hyste om svenskhetens rätt i vårt land. Ännu hade ingen röst höjt sig för att i positiv anda föra svenskhetens talan. För det allmänna medvetandet hade finskan ideellt och teoretiskt sett alla rättigheter.

I ett antal översättningar från engelskan, franskan och spanskan framträder Törnegrans känsliga poetiska uppfattning och fasta formtalang mycket vackert. Hans översättning av Longfellow's *Slavens dröm* kan i välljud och poetisk uttrycksfullhet mäta sig med originalet.

Emil
v. Qvanten
 1827—1903.

På 40-talet framträdde också EMIL VON QVANTEN med poetiska bidrag till tidningar och kalendrar. Han var bara sjutton år, när han diktade *Suomis sång*. Några år senare angreps den unge diktaren av en sjukdom, som hotade hans liv. Han begav sig då för att få bot på en lång sjöresa. Under färden utkom — 1851 — hans första samling *Dikter*. Återkommen från sin resa slog sig v. Qvanten ned i Sverige, där han fick arbete som journalist. Så utbröt det orientaliska kriget,

och storpolitiska frågor uppfyllde allas sinnen. Under pseudonymen Peder Särkilax utgav v. Qvanten nu en broschyr *Fennomanien och skandinavism*, i vilken han framställde åsikter, som avskuro för honom möjligheten att återvända till hemlandet. Han hade nämligen pläderat för ett skandinaviskt statsförbund, till vilket även Finland skulle höra. Hans återstående liv förflöt dels i Sverige, — han var Karl XV:s bibliotekarie — dels i Rom, dit han flyttade på sin ålderdom.

v. Qvantens diktning karakteriseras av en ledig, men något flack stil. Han sjunger för den ljuva tärnan om små blommor och stjärnor, om suckande vågor och ilande skyar. Det är senromantikens serenadpoesi i typisk form, det är blek kärlekslängtan och elegiskt vemod. Betecknande är en strof som denna:

O, i stjärnan, som fjärran glimmar,
 skall jag då bilden blott se av dig?
 Skall i drömmen, som flyr och tjusar,
 jag trånsjuk endast få nalkas dig?
 Milda, älskade, till ditt hjärta
 skall jag då aldrig få sluta mig?

En liknande elegisk ton går genom Karl Robert *Karl Robert Malmström* Malmströms dikter, vilka på 50-talet väckte mycken *1830—1901.* förtjusning hos både publik och kritik. Den hade fått liv, denna ungdomspoesi, av sorgen över diktarens döda barndomsbrud. Han besjög hennes minne i dikter, stämde i en ton av azur och himmelsblått. Hon kallas Celia eller Lilia, och hon står för diktarens sinne som »en stjärna som fjärran dog uti rymdens skim-

rande guldsky», som en lilja som brutits ur hjärtats Eden. Ibland får dikten en stämning nästan av helgonmålning, och kanske är det då den unge diktaren ger den mest karaktärsfulla bilden av sin barnabrud. Så lyda ett par strofer ur Liliäs visa:

I himmelens blå, ovan jordens grus,
där bor Herren Gud i det glänsande ljus.
Vem kan väl beskriva hans skinande skrud!
O, finge en gång jag dock se Herren Gud
i himmelens blå.

I himmelens blå, ack så långt härifrån,
där sitter på tronen Guds helige Son.
Ack, såg jag hans anlet, hur saligt det ler,
när för sina bröder på jorden han ber
i himmelens blå.

I himmelens blå, i Guds härlighets höjd,
där bo alla englar i glädje och fröjd,
där vandra de samman i stjärnornas brand
och sjunga, med klingande harpor i hand,
i himmelens blå.

I himmelens blå, i den glimmande sal,
där lysa de gyllene ljus utan tal.
O, finge jag fly till den heliga hamn
och trycka min vackraste stjärna i famn
i himmelens blå.

Senare försökte sig Malmström — antagligen under intryck av Daniel Hjort — på att skriva ett stort historiskt skådespel, Erik Fleming. Det låg emellertid

nästan i sakens natur att den blide lyrikern skulle misslyckas som dramatiker. Han kunde ej styra handlingens gång så, att den dramatiska konflikten fått en fast gestaltning. Och det i svenska historiska skådespel och romaner från denna tid så vanliga felet att författaren låtit sin egen tids idéer besjåla diktens gestalter — en följd av den alltför »idealistiska» historiska uppfattningen — framträder här mycket starkt. Dessa knektar och fiskare från Kristian Tyranns tid sjunga patriotiska sånger och utbringa patriotiska leverop med en iver och vana, som om de vore studenter från 1860, samlade till akademisk högtidlighet.

Det lilla häftet av ungdomsdikter rymmer troligen det bästa Malmström skrivit — högre nådde han åtminstone inte senare. Det var hans ungdom och ett inspirerande minne som gjorde honom till poet. När ungdomen och ungdomens sorg förbleknat, gick han allt mer upp i sitt kall som präst och samhällsmänniska. Ibland kunde väl poeten sticka fram huvudet i någon enstaka dikt, men inte ofta. 1871 fick han Svenska akademiens mindre guldmedalj för en tillökad andra upplaga av sina dikter. Härvid fick i synnerhet dikten »Elden» beröm. Han skrev också massor av präktiga tillfällighetsdikter, en marsch för frivilliga brandkåren och annat dylikt, men poet är han knappast i dessa dikter.

Malmström förfögade över en melodisk, mjuk diktion, som ger hans poesi en skär, ren stämning, vilken visserligen förefaller oss alltför serafisk. Men i synnerhet är det hans osjälvständighet som låter oss finna att

de lovord, som i tiden egnades hans dikter, inneburo en betydlig överdrift. Det är Bernhard Elis Malmström och Topelius som i synnerhet gå igen i hans poesi. »Vi suckar det så tungt uti skogen» och »Sylvias visor» ha givit stämning, versmått och bildvärld för en stor del av Malmströms dikter.

*Jakob
Gabriel
Leistenius
1821—1858.*

JAKOB GABRIEL LEISTENIUS representerar en typ, som på 40- och 50-talet inom det allmänna medvetandet både här och i andra länder hade en rätt framskjuten plats — han var de glada studentlagens sångare. Studenterna voro »ljusets riddarvakt» och de unga idéernas banérförare, men de voro också ungdomsglädjens representanter, medvetna om betydelsen av sin mission också i det sistnämnda avseendet. På 40-talet uppstodo Gunnar Wennerbergs »Gluntar» i Uppsala; de tyska studenterna fingo på 50-talet i J. Scheffel en sångare, vars visor voro enkom skapade för att höja glädjen på studentfesterna.

Många av Leistenius' improvisationer ha nu gått förlorade, och av dem som bevarats i tryck te sig de flesta som fjärilar utan vingar. Hans visor fingo sin glans av ögonblickets stämning och av melodin. När diktaren själv stående på ett bord föredrog en visa, som han just diktat, steg jublet högt, och det kunde hända att man i hastigt mod jämförde honom med själva Bellman.

Leistenius' humor är av ytterst oförargligt slag. Litet grovhet var den naturligtvis ibland kryddad med, men inte mycket. Ibland anslår han en smått satirisk

ton och kan då vara ganska rolig, ehuru han också då är tämligen ofarlig, framför allt därför att det som han valde till föremål för sin satir så ofta blivit satiriserat förut. Han besjunger sålunda den unge fänrikens fredliga krigarliv, delat mellan mön och pokalen och innerst besjälats av en hjärteönskan att aldrig behöva lukta krut annat än vid paraderna. I en annan visa sjunger Leistenius om den omtänksamma moderns råd till sin kära son. Hennes visdom kulminerar i strofen.

Av hela din själ
sök hos de förnåma stå väl,
och blir du om syssla förlägen,
gå fruntimmersvägen.

En grupp av stycken verka genom travesti och komiska anakronismer. Så hans kanske bästa humoristiska dikt, som handlar om konung Dionysius av Syracuse, som blev avsatt från tronen och sedan fick tjänst som tredje kollega vid läroverket i Korinth och dog under väntan på löneförhöjning. Det var en stilla anspelning på diktarens eget öde, där han satt som lärare vid Viborgs lyceum, sedan han fått lämna sitt glada ungdomsliv i studenternas krets.

I grunden var dock Leistenius aldrig rätt tillfredsställd med den komiska genren. Humoristiska poeter voro emellertid så sällsynta hos oss, att han från alla håll fick uppmaningar att fortsätta med sin visdiktning, och så skrev han allt fortfarande skämtsamma rimmer fastän med ganska vemodigt sinne. I slutet av hans liv tillkommo dock även några allvarliga dikter

såsom *Döda havet* och *En dröm*. »Döda havet» har ett vackert, personligt funnet uppslag och är den mest betydande av de två dikterna. »En dröm» utmärker sig genom melodiskt välljud och en utomordentligt grann diktion. Det visar sig att Leistenius fullkomligt behärskade den praktfulla senromantiska poesins stilmedel. Rika bilder, assonanser och alliterationer ge glans åt diktionen. Denna stilprakt är överdriven, men den verkar inte osympatisk. Man förstår huru den stackars humoristen, som inte mera ville vara humorist, fröjdades åt att i högstämnd vers få utgjuta sitt hjärtas så länge till tystnad dömda djupare känslor. Hans barnafromma sinne hade i grunden en religiös läggning, och detta religiösa drag präglar »En dröm», som blev hans sista dikt.

Wecksell och hans samtida.

1860-talets första år tycktes lova Finland en ny diktare i Josef Julius Wecksell. Men hans krafter brötos snart för alltid. Samtidigt tystnade Runebergs mäktiga diktarstämman. Och Topelius' högsommar var också vid denna tid redan förbi. Så beteckna de närmast följande två decennierna en jämförelsevis fattig tid i vår litteraturhistoria. Under denna tid framträdde endast Anders Theodor Lindh och Gabriel Lagus såsom diktare.

Den himmelsblått ljuvliga diktens period hos oss är nu förbi. I Wecksells poesi framträder allt skarpare ett demoniskt dystert drag, tills slutligen allt brister samman. Mycket mörk är också den blick vi möta i Lagus' diktning — kanske litet teatraliskt dystert ibland. Hos Lindh åter höra vi en trotsigt käck svensk klang, och hans osmyckat enkla språk och den realistiska tonen i några av hans dikter varslar om nya stilideal.

JOSEF JULIUS WECKSELL föddes 1838 i Åbo, där *Josef Julius Wecksell*
han också växte upp. Ett i alla avseenden brådmoget *1838—1907.*

barn skrev han redan i tolv- trettonårsåldern vers i massa, gratulationer till namnsdagar och födelsedagar inom familjen och burleska verser över alla möjliga ämnen. Tidigt røjde sig också de dramatiska anlagen. Han var bara gymnasist när *Tre friare*, en liten vådevillartad teaterpjäs av honom, gick över scenen, först i Åbo, så i Helsingfors.

1858 blev Wecksell student. Han var med liv och själ med i studentvärlden, publicerade ofta dikter i den illegala Västfinska nationens handskrivna tidning »*Veritas et Jocus*» och deklamerade gärna dikter, både egna och andras, på nationsmötena och fakultetssammanträdena. Intresset för dramatik gjorde sig även nu gällande. Dock sysselsatte sig Wecksell under sina första studentår endast med lättare dramatiskt författarskap. En liten skämtsam teaterpjäs av honom, *Två studenter på runosamling* uppfördes offentligt av amatörer 1859. Men hans allvarliga poetiska produktion under denna tid utgjordes av Ivrík. Till julen 1860 utgav han sina *Valda ungdomsdikter*.

Ungefär vid denna tid började en stor dramatisk uppgift hägra för den unge skalden. Under vårterminen 1861 var han i fullt arbete på tragedin *Daniel Hjort*, som fullbordades på våren följande år. Då hade redan vansinnets skuggor börjat lägga sig över diktarens själ. Endast med yttersta ansträngning hade han förmått dikta sitt stora drama till slut. Under de närmast följande månaderna fullbordades så skaldens öde, och efter en tid av namnlös fasa föll det absoluta mörkrets ro över hans ande.

Fosterlandskärleken, som givit tonen åt en övervägande del av vår diktning, har fått uttryck också i Wecksells poesi. Åbo slott har gått fram ur tanken på våra historiska minnen, kulturlivets gryning över vårt land. I Svenska och finska har skalden tagit upp språkfrågan, som under 50-talet allt mer börjat tillspetsa sig. Den tid var förbi, då alla utan invändning höjde sig för Snellmans doktriner och då svenskhetens sak försvarades blott i konservatismens namn. Man fann, att det existerade också en svensk allmoge i detta land, och därmed dokumenterades det svenska språkets existensberättigande hos oss. Axel Olof Freudenthal (student 1854) och några hans meningsfränder inom Nyländska nationen förde svenskhetens banér i striden med en trosvisshet och ljusstridslysten entusiasm, som stödde sig på medvetandet att svenskhetens sak i Finland var historiskt och nationellt berättigad. — Inom Västfinska avdelningen sökte man i allmänhet intaga en medlande, så vitt möjligt central ståndpunkt. För den västfinska uppfattningen är också Wecksells dikt ett uttryck. Men lyssnar man till tonens ljusa stålklang, finner man att den är en av de mest svenska dikter som skrivits i vårt land. Det är också en av de jämförelsevis få finländska dikter, i vilka inflytandet från Tegnér gör sig starkare gällande. Ett par strofer må anföras:

Finskan

Frihet, Sång och Sanning bära oss på evig gudaarm,
slå på språkens gyllne lyror, väcka liv i folkens barm,

skönast klingar då bland toner tonen om ett fosterland,
kan den tonen sant du klinga? — främling är du på vår strand.

Svenskan

Hit jag kom som frö — en järnek står jag nu på stormigt skär,
fostrad här i strid och stormar, har ett fosterland ock här.
Lyft mig upp, om du förmår det, vräk mig sen i vredgat hav —
halva Finland med skall följa i min glömskas öppna grav.

Wecksell hann knappast skapa någon fullt personlig, frigjord stil, innan hans ande omtöcknades. Hans generation hade ju i allmänhet fått sina ideal av Runeberg och Topelius, och den lyriska stilen var i allmänhet mycket starkt influerad av Topelii poesi. Också Wecksell står under sina första år som diktare under inflytandet av vår litteraturs två stormän. Något senare blev han åter i sin dystra, disharmoniska sinnesstämning mottaglig för intryck från Byron och Heine. Men inga yttre påverkningar kunna dock bortskymma egenomligheten hos detta skaldetemperament, vars grundton har klangen av en sträng, spänd intill bristning. Den farliga, av intensivt liv skälvande tonen går genom allt vad Wecksell diktat.

Hans Serenad till Helmi, till föremålet för hans olyckliga, förtärande kärlek, har i sin litet nyckfulla valsrytm en mera insmickrande och spänstig gratie än alla tidens beskedliga serenadvisor tillsammans:

Stjärnan i natten brinner,
månen ur guldmoln lyss,
sången allen dig hinner,
sångarns kyss.

Vagga på vågor,
tonernas vågor du!
Himlar och lågor
omge dig nu!

Var det en dröm? är också en av den svenska lyrikens mest raffinerade kärleksdikter. I Fågeln och Demanten på marssnön ljuder en ton av tragiskt jubel inför undergångens ögonblick.

Redan tidigt röjer Wecksell en dragning till dystra motiv. Denna riktning inom hans poesi representeras av ungdomsdikter sådana som Den vansinniga spinnerskan — som visserligen till sitt motiv är nära besläktad med Topelius' »Lotta Lennings vaggvisa» — Tyrannens natt, Reminiscens från Piruvuori, Mötet. Det ondas problem fick tidigt plats inom Weckells medvetande. Vilken starkt personlig färg ha icke Piruvuoridiktens slutrader om

— — — hjärtan, som för onda makter klinga,
och sen med alla strängar sönderspringa.

Och vilken förfärande djup förnimmelse av de farliga makterna i människosjälén talar icke ur hans Varning:

Lägg, yngling, på ditt bröst din hand,
vad klappar fridlöst där?
Det kan bli dig en helvetsbrand
som all din ro förtär,
ett sår som blöder utan band,
en avgrund utan ljus och rand, —
lek ej med elden där

Wecksell var på visst sätt religiös — barnsligt men tillika sensuellt kristen med en orubbad tro på dogmerna och ett behov att gå upp i religiösa stämningar. Någon starkare etisk betydelse hade religionen däremot icke för honom. Den upplösning av livsvärdena, som småningom ägde rum inom hans medvetande, kunde hans religiositet icke hindra.

Sitt skarpaste uttryck har diktarens cyniska och sarkastiska blick på livet fått i dikterna Almqvist och Don Juans avsked från livet. Världsalltet är lögn och tomhet, den hävdvunna etikens indelning i gott och ont är uttryck för ett godtyckligt betraktelsesätt, vars berättigande ej behöver erkännas. I ett litet diktfragment från hans sista år framträder åter skaldens syn på livet som vemodig visdom, halvt påminnande om Frödings »En fattig munk från Skara». Han säger:

Allt i livet är ej sol,
allt i livet är ej natt.
Som en morgonskymning klarnar
allt omkring oss småningom — — —

Sök ej i det högsta allt,
i det lägsta bor ock Gud —
under jorden ligger graven,
är dock salighetens dörr.

Måhända har den etiska nihilism eller den tveksamhet i bedömandet av gott och ont, som framträder i vissa dikter av Wecksell — liksom även i Frödings

poesi — en förutsättning i neurastenikerns förtvivlade kamp för herravälde över sin vilja.

Men efter den tid, då reflexioner över det ondas problem sysselsatte skalden, följde en tid då han kände sig räddningslöst prisgiven åt mörkrets demon. När vansinnet grep honom, tedde sig hans kamp med dess skuggor såsom en strid med ondskans makt. Dikten *Jag midnattens barn*, ett ångestrop *de profundis*, är ett sista dokument över hans ödes tragik och över en diktarsjäl, som kunde skapa oförgänglig skönhet ännu vid avgrundens yttersta rand.

Det har ansetts, att även i Wecksells lyriska diktning finnas drag, som röja dramatikern, och måhända har denna uppfattning skäl för sig. Den motsättning mellan gott och ont som flere av de lyriska dikterna ge, är ett sådant drag. När Wecksell så tog upp en dramatisk uppgift lågade hans diktarinspiration såsom aldrig förr, och då skapade han sitt mästestycke.

Händelseförloppet i »Daniel Hjort» är till en del givet i enlighet med historiska källor, vilka förtälja om en mästare Daniel Hjortvipa, som under hertig Karls första besök i Åbo förde förrådiska underhandlingar med hertigen och förledde många bland besättningen på Åbo slott att desertera. I Wecksells drama blir hjälten ett verktyg för folkets hämnd mot de höga herrarna, mot det Flemingska huset, vars överhuvud, Klas Fleming, bär ansvaret för Klubbekriget. Dramats äldsta titel torde ha varit »Skuggornas hämnd».

Första akten i Wecksells drama ger en bild av Daniel Hjorts ställning till den Flemingska och den

Stålarmska familjen. Han har som barn blivit upptagen i Klas Flemings hus, har fått en lärd uppfostran och gör nu tjänst som skrivare. Om sin familj och sin börd vet han intet. Han älskar Arvid Stålarms dotter Sigrid, som varit hans barndoms lekkamrat, men när han för henne röjer sin känsla, låter hon honom känna hela vidden av det avstånd, som skiljer dem åt. Den dunkla bitterhet, han känt mot sin omgivning och sitt öde, växer då till lidelsefull smärta. Att Sigrid i själva verket besvarar hans kärlek kan han ej ana.

I detta ögonblick möter han sin mor, en hemlighetsfull, häxlik varelse, som berättar honom, att hans fader fallit i fejd med Flemings ryttare; hon kommer såsom ett sändebud från Klubbekrigets skuggor och befäller honom att hämnas sin far och sin släkt, att tjäna folkets sak.

Daniel Hjort har så fått en sak att kämpa för och ett mål att nå, och hans sak är i grunden rättvis och god. Men han kämpar icke med öppet visir och med blanka vapen; han vandrar en förrädares vägar och går under som personlighet. Den värjstöt, som blir hans bane, är hans gärningars rättvisa lön.

Såsom mönster för anläggningen av tragedin har Shakespeares »Hamlet» tjänat. Liksom i »Hamlet» får hjälten en mission, som öppnar en oöverstiglig klyfta mellan honom och hans omgivning och leder till hans undergång. Men medan Hamlet är en tveksam drömmare, är Daniel Hjort en handlingskraftig natur, som med energi och beräkning utför sin gärning. Och medan i »Hamlet» intresset helt koncentreras på konflikten

i hjältens inre, blir i »Daniel Hjort» motsättningen mellan adelns ståndpunkt och folkets och hertigens sak en dramatisk faktor av betydelse. Dock förefaller det knappast fullt riktigt att i »Daniel Hjort» se främst ett historiskt idédrama. I varje fall har diktaren med stor energi utfört skildringen av huru de mörka och onda makterna taga Daniel Hjorts själ i besittning. Det är en upplösningsprocess tragedin skildrar.

»Daniel Hjort» betecknar höjdpunkten icke endast inom den finländska utan även inom den svenska dramatiken intill 60-talet. Karaktärsteckningen är väsentligen konsekvent, om också hållen i starkt romantisk stil. Språket, som visserligen är starkt Shakespeariserande, är glansfullt och energiskt. Flere enstaka scener äro mycket verkningsfulla. En del av effekterna i dramat synas visserligen vår tid mycket för grella och språkets ton är alltför patetisk, men skådespelet bevarar ändå ännu sin verkan från scenen därför att det är i sin helhet dramatisk tänkt och byggt, icke ett lyriskt läsdrama såsom de flesta svenska skådespel.

WILHELM GABRIEL LAGUS växte upp i ett hem, som var i ovanligt hög grad besjälade av litterära och vetenskapliga intressen. Som helt ung student utgav han sin första lilla samling dikter, som visserligen voro i hög grad barnsliga, men visade en formtalang, som blivit tidigt utvecklade genom vidsträckt läsning. Den granna efterromantiska stilen framträder här i den skematiska gestalt en litterär stil så ofta får i helt unga skalders osjälvständiga förstlingsarbeten. — Tidigt fram-

*Wilhelm
Gabriel
Lagus
1837—1896.*

trädde Lagus också som dramatisk författare. Han var bara tjuguet år, när ett stort sorgespel av honom gick över scenen i Helsingfors. Det hette *Terzerola*, och där förekom mycket dolkar, gift och pistoler. Publiken och en del av kritiken log litet obarmhärtigt, så att Topelius fann sig föranlåten att godmodigt taga den unge författarn i försvar.

Den episk-lyriska romansen är den diktform, inom vilken Lagus nått högst. Så har romansen om *Riddar Unos söner* — belönad med Svenska akademiens mindre guldmedalj — en fast hållning, och språket har en dyster prakt. Den gamle riddarns söner draga ut i världen för att återerövra sin faders arf och gods, som han mist genom fienders svek. De åter, ända till fadern som grånade män, som bleka, besvikna vålnader av sig själva. Deras stolta hjärtan och deras fasta rättfärdighetskrav ha gjort dem skeppsbrutna i livet. I denna pessimism ligger det ett för Lagus personligt drag; den bryter med den optimistiska idealism, vilken i allmänhet präglar den svenska senromantiska poesin. Enligt alla gällande krav på poetisk och moralisk rättvisa hade åtminstone den yngste sonen, han som med ädelmod lönat familjens bittra fiende, bort trots alla yttre olyckor uppvisa ett av stilla samvetsfröjd strålande ansikte.

I medlet av 60-talet utgav Lagus ännu en längre berättande dikt, *Baco*, samt en liten samling *Romanser*. Av romanserna bör främst nämnas *Riddar Georg och nornorna*, en fantasifull dikt av egenomlig, stark stämning. I jagande, stormande rytmer skildrar den riddarens strid med avundsjuka nornor,

som ständigt gäcka hans längtan att skapa och njuta något helt. Om diktens dystra, passionerade fantastik kan endast ett citat ge någon föreställning:

»Byggmästare svara, är tornet byggt att öka min äras glans? Har du byggt det högt, har du byggt det starkt och sirat tinnarnes krans?»

»Väl är tornet byggt utav väldig sten, av hårdaste slag som fanns; jag har byggt det högt, jag har byggt det starkt och sirat tinnarnes krans.»

»Men en enda sten, en endaste en, den kan jag ej sätta dit, fast färdig huggen den ligger re'n av bästa slag av granit.»

»Låt det grusas ned, det ömkliga torn, av tidens väldiga tand! Sjunk ned i djupet, du svaga värn, för stormar och strid och brand.»

Och han sadlar sin häst och han rider hän i skenande, vilt galopp; han rider när aftonens sol går ner och när morgonens sol går opp.

— — —

»I viljen då strida, I nornor än med hånande kvinnolist? O! kommen ut till en öppen fejd, jag nog skall segra till sist.»

Hans lust är stridernas vilda lek. Hans namn går från strand till strand; han vinner skatter och stolta slott och stora, bördiga land.

— — —

Högt skalla kröningens hurrarop. Själv kronan han tar i hand, och blickar trotsigt mot himlen upp och ned mot jordens land.

Han skakar kronan. Vi bleknar han? Vi trotsar den starke ej mer? En ädelsten ifrån kronans rund mot golvet har fallit ner.

Han sadlar sin häst och han spränger hän mot yttersta havets strand, och hans kind är blek och en fackla lik, så lyser hans ögons brand. — — —

»Trollkvinna upp! Giv mig glömskans dryck, giv mig dödens bågare du; jag har fåfängt byggt, jag har fåfängt stritt; mig lyster att vila nu.»

— — —

»Jag vunnit ett, som dock helt är mitt, och det är glömska och död. En jordens son dock i denna strid Er, nornor, att vika bjöd.»

Så trotsar han och så jublar han, så drucken och vild och säll. Men tyst — vad ljuder så hest och hemskt i den stormiga höstekväll?

Det är nornornas skratt; de segrat, de. Han gick från jordens land. Men fick han glömska? — Av dödens vin en tår föll på havets strand.

Efter utgivningen av sina romanser egnade sig Lagus åter åt dramatiskt författarskap och utgav två större historiska skådespel, *Klubbhövdingen* (1869) och *Drottning Filippa* (1875). Intetdera utmärker sig genom starkare dramatiskt liv eller genom fast byggnad; dock är det senare i alla avseenden mera lyckat, har mera av inre tragik och starkare stämning.

Sedan den realistiska riktningen börjat prägla vår vitterhet får också Lagus' diktning en annan karaktär. Ett par små teaterstycken *Pastorsadjunkten* och *I natten hade sålunda en i någon mån realistisk färg*. Dikten *Den gamle tidningsmannen* ger också en situationsbild av helt realistisk färg.

*Anders
Theodor
Lindh
1833—1904.*

ANDERS THEODOR LINDH var visserligen något äldre än Wecksell, men hans diktningens bästa period infaller sedan denne redan förstummats. Överhuvud har också Lindhs diktning en mera modern prägel än

hans samtidas. Hans kynne är kärvt och kraftigt, och han har icke denna benägenhet för svävande översvinnelighet, som i allmänhet sätter sin prägel på tidens poesi. Lindhs dikt ger ofta precisa detaljer, och språket är enkelt och osmyckat.

Lindhs poetiska mönster böra ej sökas bland våra äldre finländska skalder utan i utländsk litteratur — han har ju också översatt ganska mycket. Av engelsk lyrik har han mottagit intryck, därjämte av Heine — naturligtvis — och tillika av Heines motståndare Geibel, målsmannen för en riktning, som särskilt högt skattade harmoni och innerlighet i det poetiska uttrycket. Mera betydelsefull är dock den påverkan Lindh mottagit av den nya realistiska riktningens första skandinaviska representanter Ibsen och Björnson.

Lindhs första diktsamling, utkommen 1862, går visserligen ännu helt i senromantikens tecken. I den traditionella stilen sjunger han om älvdans och månsken. Han sjunger om den irrande zigenaren, som drömmer om sin stams urhem vid Himalayas fot, och fantiserar också i andra dikter om praktfulla indiska landskap. Alla dessa motiv erinra dock mera om tysk romantik än om svensk. Ironiskt vemodigt, i Heinestil, talar diktaren också om brustna kärleksillusioner. Men genom allt detta ljuder dock en egen melodi. Och någon gång hör man en klingande svensk durton, som hjärt kontrasterar mot den elegiskt finska stämning, vilken tidigare i stort sett varit förhärskande inom vår lyrik. De sista stroferna av dikten *Stormfågeln* ge uttryck åt en stämning som är helt ny:

När i vekliga drömmar jag ligger
i drömmar förutan form,
när om lugn i livet jag tigger —
blås upp, du dånande storm!

Det är som ett första anslag av den ton, som karakteriserar den nyländska vikingaromantiken. Lindh är, om också blott genom ett litet fåtal dikter, den första representanten för havsdiktningen hos oss. Topelius besjög havet i stiltje, Lindh besjunger stormen. Lindh är också den första skald hos oss, som besjungit havet såsom något, som haft del i vårt väsens daning:

Det stormande havets mäktiga sång
vart hjärta ibland oss känner.
Vid vår vagga den ljud i vår barndom en gång
och den fostrat oss upp till männer.

Den dikt, som blev de nyländska studenternas honnörsmarsch, har nog haft en mycket stor betydelse för den nyaste svenska diktningen hos oss. Särskilt Mörnes havsdikt synes i den ha sin utgångspunkt.

I ett par dikter — publicerade i den senare diktsamlingen, utkommen 1875 — framträder Lindh som representant för den realism, som småningom började arbeta sig fram inom den nordiska litteraturen. Carl Snoilskys 1869 utgivna Dikter hade väckt en utomordentlig uppmärksamhet såväl genom den realism, som präglade dem, som genom den levnadsfriska klangen. Det var dock knappast av Snoilsky Lindh lärt, utan snarare av Ibsen och Björnson, vilka skildrat

norskt bonde- och fiskarliv i realistisk stil. I Lindhs senare diktsamling ingår också en översättning av Ibsens »Terje Vigen», vilket visar, att diktaren sysselsatt sig med denna norska litteratur. Man möter i den en realism av Runebergsk art: verklighetstrogen, men icke överdrivet detaljerad skildring av enkla människor och vardagliga förhållanden. Liksom Runeberg förhålliga de norska diktarna den tysta hjältebragden, som utlöser en människas bästa krafter, som legat dolda i djupet av hennes väsen. De norska författarna ge dock en mera detaljerad psykologisk skildring än Runeberg.

Det är dikterna En gammal tjänarinna och Gamla Stina, som erinra om de norska författarna. Särskilt den förstnämnda dikten är enkel och rörande med sin starka verklighetsprägel.

En starkt personlig karaktär ha också Lindhs fosterländska dikter. Formen är kärv och ojämn, måhända något påminnande om diktarens älskade engelska ballader. De äro fullkomligt fria från alla stilprydnader, men de göra intryck därför att de ge en känsla av att det står en man bakom orden. Karakteristisk är dikten Vår rätt:

Det är vår rätt att andas fritt
den friska och fria fläkt,
som går över tidens ocean
och liv och framtid väckt.

Det är vår rätt att yppa fritt
förutan hinder och tvång
vår glädje, vår sorg, vår fruktan, vårt hopp
i flammande ord och sång.

Det är vår rätt att ära var man,
 som för oss sitt hjärtblod gav
 och högt för världen nämna hans namn
 och sätta en sten på hans grav.

Det är vår rätt, vår goda rätt,
 att utan bojor och band
 vårt ödes roder taga stolt
 i egen, säker hand.

Så är vår rätt, så evigt han blir.
 Varför? Vill du veta det?
 Emedan, så länge världen står,
 det är allas goda rätt.

Lindh försökte sig också på dramatiska uppgifter. Konung Birger och hans bröder blev dock endast en splittrad bild utan dramatisk nerv. Maria av Skottland har mera helhet och starkare dramatiskt liv, men karaktärsteckningen är blek och föga individuell.

Lindh var inte någon omfattande diktarbegåvning, och hans ojämna vers förråder, att det var med en viss ansträngning han gav form åt sina intentioner. Men hans dikt har egenskaper, som låta den framstå för oss friskare och nyare än det mesta som skrevs här på 50- och 60-talet. Den har individuell hållning och klara fasta linjer.

Wilhelmina Nordström 1815—1902. Borgåbo liksom Lindh var även WILHELMINA NORDSTRÖM, som i början av 60-talet utgav ett par små diktsamlingar.

När i början av 80-talet en rikare skaldebegåvning åter framträdde, betecknade man den närmast föregående perioden som »de sju magra åren». Främst bland de författare som under 70-talet publicerade sina förstlingsalster står RAFAEL HERTZBERG, som först framträdde med översättningar och bearbetningar, dels av finska folkdikter och sagor, dels av fransk, spansk och italiensk folkpoesi. Senare utgav han även självständiga arbeten, barnsagor, dikter och historiska berättelser. Hertzbergs dikter ha en ren och välljudande diktion, men föga flykt och personligt liv. Diktaren ansluter sig stilistiskt rätt nära till de ungefär samtidiga så kallade »signaturpoeterna» i Sverige, vilka eftersträvade att i enkelt »flärdlöst» språk ge uttryck åt en idealistisk livsåskådning. Runeberg var signaturpoeternas främsta mönster, men av hans oförskräckta realism finner man i denna diktning endast en blek skuggbild. Så ser man också hos Hertzberg ansatser till verklighetsskildring, men allt blir färglöst och blackt. Han är, liksom de flesta av signaturpoeterna, lika rädd för romantikens guld och azur som för det verkliga livets hårda och starka kolorit.

*Rafael
Hertzberg
1845—1896.*

Den framstående zoologen ODO MORANNAL REUTER uppträdde i början av 80-talet som skönlitterär författare med en romantisk dikteykel Karin Månsdotters saga. Reuter utgav även senare några dikthäften. Hans diktning synes vara framsprungen ur en rik personlighets behov av att möjligast mångsidigt uttrycka sitt väsen. Men poesin var dock en bisak för Reuter,

*Odo Moran-
nal Reuter
1850—1913.*

och hans dikt har alltid en viss prägel av diletterism.

*Karl Emil
Wichmann
f. 1856.*

Den första, som i dikt gav uttryck åt den nyvaknade svenska nationalkänslan var KARL EMIL WICHMANN (författarpseudonymen Gånge Rolf) som 1880 gav ut diktsamlingen *På fria banor*, 1882 *Dikt och drapa*. Det var en kanske litet teatermässig vikingaromantik, som likväl hade flere förutsättningar att slå an på unga sinnen, gripna av den nya svenskhetens idé. — Rytmen i Gånge Rolfs diktning har en viss fart, ibland också rätt stark stämning. Dock är den poetiska stämningen i allmänhet rätt onyanserad, och det poetiska ligger ofta mer i den yttre apparaten än i diktens inre väsen.

Realismen.

Den nya riktning, som framträdde inom den europeiska litteraturen på 1860- och 1870-talet, har än blivit kallad realism, än naturalism. Ett grunddrag hos denna riktning var strävandet efter större verklighetstrohet. Också detaljerna i livet, det fula och det vardagliga skulle återgivas i litteraturen, det var den nya skolans främsta konstnärliga fordran.

Naturalismens period hade beröringspunkter med upplysningstiden under 1700-talet. Naturvetenskapen och naturvetenskapliga synpunkter trädde i förgrunden, bestämde livsuppfattningen och satte sin prägel även på skönlitteraturen. Förutsättningslös, experimentell forskning var åter tidens lösen, medan metafysiska och spekulativa tanke-system förkastades. I samband därmed rubbades auktoritetstron på alla områden, och inom samhällslivet blevo de liberala idéerna de tongivande. Det var åter tanken på det materiella välståndets utveckling som trädde i förgrunden i det allmänna medvetandet. Men — må det genast sägas — anledningen därtill var att samhällsproblem hopat sig, som krävde

den allvarligaste uppmärksamhet. Eländet bland fabriksarbetarnas väldiga skaror tvingade människorna att se, att fruktansvärda sociala frågor väntade på lösning. Tidens diktare kastade sig också in i kampen och gåvo i sina böcker skildringar av samhällsförhållanden, osmyckade, ofta fruktansvärt anklagande i sin hänsynslösa sanning. Inför den nöd, som blottades, var det knappt möjligt att komma med tröstande hänvisningar till ett liv efter detta. Och en av tidens ledande andar, den engelske filosofen John Stuart Mill uttalade tanken, att samhällets uppgift, samhällsmoralens djupaste innebörd, var att skapa det största möjliga mått av lycka för största möjliga antal människor.

En tanke, som också trycker sin prägel på tidens intellektuella liv, är utvecklingsidén. Darwin framförde den först på det naturvetenskapliga området; Herbert Spencer tillämpade den på samhällslivet och försökte visa, huru utvecklingens lag gör sig gällande såväl inom det mänskliga kulturlivet som inom det fysiska livet.

Uppfattningen av företeelser inom det litterära livet blev genom Hippolyte Taine väsentligen en annan än förut. Han visade, huru de litterära verken liksom de historiska företeelserna få sin prägel icke endast av den personlighet, som är deras upphov, utan även av den kulturepok och de yttre förhållanden, varunder de kommit till. Taine hade en utomordentlig förmåga att se de förhärskande drag, som karakterisera de olika tidstyperna. Den enskilda människan betydde mindre för honom. Hans ståndpunkt betecknar en avgjord

motsats till romantikens genikult, dess hävdande av det mystiskt ursprungliga i poesins väsen.

När medvetandet om utvecklingens lag och känslan för omgivningens betydelse vid personlighetens daning tränger igenom i skönlitteraturen, får miljöskildringen en större betydelse än den någonsin tidigare haft. Också vardagslivets små prosaiska företeelser hade sin betydelse för personlighetens utveckling och kunde därför ej förbises av författarna. Likasom vetenskapsmännen — även filosoferna — ägnade sig åt att utforska de faktiska, positiva företeelserna¹ och lagarna för dem, så lade de skönlitterära författarna an på trogen verklighetsskildring. Prosan var denna tids egentliga uttrycksform; den överensstämde bäst med dess lynne, dess övervägande intresse för det faktiska och handgripliga.

Medan miljön i den naturalistiska romanen växte till en makt, en faktor med betydelse för händelsernas gång och karaktärernas daning, krympte »hjältens» personlighet i stället ofta ihop till fullständig obetydlighet. Han blev helt passiv, en lekboll för de yttre förhållandena. Hans vilja stod maktlös emot yttervärldens övermäktiga inflytande. Naturligtvis medförde detta, att en pessimistisk syn på tillvaron i allmänhet kom att prägla den naturalistiska litteraturen. Därtill kom att tidens böjelse för skeptisk kritik, som visserligen hos en del kraftiga personligheter utlöste sig i verksam kamplust, verkade nedbrytande på mera veka naturer.

¹) Därav denna filosofis benämning positivismen.

Något senare accentueras än mera den passivt pessimistiska stämningen i den allmänneuropeiska litteraturen på grund av det mäktiga inflytande, som utgår från de stora ryska skriftställarna Turgenjev, Dostojevski och Tolstoj. Genom dem kom det i den västerländska litteraturen in något av en österländskt passiv lidandets religion, som i lidandet ser något heligt, något som tänder en gloria kring en människas huvud. Stämningen i dikter och romaner blev sjäfullare, men tillika slappare. Kunde man ej ingripa i världens gång, så kunde man skapa sig en inre värld, om ej för annat så för att lida i. Medan den viljebetonade handlingens betydelse i skildringen allt mer inskränktes, fick skildringen av känslolivet och det av miljön påverkade stämningslivet allt större betydelse. Och så övergår naturalismen småningom till en ny art av romantik.

Inom fransk litteratur fick den naturalistiska riktningen sin mest typiska gestaltning. Det har tidigare antytts, att naturalismens rötter gå ned ända till den franska romantiken, från vilken det över den store romanförfattarn Honoré de Balzac går en linje fram till Gustave Flaubert och Emile Zola, den franska naturalismens främsta författare. Flauberts roman »Madame Bovary», en skildring av franskt medelklassliv i provinsen, är den första naturalistiska romanen. Zolas skildringar av livet i gruvsamhällena, i städerna, bland bönderna blottade djup av materiell och moralisk fasa. Den hänsynslösa naturalismen slog här över i ett slags romantisk fantastik, i det att den yttre

världen får en nästan mystisk makt över människornas sinnen.

De naturalistiska teoriernas förste nordiska förkunnare var Georg Brandes. 1871 höll han i Köpenhamn en serie litterära föreläsningar, i vilka han med ljungande kraft angrep den anda av reaktionär kyrklighet, osann romantism och trångbröstad konventionalism, som han ansåg utmärkande för det kulturella och litterära livet i Danmark men också annorstädes. I motsats till romantiken hade 1700-talets liberalism hans sympatier.

Under de år, då Brandes i Danmark slog sina första slag för liberalismens och naturalismens sak, framträdde i Norge de stora diktare, som för en lång tid gävo den norska litteraturen en ledande ställning i Europa. Det var Björnson och Ibsen.

Björnson började med allmogeberättelser, Ibsen med historiska dramer. Men på 1870-talet övergingo båda till att skildra borgerligt nutidsliv, att i dramats form sätta moderna moraliska problem under debatt. De himmelsblåa slöjor romantiken svept kring tingen rev de av med hårda händer och sågo djärvt livet i vitögat, sågo de reella svårigheter och frågor moderna människor ha att möta i livet. Ibsen är som skald den store frågaren; han ställer problem under debatt, men han löser dem icke. Björnson åter var en apostel, en förkunnare; han utgick från en övertygelse, och i sina verk talade han för den.

Naturalismens banérförare inom den svenska litteraturen var August Strindberg. I Uppsalaskild-

ringen *Från Fjärdingen och Svartbäcken* berövade han omilt studentlivet den idealistiska gloria, varav det i det allmänna medvetandet omgavs. I *Röda rummet* gav han sedan en flammande satirisk samhällsskildring, som betecknar naturalismens egentliga genombrott inom den svenska litteraturen. Genom Strindberg undergick också den svenska prosastilen en förnyelse. Hans egen stil står det levande, talade språket utomordentligt nära, har uttryck för de snabbaste lynnesskiftningar, för de mest omedelbara hugskott.

På 80-talet framträdde också några framstående kvinnliga författare såsom Anne Charlotte Leffler (gift Edgren, sedermera hertiginna di Cajanello) och Victoria Benedictsson (pseudonymen Ernst Ahlgren). Särskilt Anne Charlotte Leffler var en ivrig och modig förkämpe för kvinnoemancipationen, som nu blivit en av tidens brännande frågor.

I början av åttiotalet nådde den stora vågen av nya idéer till oss. Förbindelsen med utländska kulturcentra hade måhända under de närmast föregående decennierna varit alltför svag. Den fosterländska stämningen hade i någon mån slagit över i självbelåten nationalism. När det gällde någonting inhemskt — poesi, bildande konst, vetenskap och vad som helst annat — tillämpade man en helt annan måttstock än på utländska kulturresultat. Medvetandet att »vårt folk är fattigt, skall så bli» betungade allt utländskt med ett handicap, som betog det alla möjligheter att vinna erkännande hos oss. Ståndpunkten innebar ju en viss inre motsägelse, men denna täcktes över av övertygelsen, att det

inhemska i alla fall etiskt var det utländska överlägset. En motsvarande stämning tyckes ha förefunnits också i Danmark, åtminstone att döma av vad Georg Brandes menade.

Så bildade sig också här en ung falang, som var redo att kämpa för den nya tidens ideal och längtade att störta de murar, som stängde utsikten mot Europa. Dess hövding var HJALMAR NEIGLICK. Han förde liberalismens och den naturalistiska riktningens sak inför den stora allmänheten, samtidigt som han själv i sin vetenskapliga forskning sökte sig in på de nya vägar de experimentella metoderna betecknade. Han hade börjat som litteraturvetenskapsman, men ägnade sig sedan åt filosofi och särskilt åt experimentell psykologi. Den rationalistiska andan bragte han också sin hyllning, särskilt i en stor och vacker studie över Voltaire. I denne såg han en förkämpe för många av de idéer den nyaste tiden åter gjort till sina. I Voltairestudien har Neiglick samlat mycket av det väsentligaste den unga generationen bar på. Formellt utmärker den sig genom en gnistrande stil, som utomordentligt karakteriserar Neiglicks av intensivt liv strålande väsen.

*Hjalmar
Neiglick
1860—1889.*

Neiglick älskade Frankrike och kallade sig kosmopolit. Han ville att friska vindar från Västeuropa skulle rensa den instängda atmosfären här hemma, men han var tillika en entusiastisk förkämpe för en svensk nationell anda bland Finlandssvenskarna. Som kurator för nyländska avdelningen hade han sin plats i det svenska högkvarteret. Med större målmedvetenhet än de flesta hävdade han det ideella momentet i språk-

frågan, vilket vid denna tid alltför mycket skjutits åt sidan för politiska makt- och persónfrågor.

Neiglicks bana blev icke lång. Han var bara tjugonio år när han dog, men då hade han nog hunnit med mer än halv mansgärning.

Werner
Söderhjelm
f. 1859.

En annan representant hade de nya åskådningarna i WERNER SÖDERHJELM, som först eignade sig åt litteraturhistorisk forskning enligt de nyare, mera exakta metoder, som börjat tillämpas i Frankrike och Tyskland (Hippolyte Taine, Erich Schmidt), men senare övergick till filologin, som också nu upplevde en renässans. På 90-talet framträdde Söderhjelm sedan som litteraturkritiker och har blivit nämnd såsom en av nordens främsta vid sidan av Brandes och Oscar Levertin. Då hade den naturalistiska riktningen åter blivit avlöst av en ny romantik.

Den finska skönlitteraturen ingick på 1860-talet i en period av stor livaktighet och visade redan då en tendens till realism. Alexis Kivi gav i »Nummi-suutarit» (Byskomakarna) en komedi i drastiskt realistisk stil, och hans stora roman *Seitsemän veljestä* (Sju bröder) förenade med ett starkt drag av fantastik en ursprunglig, oreflekterad realism. Kivis realism har dock knappast något omedelbart samband med tidens litterära doktriner. Däremot har den ställts i samband med den Runebergska realismen i »Älg-skyttarne» och *Fänrik Ståls Sägner*. Innerst är den naturligtvis att betrakta som ett i hög grad omedelbart uttryck för hans brinnande ursprungliga diktarsnilles egenart.

På 70-talet framträder en mera reflekterad och medveten litterär realism. Minna Canth skildrade i dramatisk form borgerligt nutidsliv. Under åttiotalets första år väckte så den unge Juhani Aho uppmärksamhet med sina första realistiska berättelser — bland dem »Siiehen aikaan kun isä lampun osti» (När far köpte lampan) och »Rautatie» (Järnvägen). Senare valde Aho sina motiv ur medelklassmiljön.

I början av åttiotalet framträdde också en ung svensk skald, som åter väckte framtidslöften. Det var KARL AUGUST TAVASTSTJERNA. Hans första diktsam-

*Karl August
Tavast-
stjerna
1860—1898.*

ling, *För morgonbris*, utkom 1883. Tavaststjerna föddes på Annila gård invid St. Michel på våren 1860. Hans far, chef för St. Michels bataljon, var av ett strängt och fast lynne, om det ock på botten av hans väsen fanns en fond av vekhet. Modern var vek och blid. Inom såväl faderns som moderns släkt fanns det konstnärliga anlag.

Under nödåret 1868 — familjen var då bosatt på en egendom i Tavastland — förlorade den lille Karl sin mor. På gården hade inrättats ett tillfälligt sjukhus till hjälp för de hungrande skaror, som drogo fram på vägarna, och under den omvårdnad hon egnade de febersjuka ådrog sig fru Tavaststjerna själv smitta och föll offer för sjukdomen. Det är minnet av modern, som ger glans åt fru von Blumes vackert blida gestalt i »Hårda tider».

Tavaststjerna slutade skolan innan han hunnit fram till studentexamen. Han kom då till Helsingfors,

där han förberedde sig för inträde vid Polyteknikum. 1878 blev han elev vid institutets arkitekturavdelning.

De poetiska anlagen hade framträtt hos Tavaststjerna redan under pojktiden, och de första åren i Helsingfors utvecklade de sig snabbt. Han kom in i den lilla litterära krets, vars ledande själ var Neiglick. Och snart blev han den, på vilken man ställde sina förhoppningar om en liten litterär revolution också här.

Dikterna i »För morgonbris» bröto också ganska skarpt mot den ton, som dittills ljudit i vår äldre lyrik, fastän beröringspunkter med denna ingalunda helt saknas. Enskilda dikter röja påverkan från Wecksell, andra åter från Topelius. Stämningen över flere av Tavaststjernas skildringar av elegant sällskapsliv erinrar rätt mycket om några dikter av Topelius.

Men Topelius har lika litet som någon annan äldre finländsk skald givit så säkra, så skarpt tecknade ögonblicksbilder som Tavaststjerna här ger. Interiörteckningarna erinra i någon mån om Snoilsky, men i friluftsbilderna ser han helt och hållet med egna ögon, låt vara att hans skildringsteknik i dess helhet utvecklats under ett visst inflytande av Snoilsky. Med utomordentlig visuell klarhet gives bilden exempelvis i dessa strofer i dikten *S k ä r g å r d s g ä s t e n*:

- Det var när en gråmulen sommardag
omärkligt i skymning dog,
som han gjorde vid bryggan sitt sista slag
och ankaret gled ifrån bog.

Sist drog han en suck, och hans vakna blick
for upp emot topp och stag,
han reste sig upp, han ändrade skick
och ställde allting i lag.

Var lina han samlade lugnt i ring,
han riggade båten av,
och dimman tättnade spöklik kring
ett hopp som blev lagt i grav.

I Tavaststjernas diktning har havspoesin större plats än hos någon tidigare finländsk eller svensk diktare. Havet fängslade honom med det gåtfullas, det ständigt växlandes makt, och han såg ej endast havet, han levde med det. Han, inlandsbon, blev en lidelsefull seglare, en djärv och säker båtförare. Havet har inspirerat några av de starkaste dikter han skrivit.

Denna kärlek till havet, med dess växlande, gäckande skönhet, tyckes stå i ett visst samband med ett av de mest centrala dragen i diktarens väsen: med den motvilja mot det känslösamma, som kanske ännu mer än det realistiska draget ger dikterna i »För morgonbris» en så modern prägel. Han har en ytterlig skygghet för att posera med vackra känslor och vackra ord. Denna skygghet slår ofta över i en satirisk skepticism, som på sin tid väckte ogillande hos många. Men den litet blaserade masken kan hos diktaren lika litet som hos den unga kvinna han diktar om dölja ett väsen, innerst inne behärskat av en oändligt vek och ren stämning, som gärna flyr till barndomsminnenas blida värld:

Förtonande, veka röster
från barndomens fabelland
ett slumrande eko väcka
i svärmarens bröst ibland.

För det renaste och bästa i sitt väsen har diktaren
rest ett tempel, där tystnaden bor:

Sorgen har sin saga,
alltför tysta saga,
för att allas blickar
på sitt allvar draga.

Sorgen har sitt tempel,
alltför helga tempel,
för att på sitt yttre
bära korssets stämpel.

Templet har sin dager,
vemodstunga dager,
som kring kor och nischer
dunkla doket drager.

Det är skumt därinne,
alltför skumt därinne
för att kunna lysas
upp av något minne.

— — — — —

Helgon har här ingen,
kärleksoffer ingen,
ljusen tänder ingen
inom altarringen.

I den avdelning av diktsamlingen, som kallades Fragment av en kärleksdröm framträder särskilt typiskt den blandning av skepsis och vekhet, som tillhörde diktarens lynne. Här röjes visserligen ett inflytande från Heine, men att cykeln i dess helhet är ett ytterst omedelbart uttryck för diktarens egenart är icke desto mindre omiskännligt.

De små, mycket melodiska dikterna i »För morgonbris» tycktes ha skapats med utomordentlig lätthet. Det visuella skildringen var diktarens styrka nu liksom även senare. Däremot är det språkliga uttrycket ofta vårdslösat. Och så hade han svårt att ge en avslutad, fullfärdig tanke. Dessa dikter »äro som lätta, skimrande sländor, vilka han sänt ut i den soliga sommarluften och vilkas vingars glans givas av de förtjusande uppslagen till många av dem», säger Tavaststjernas biograf Söderhjelm. Det har även sagts, att de ibland liksom sländorna fladdra ut utan bestämt mål för sin färd.

I Tavaststjernas andra diktsamling Nya vers har det lyriska skimret vikit från diktens vingar för realismens gråa vardagsljus. För det som han nu ville giva, lämpade sig versen knappast, och han har också behandlat den påfallande vårdslöst. Några dikter med motiv från kans pojkår äro det bästa i boken.

I följande arbete gick Tavaststjerna över till prosan. 1886 utkom romanen Barndomsväänner.

»Barndomsväänner» är vår första moderna roman, vår första skildring av borgerligt nutidsliv. Det är den bok, som betecknar naturalismens framträdande i vår

litteratur. »Ett nutidsöde» avtecknar sig mot bakgrunden av en samhällsskildring, som ger finländskt vardagsliv utan någon »romantisk» försköning, ibland med indignerad satir. Det är tidsandan, den skeptiska, materialistiska tidsandan, främmande för all verklig idealism, som får en del av skulden för att Benjamin Thoméns liv rinner ut i sanden. Bens gestalt är en urtyp för de många passiva hjältar vi mött i vår nyare roman- och novelllitteratur.

Tavaststjernas vänner och särskilt Neiglick hade velat ha samhällsbilden i »Barndomsvänner» mera utförd, och framför allt hade de velat att tidsandans inflytande på Bens utveckling blivit klarare preciserat. Det som rör det offentliga livet och de frågor, som voro typiska för tiden — språkfrågan, den moderna moralen och kvinnoemancipationen — framstår nog något skuggspelsaktigt dunkelt. Men skildringen av den miljö, som närmast sluter sig kring Ben Thomén, är likväl full av fint karakteriserande drag och genomträngd av stark och enhetlig stämning, vars förhärskande färg är grått.

Förträfflig är sålunda skildringen av Bens pojkkår och av det hem där han växte upp — ett ämbetsmannahem där det »ingalunda fanns några dåliga böcker», men där det inte heller fanns en glimt av ideell lyftning. I sången få Bens alla rikare stämningar uttryck redan under gymnasisttiden. När han sedan är i Helsingfors för att sköta sina studier, blir arbetet för honom liksom för de flesta av hans kamrater bara tom examensläsning. Men han, som har inom sig en rikare och varmare åder av inre liv än de flesta andra, måste

få utlopp för den, och så absorberar sångarlivet hans bästa krafter. Kärleken till Sigrid Walborg, gymnasistårens flamma, vaknar på nytt och leder till förlovning, men också den drar honom bara mera ifrån studier och arbete. Så brister allt samman i en katastrof, förlovningen brytes och Ben far till Paris för att utbilda sig till sångare. Men efter något år förlorar han sin röst, lever i halv misär i Paris en tid och återvänder så hem — en vingskjuten fågel, men ännu med något av den gamla trotset och den gamla svärmaranden kvar.

Vid Ben Thoméns sida har Tavaststjerna ställt en figur av annan art. Det är »barndomsvännen» Syberg, en tarvlig, beräknande filister, som långsamt men säkert vandrar sin bana framåt och i god tid hinner det mål han strävat efter: en bra och säker tjänst. Hans gemena intriger ha sin del i Bens olycksöden.

»Barndomsvänner» var inte något fullfärdigt konstverk. Det var en ojämnt skriven bok, där det fanns omogna reflexioner och smaklösa episoder i grövre naturalistisk stil vid sidan av utomordentligt vackra kapitel. Men genom hela boken drar det en fläkt av ungdomlig lyrik. Det ungdomsliv, som härjas och slås i spillror, hade inom sig en gnista av poesins eviga eld, en gnista hämtad ur djupet av diktarens egen själ.

Tavaststjerna utvecklade som författare en mycket stor produktivitet. Han hade redan under den vistelse i Paris, då »Nya vers» kom till, beslutat att lämna arkitekturen för att egna sig åt författarskap. Året efter »Barndomsvänner» utkom romanen En inföding, som sedan följdes av novellsamlingarna I förbindelser

och Marin och genre och skådespelet Affärer. I detta skådespel gav Tavaststjerna en satirisk skildring av de intriger språkstriden förde med sig. Han hatade denna språkstrid och såg i den inbegreppet av allt småsinne här hemma. 1890 utkom Dikter i väntan. Här ha fosterländska stämningar fått uttryck, väckta till medvetande genom den kursförändring, som framträdde i regeringens förhållande till Finland. Vackrast bland de fosterländska dikterna är den, som är skriven till Topelius' sjuttioårsdag. Den ger ord åt det unga släktets tacksamhet mot det gamla, mot det släkte, som byggt upp det nya Finland:

Vi veta, att icke mången
fått arv likt det vi ha delt:
ett land, som dikten och sången
och kärleken murat helt.
Oroa ej grånad hjässa
i grubbel på barnens fel,
än kunna vi svärden vässa
för denna vår arvedel!

I en vacker ton av försynt vördnad söker dikten liksom förklara varför inte det unga släktet lika ogrumlat helt som det gamla kan känna sig i harmoni med sin värld. Det har kommit in i livet så många nya faktorer av rent materiell art, att världsbilden har blivit helt förändrad. Den förlorade harmonin måste sökas på nytt i möda och strid.

I Hårda tider tog Tavaststjerna upp ett större ämne än han behandlat förut. Det var en roman med

motiv från den stora hungersnödens år. Av den traditionella, alltför idealistiska uppfattningen av det finska folket finnes det i denna bok intet spår. Den skildrar ej den självbehärskning, den tysta heroism, som ådagalades av de skaror, som hungrande drogo genom landet mot de sydligare, mindre hårt prövade bygderna, utan ett brott, som har sin motivering i den upplösning av familjebanden hungersnöden medförde. »Hårda tider» väckte en viss indignation i Finland, en indignation som måhända i någon mån var berättigad, såtillvida att stilen ibland har ett litet stänk av blaserad nonchalans, som inte harmonierar med ämnet. Denna nonchalanta ton, som går igen i de flesta av Tavaststjernas böcker och ibland kan verka nästan litet snobbig, var dock mera antagen en verklig. Och ofta nog lyfter sig stämningen i »Hårda tider» till något som närmar sig patos, så behärskad, liksom bunden, tonen än är. — I den vackra novellen *En julotta i barkbrödets Finland* har Tavaststjerna givit en annan skildring av finsk allmoge, en skildring buren av en stark känsla för folket, men ärlig och vederhäftig tillika.

I början av 90-talet utgav Tavaststjerna bland annat novellsamlingen *Unga år*, folklivsskildringen *Kvinnoregemente* och novellen *I förbund med döden*. I den sistnämnda boken, en av Tavaststjernas bästa, har diktaren skapat ett konstnärligt dokument över den stämning av tröstlös pessimism, som han småningom allt mer glidit in i och som knappast mera lämnade honom. »I förbund med döden» ger en djupt personligt fattad variation av de stora ryska livsfiloso-

fernas »icke stå emot lidandet!» — endast så kan friden vinnas. Lidandet och döden äro icke fiender till människorna. Den som öppnat sin själ för dessa makter, ser icke mera i dem något skrämmande. Dödens milda, strålande Kristusblick lyser frid över jäktade själar.

1896 utgav Tavaststjerna romanen *En patriot utan fosterland* och en samling *Dikter*. Romanen är en bland hans svagaste; i dikterna däremot når hans konst högre än någonsin förut.

Vi finna i denna diktsamling uttryck för den bitterhet Tavaststjerna kände mot fosterlandet, då han inte kunde låta bli att tycka, att förhållandena hemma hade skuld i att hans väg blivit så tung. Under de närmast föregående åren hade han mest vistats utomlands för att söka hälsa och arbetsglädje, men båda hade flytt och lämnat honom jagad av bekymmer, av fysiska och psykiska kval. Så vände han kosan mot hemlandet för att där söka sitt bröd. Från Furusund seglade han så mitt i höststormarnas tid över till Hangö med en lots som sin enda kamrat på färden. Då diktades de bittra och gripande strofer, som börja med raderna

Hemåt i höstregn, hemåt i natten,
 hem över svarta, svallande vatten,
 hemåt mot vinden, hemåt mot strömmen
 styr jag min farkost, men såsom i drömmen,
 vågorna väcka mig icke ur den.

Men i andra dikter finnes det ingen bitterhet mer, bara en oändligt resignerad, stilla ensamhetskänsla. Vi

minnas. Det blir så tyst omkring mig. Det är som om skalden skulle vagga det gråtande barnet i sin själ till ro. Och ur den stilla rymd, som lyfter sig över dikten, lyser dödens milda och sorgsna Kristusblick, inför vilken all klagan tystnar.

Den dikt, som ansetts rent konstnärligt sett stå högst i denna samling är *Det ringer till begravning*. En högtidlig dödsstämning talar ur den —

Jag knäpper mina händer
och stirrar ut i döden från tempeltinnen
med livet självt bredvid mig.
Det ringer upp ur slummern de kära minnen.

Slutligen må nämnas dikten *Skuggornas ö* med dess oändligt eteriska bildvärld, dess fina romantik.

Till julen 1897 utkom gosseskildringen *Lille Karl* och diktboken *Laureatus*.

»Laureatus», en lyrisk epopé i tretton sånger, skildrar ett diktarliv. Wecksells eller Kivis öde torde ha föresvävat skalden vid konceptionen av denna dikt. Men också här har han givit mycket av sig själv. Hans sargade sinnes bitterhet bryter fram i den skärande ironi, som finnes både i teckningen av den »egenkäre galning» som är *Laureatus* och i skildringen av världen omkring honom. Stilen har ett ganska starkt Byronskt drag. Den eleganta rimleken, som ständigt lockar till nyckfulla vändningar och överraskande bilder har en om också avlägsen förebild i »*Don Juan*». — I avdelningen *Indiansommar* avbrytes diktens berättande gång av en samling små lyriska dikter, bland

vilka det finnes ett antal sonetter. I dessa smådikter når Tavaststjernas konst mycket högt. De ha väl icke den djupa, skälvande klang, som ljuder i några av den föregående samlingens dikter, men det är över dem något fint och klokt, och formen är glänsande och full av behag. Enslingen som redan hunnit »på andra sidan Styx» har åter lockats till livets fest och leker en stund med violer och rosor vid Dianas sida.

I Lille Karl hade diktaren återupplivat sina barndomsminnen. Det är vederhäftig, ärlig barnpsykologi, känslig men icke sentimental. Lille Karl, sådan han här träder oss till mötes, i grunden vek, men egen-sinnig och begåvad med en mycket utpräglad benägenhet att dölja eller alldeles tränga tillbaka de vekare känslor han ändå har så mycket av, synes ha många av de drag, som sedan karakteriserade författarn livets igenom.

Dessa två böcker blevo Tavaststjernas sista. I mars 1898 slocknade hans liv efter en kort sjukdom.

Tavaststjernas författarskap inledde ett nytt skede inom Finlands svenska litteratur. Formens såväl som det själsliga innehållet får nu en annan karaktär än förr. Han är, såsom det ofta framhållits, naturalismens första representant hos oss. Han har skildrat sin egen tids människor med en stark känsla för just det, som gör dem till barn av sin tid. I vår litteratur har han infört denna känsliga, nyanserade psykologiska skildring, som är ett karakteristikon för den moderna prosaberättelsen, och vars innersta egenart måhända ligger i det

subjektiva drag den nästan alltid har. Hos Tavaststjerna är detta lyriska, subjektiva moment mycket starkt: det finnes nästan alltid något, ofta mycket av honom själv hos hans diktade figurer. Det ligger häri både en styrka och en svaghet. När han ger en typ, som står honom själv nära, kan hans själsskildring bli utomordentligt intensiv och fin, men när han söker gå utom sig själv och vill teckna en gestalt objektivt, misslyckas han ofta och skildringen blir konturlös och osäker.

I grunden var väl Tavaststjerna mera lyrisk skald än prosaberättare och figurtecknare. Det var emellertid nära, att de naturalistiska doktrinerna helt kvävt hans lyriska musa. Men efter det nya genombrott i romantisk riktning, som skedde i slutet av 80-talet, fick Tavaststjernas dikt åter sin klang, ehuru han aldrig tillagnade sig den rika, praktfulla diktion, som utmärker 1890-talets svenska lyrik. Hans dikt är alltid enkel, rörande omedelbar i sitt finländska tungsinne.

Den känsla av ensamhet och rotlöshet, som med tiden höljde Tavaststjernas liv med allt djupare tragik, har fått ett oändligt gripande uttryck i några rader, som han under sitt sista år skrivit ned på en papperslapp:

Giv mig ett språk och giv mig ett land,
giv mig att älska älskade band,
giv mig en krets, till vilken jag hör,
giv mig ett mål att stupa för!

Orsakerna till denna ensamhetskänsla voro väl dels av yttre art, dels åter av inre. Han hade vuxit upp i

rent finska trakter och kom måhända redan därigenom att känna sig i någon mån främmande för sina svenska stamfränder. Genom att han inte var student fick han ej heller del av den gemensambetskänsla med kamrater som nationslivet skapar och som personliga vänskapsband aldrig kunna fullt ersätta. Föreningslivet vid Polyteknikum torde väl aldrig ha haft den ideella färg, som livet inom studentnationerna dock alltid i någon mån bevarat. Och sålunda kom Tavaststjerna att stå i viss grad utanför de strävanden, som samlade tidens ungdom till gemensamt arbete, och rycktes i stället så mycket starkare med av den individualistiska strömning, som gick genom tiden och särskilt framträdde inom skönlitteraturen. Så kommo motgångar, som tyngde ned hans lynne. Under sina sista år var han redaktör för Björneborgs Tidning. Ensamheten i den lilla landsortsstaden plågade honom gränslöst. Hans känslighet, som stegrats i nästan sjuklig grad kom honom att allt mer sluta sig inom sitt skal. Och dock, just under dessa sista, förtvivalade år, brusade diktningens åder inom honom starkare än någonsin, och det var då han skapade sina renaste, mest fulländade dikter.

*Jac. Ahren-
berg*
1847—1915.

På realismens grund uppstod under 80- och 90-talet en ganska rik prosalitteratur. JAC. AHRENBORG vann genom sina ledigt skrivna och underhållande romaner och noveller publikens ynnest i hög grad — åtminstone i betydligt högre grad än Tavaststjerna. Han började sin bana med små reseskisser. I slutet av åttiotalet

framträdde han sedan med skildringar från sin hembygd, östra Finland. Hihuliter var en i flere avseenden rätt märklig skildring av en sekteristisk rörelse i de avlägsna, av kulturen föga berörda gränstrakterna mot Ryssland. En annan folklivsskildring är *Stockjunkaren*. Senare valde Ahrenberg sina ämnen ur de högre klassernas liv och visade särskilt intresse för de aristokratiska kretsar, som hade relationer med Ryssland. De ryska typer han framför, de bilder av ryskt societetsliv han ger, bilda ett pikant, pittoreskt inslag i skildringen. Romanerna *Familjen på Haapakoski* och *Vår landsman* äro de mest betydande bland dessa arbeten. Men trots den lediga, ofta eleganta stilen, de skickligt tecknade gestalterna och de briljanta skildringarna av sällskapsliv i finländska och ryska aristokratiska kretsar, sakna dessa böcker detta något, som ger ett konstverk dess största tjusning — de sakna prägeln av en personlighet, en karaktär. Ahrenbergs folklivsskildringar ha kanske mera djup; det ytligt briljanta draget framträder inte så starkt i dem. — Åren 1904 till 1914 utgav Ahrenberg ett större memoarverk *Människor som jag känt*, vilket rörde en mycket stor personkännedom. Med den historiska vederhäftigheten av detta arbete är det si och så, men författarns formtalang och förmåga att artistiskt effektfullt om än ytligt teckna typer framträder även i detta arbete.

HELENA WESTERMARCK debuterade i början av 90-talet med små verklighetsbilder hållna i allvarlig, något dyster ton. En senare skriven novell *Livets seger*

Helena Westermarck f. 1857.

har ett inslag av mystik, som ger den en starkt romantisk anstrykning.

*Edith
Forsman
f. 1856.*

En religiöst idealistisk ideriktning representeras där-
emot av EDITH FORSSMAN (pseudonymen AINA), vars
novellsamlingar *Vid aftonlampan* varit mycket po-
pulära bland den stora allmänheten.

*Gustaf
v. Numers
1848—1916.*

Ur Gustaf v. Numers lustspel *Bakom Kuopio*
och *Pastor Jussilainen* slår det stark 80-talsstäm-
ning emot oss. Den moderna tiden med kvinnoeman-
cipation och andra frihetsidéer representeras av en ung
dam, fröken Lilli, som i egenskap av blivande svär-
dotter kommer till ett gammaldags prästhem »bakom
Kuopio». Med sina moderna åsikter och fria fasoner
konsternerar hon, inte så mycket det gamla prästherr-
skapet självt, som adjunkten i huset, pastor Jussilainen.
Denne förträfflige herre är förlovad med dottern i fa-
miljen, fröken Naëmi, som han fruktansvärt tyrannise-
rar i det glada medvetandet att kvinnans skönaste rät-
tigheter äro att lida, älska och arbeta. Han är tagen
på kornet, denne pastor Jussilainen, i sin inskränkta
konservatism och sin med salvelsefulla fraser beslöjade
hänsynslösa egoism. Miljön är också roligt skildrad; i
synnerhet »länsmanskan» är en mycket väl tecknad
småborgarfru. — v. Numers lustspel vunno en utom-
ordentlig framgång hos publiken. Pastor Jussilainen,
kreerad av August Arppe, och länsmanskan, spelad av
fru Tschernichin-Larsson, torde vara de enda inhemska
lustspelsfigurer som kunde få epitetet »klassiska».

I skådespelet *Klaus Kurck* och *liten Elin*

(skrivet på svenska, men uppfört och utgivet blott i finsk översättning under namnet *Elin an surma*) har v. Numers givit en romantisk tragedi. Stycket är byggt på en gammal finsk ballad från 1400-talet. — Karaktärsteckningen har knappast större djup — det är balladens stiliserade karaktärstyper v. Numers givit, men skådespelet är trots sin längd fast och dramatiskt byggt. Som Kirsti Fleming, Klaus Kurcks farliga, sköna älskarinna, hade Ida Aalberg en av sina bästa roller.

Yngre författare.

8
Verner v. Heidenstams 1887 utgivna diktsamling »Vallfart och vandringsår» innebar en flammande ungdomlig protest mot den förståndsmässiga, trista och gråa stämning, som karakteriserade tidens litteratur och hela tidsatmosfären i Sverige liksom även ute i Europa. Den krävde för skalden rätt att se livet i poesins glans, den förkunnade också livsglädjens rätt.

Vid Heidenstams sida ställde sig Oscar Levertin som motståndare till naturalismens ofta idélösa detaljskildring, dess tråkiga vardaglighet. Tillsammans gåvo Heidenstam och Levertin ut en liten skrift »Pepitas bröllop», en fejdskrift mot »skomakarrealismen».

En utpräglad romantisk stämning genomgår sedan 90-talets svenska litteratur, särskilt lyriken. Men givetvis har den naturalistiska perioden inte gått spårlöst förbi. Denna nya romantiska stil har en för den äldre romantiken främmande, suggestiv precision i detaljskildringen. Och intet metafysiskt system höjer sitt himmelfamnande bågvalv över denna romantiska blomstervärld. — Inom prosalitteraturen framträder sambandet

med naturalismen särskilt tydligt i den omsorg författarna egna skildringen av yttre företeelser, låt vara att skildringen är starkt stämningsbetonad och därför har en romantisk färg.

För 90-talets svenska författare hade de sociala frågorna i allmänhet inte större betydelse. Det var det personliga själslivet deras diktning tolkade; skiftningarna i ett förfinat och känsligt sinne återgävo de med mjuk och spänstig konst. Hos en del diktare slog riktningen över i viljesvag esteticism, men hos andra åter framträdde ett bärande intresse för de intellektuella och moraliska problem, som djupast beröra det personliga livet. Och tillika får en nyvaknad svensk nationalkänsla storslagna uttryck i 90-talets litteratur.

Den litterära utvecklingen hos oss har i huvudsak följt samma banor som i Sverige. Någon motsvarighet till den lysande blomstringsperiod litteraturen i Sverige under 90-talet genomlevde har dock icke den finländska litteraturen haft.

I MIKAEL LYBECKS första diktböcker märktes ett visst inflytande av den nya riktning som gjort sig gällande inom den svenska lyriken — ett och annat påminner om Heidenstam. I grunden har dock Lybeck alltid stått i hög grad självständig gentemot alla tidsriktningar, en klassiker i sin knappa, behärskade stil, som visserligen jämförelsevis sällan uttrycker djupare värme, men i alla fall är mycket personlig. Hans temperament synes övervägande intellektuellt betonat och har en starkt ironisk läggning. Det personliga känslö-

*Mikael
Lybeck
f. 1864.*

livet har inte så ofta fått uttryck i Lybecks dikt, som däremot starkt och djupt återspeglat »ofärdstidens» stämningar. Dikter sådana som *Trötta träd*, *Då elden dog* äro politisk lyrik i utomordentligt personlig och fast gestaltning — den rena motsatsen till allt vad retorik heter.

I slutet av 90-talet och under det nya seklets första år framträdde flere unga diktare med sina debutböcker. Det var Nino Runeberg, Arvid Mörne och Jacob Tegenren, Bertel Gripenberg och Hjalmar Procopé.

*Nino
Runeberg
f. 1874.*

NINO RONEBERG tog med förkärlek upp gamla sago- och balladmotiv. Överhuvud röja hans dikter ett temperament med benägenhet att röra sig med intellektuella och litterära föreställningar. I hans senare diktsamlingar har också en böjelse för filosofisk meditation gjort sig förnimbar. Sedan 1908 har Nino Runeberg ej utgivit någon diktsamling.

*Hjalmar
Procopé
f. 1868.*

HJALMAR PROCOPE är kanske den bland de yngre skalderna, vars tankevärld har mest av vidd och frihet, vars dikt har de djupaste tonfallen. — Procopés första diktsamling — utgiven 1900 — tilldrog sig inte större uppmärksamhet, och även den andra, *Mot öknen*, som dock innehöll flere dikter av djup skönhet torde ha blivit rätt föga bemärkt. Men den stora promotionsdikten 1907 gjorde det slutligen uppenbart, att vi i Procopé hade en lyriker mäktig av mycket stark inspiration, av tankens flykt och uttryckets glans. Denna dikt — *Vid frågornas port* — är måhända den starkaste tankedikten hela vår finländska lyrik, överhuvud så fattig på reflexionspoesi, kan uppvisa. Aldrig har

någon av våra lyriker med intensivare ord tolkat tanke-
livets lidelse, givit de eviga sökarnes vandring i höga
stjärnors ljus:

Den stjärna vi följa hör icke till dem,
som stanna till sist över Betlehem.
Den tvingar oss ständigt ut över branta
och svindlande djup mot det obekanta,
som utforskat och gåtfullt stort
står kvar vid frågornas stängda port.

I diktsamlingen *Under stjärnorna* har väl Procopé givit det bästa han hittills hunnit ge. Hans diktning har en viss kärvhet och hårdhet, han väjer ej för de vardagliga orden, men den djupa känslöbotten som ligger under Procopés dikt ger orden en djup och gripande klang, som verkar högtidlig trots uttryckets enkelhet. — Procopés diktning är ojämn, han har skrivit svaga, nästan banala saker, men i sina bästa dikter når han mycket högt. — Utom lyrik har Procopé även skrivit ett skådespel, *Belsazars gästabud*.

I BERTEL GRIPENBERGS första samling *Dikter* (1903) mötte en esteticistisk och sensualistisk romantik i utomordentligt praktfull dräkt. En ton av het erotik tycktes ge versmelodin dess lidelsefulla, mörka välljud, gav stämning och glans åt de yppiga skildringarna av exotisk prakt. — I *Gallergrinden* hade den heta lågan brunnit ned, och i stället ger diktaren uttryck åt en medveten, raffinerad skönhetsdyrkan. Men i »*Gallergrinden*» ljuder också en annan sträng på Gripenbergs lyra. Han prisar det heroiska dådet, han prisar mindre-

*Bertel
Gripenberg
f. 1878.*

talets av ärans glans omstrålade strid mot övermakten. Senare har naturlyriken fått större rum i Gripenbergs diktning. I hans första diktsamling fanns det en utomordentligt vacker sång till »landet i norr», de susande furornas land, och till denna dikt ha senare fogats många andra, som besjunga ödemarkslandets rofyllda skönhet. — Gripenberg är väl den bland de yngre finländska skalderna som står högst som konstnär, och han har i utomordentligt hög grad den poetiska inspirationens gåva. Den stränga, klara rytmen, skildringens visuella skärpa och glans, allt samverkar till att ge hans dikt dess prägel av sällsynt sträng konstnärlighet. Men hans instrument har icke många toner, den föreställningsvärld som möter i hans diktning har föga vidd. De stämningar hans dikt uttrycker äro föga nyanserade, men i stället så mycket mer intensiva.

Arvid Mörne
f. 1876.

ARVID MÖRNES första dikter i debutboken *Rytm och rim* voro små glittrande visor, naturlyrik och ungdomlig erotisk lyrik. Senare gav en socialistisk revoltstämning under en följd av år hans diktning dess prägel. Han hyllar de röda fanor, som vaja i spetsen för tätande, mörka skaror. Så kommer åter en tid, när de röda standarens deviser ej mera tillfredsställa honom, när han lämnar sin plats i den stora socialdemokratiska armén. Diktboken *Döda år* (1910) talar om en stämning av djup besvikelse. I den sociala kampen har det ej funnits användning för en ren vilja, ett ärligt uppsåt. Man kan skönja ett samband mellan denna negativa, besvikna stämning och den sensuella och dystra erotik, som en diktcykel i »Döda år» tolkar.

I en beslätad stämning av besvikenhets, framkallad av det moraliska fiasko som händelserna efter storstrejken betecknade, har den skeptiska och sensualistiska novellistik, som ungefär samtidigt uppstod, sin rot.

Så gick Mörne att intaga sin plats i främsta ledet bland dem som kämpa för den svenska stammens framtid i vårt land. Hans senaste diktsamligar *Skärgårdens vår* och *Sommarnatten* uttrycka en intensiv känsla av samband med hembygdens jord och folk. I novellen *Den svenska jorden* har Mörne prisat kärleken till hemmets jord såsom den känsla, som bildar livskänslans kärna hos den, som en gång vuxit upp i gemenskap med jordens liv. Endast till det yttre är »*Den svenska jorden*» en novell. Det är en tendensbok, och tendensen har givit skildringen dess djupaste liv.

Arvid Mörnes diktning avspeglar en allvarsfylld utvecklingskamp, som för en stor del av den svenska ungdomen haft förebildlig betydelse. Han har som skald givit uttryck åt mycket av det, som rört sig djupast i denna ungdoms hjärta. Däri har hans skaldskap haft sin djupaste betydelse. Den livssyn, som präglar hans diktning, är snarare trång än vid, och måhända har den ett drag av skematism. Men hans diktning är intensiv, lidelsefull i sin kärva koncentration, och den har därför haft makt att egga och samla den svenska ungdomen i dess nationella strävanden.

JACOB TEGENGREN är främst naturlyriker. Han *Jacob Tegengren f. 1875.* känner naturen — sin hembygd Österbottens natur som

få. Han känner kusten och havet med de grå hållarna, där sjöfåglarna bo, han känner de vida, ljusa slätterna med blommande ängar och böljande åkerfält, över vilka lärkan sjunger, och han känner skogarna, de ängsligt låga och sumpiga skogarna med tjärnar, träsk och kärrblommor. Samkänslan med naturens liv har i hans dikt fått utomordentligt starka uttryck.

Det område Jacob Tegengrens diktning omfattar är icke stort, men inom detta område har han skapat dikter av stor skönhet: fina, blida erotiska dikter, naturlyrik och dikter som tolka en djupt harmonisk andaktskänsla av panteistisk färg. Tegengren är som skald framför allt sångare: versens melodi är i hans diktning utomordentligt varm, själfull och ren.

*Joel Rundt.
f. 1879.*

Uteslutande naturpoet är JOEL RUNDT, som 1912 utgav en liten diktsamling *Ödemark*, vilken utmärker sig genom säker naturiakttagelse och fast och klar forngivning. Hans svala saklighet kan dock ibland övergå till en viss torrhet. Senare har Rundt utgivit *Skogen och fältet*.

ERNST V. KNAPE, ALEXANDER SLOTTE och JONATAN REUTER utgåvo 1913 tillsammans en liten diktsamling, *Toner från stigar och stugor*, som innehöll visor, avsedda att sjungas till folkmelodier. Det är hembygdsposi av vacker, äkta klang, fri från affektation, som ofta skadar dikter, hållna i folkton. — Knapes »Män från slätten och havet» ger med poetisk känsla och levande uppfattning en bild av den österbottniska kustbygdens folk med dess oroliga längtarlyne.

I GRETA LANGENSKJÖLDS dikter framträder åter ett för reflexion höjt temperament av djupt religiös läggning. Hennes debutbok hade betydelse såsom ett av de första tecknen på, att även inom vårt kulturliv den materialistiska livssynen börjat vika för ideellt betonade åskådningar.

Greta Langenskjöld
f. 1889.

EMIL ZILLIACUS, tidigare känd som klassisk filolog och litteraturforskare, framträdde 1914 med diktsamlingen *Offereld* som lyrisk skald. Den diktcykel, som måhända var att betrakta som samlingens kärna var egnad minnet av en liten son. — Ett antal små förnäma poem, hållna i en stil som något erinrade om gammalgrekiska epigram, tolkade stämningen över klassisk jord, över den mark där Kastalias källa en gång flutit.

Emil Ziliacus
f. 1878.

1914 framträdde två unga diktare, vilkas debuter tycktes vara ovanligt löftesrika. Det var JARL HEMMER och RAGNAR EKELUND.

Jarl Hemmers dikter röja ett mycket starkt och omedelbart lyriskt temperament. I utomordentlig grad behärskar denne unge diktare särskilt versens rytm och melodi, lyrikerns finaste och djupaste uttrycksmedel, som mer än något annat kan ge stämningen helt och syntetiskt. De tidiga ungdomsårens stämningar, som förena vemod och jubel i sin skiftande glans, fingo i debutboken *Rösterna* tjugusande uttryck. En senare utgiven diktsamling *Pelaren* röjer en strävan efter personlig fördjupning, en strävan att finna en väg ut ur de fladdrande stämningarnas värld. Medvetandet om verkligheten har vaknat och därmed också känslan för de

Jarl Hemmer
f. 1893.

etiska kraven. I »Pelaren» möta uttryck för stämningen över en övergångsperiod, då diktaren söker sig fram till en nyorientering i sin värld:

Långt är det sen sommaren, och långt är det till våren.
Nu är vinterns höga helg och själens reningstid.

*Ragnar
Ekelund.
f. 1892.*

Ragnar Ekelunds diktning är i allmänhet utpräglat deskriptiv, något som dock ej utesluter att den har en personlig hållning och en viss intellektuell prägel. Såväl naturuppfattningen som den rytmiska formgivningen har hos Ekelund ofta ett drag av klassicism. Han älskar de klassiska distichernas klara och förnäma rytm och hans landskap ha icke sällan en Horatiansk prägel. Men han har även skildrat gråa förstadsgator i dikter, som röja en levande känsla för det moderna samhällets olycksbarn.

Det är kanske något bundet över Ekelunds diktning, och man har ofta ett intryck av att den poetiska idén blivit starkt reducerad under sin väg till ljuset. Men när hans stil är bäst, är den utomordentligt ren och distinkt, har i sin klara och fasta säkerhet ett drag av klassisk gratie.

Bland prosaförfattarna har Mikael Lybeck under de senaste decennierna haft den främsta platsen. Den psykologiska analysen i hans böcker är säker och skarp, konstruktionen är oftast fast och väl beräknad, hans stil är i allmänhet otadligt slipad — lider dock måhända ibland av författarens benägenhet för ironiska infall som distrahera.

Det var i novellen *Den starkare* (1900) Lybeck egentligen först dokumenterade sig som framstående prosaskildrare. »*Den starkare*» är en historia om striden om en själ — om huru en ung, fin och älsklig kvinna kommer under inflytande av en rå och fördärvad lekmanpredikant, vars suggererande makt drar henne bort från den som hon älskar och som älskar henne. Det är en bok om de undermedvetna krafterna i människosjälens hemlighetsfulla land.

Tomas Indal är det verk, där Lybecks människoskildring når de största djupen. Huvudpersonen i denna bok hör till den trötta, skeptiska generation, vars silhuett i Hjalmar Söderbergs böcker fått sin mest typiska utformning. Tomas Indal har kanske ett djupare och verkligare känsloliv än Söderbergs gestalter. Men vad han en gång ägt av vilja är bortnött under en tjuguarig studenttids festande. Han är i alla fall en begåvning, och han har tillika en inre förnämhet som aldrig sviker, som gjuter kring hans gestalt ett litet blekt och döende skimmer av heroism och ger hans självalt ensamma väg mot undergången tragikens glans.

Lybecks senaste novell, *Hennerson*, upptar det problem, som låg till grund även för »*Den starkare*»: problemet om den religiösa känslans förhållande till sinnelivet. Om betydelsen av »*Hennerson*» har det för övrigt varit stridiga meningar. Medan några kritiker i den sett ett otadligt konstverk och prisat det starka greppet på ämnet, ha andra funnit kompositionen nyckfull och framhållit att bokens gestalter i den ironiska

belysning, som spelar över dem, te sig som tunna, karikerade silhuetter.

Med stor framgång har Lybeck uppträtt som dramatisk författare. — *Ödla n* är ett psykologiskt drama, som litteraturhistoriskt väl är närmast släkt med den modernt romantiska dramatik, som under inflytande av Ibsens senare, romantiskt symbolistiska dramer uppstod i Tyskland. — *Dynastin Peterberg* är en liten ironisk komedi med ett starkt tycke av verklig klassisk karaktärskomedi. — *Bror och syster* är en stilla borgerlig tragedi av försynt men djup stämning, fast och klar byggnad. Den milda, men i sin oförvillade klarsynthet ändå nästan obarmhärtiga psykologiska uppfattning, som ligger till grund för detta drama, ger det den främsta platsen inom Lybecks dramatik.

Tiden kring sekelskiftet, då så många unga lyriker började sin bana, var fattig på prosarbeten. Lybeck var nästan den ende novellisten. Det litterära intresset var dock mycket stort, och under dessa år framträdde en grupp unga litteraturhistoriker och essayister, som väckte mycken uppmärksamhet. Det var TORSTEN SÖDERHJELM — som dog helt ung —, GUNNAR CASTRÉN, OLAF HOMÉN, EMIL ZILLIACUS, ROLF LAGERBORG, som åren 1901—1905 utgävo tidskriften *Euterpe*, där också Werner Söderhjelm ofta hade artiklar. *Euterpe* blev tolk för tidens något esteticistiska livs- och konstuppfattning, men även för de mycket allvarliga vetenskapliga strävanden, som lågo till grund för de unga forskarnas verksamhet.

Den stämning av skepticism, trötthet och leda som präglar perioden närmast efter storstrejken har fått ytterst skarpa uttryck i prosalitteraturen.

Pseudonymen GUSTAV ALM (Richard Malmberg) gav 1906 i *Höstdagar* en skarpt satirisk samhällsskildring. Gustav Alms roman är en skildring av den breda massans framryckning. Och han lägger ingen förskömande slöja över sin samhällsbild, som får sin prägel av denna breda massas brist på kultur, av dess otygglade drifter. I *Herr Agaton Vidbäck* och hans *vänner* har Gustav Alm fortsatt sin samhällsskildring, som även här är hållen i en skarpt satirisk ton, vilken knappast uttrycker djupare indignation men i stället så mycket mer förakt.

»Höstdagar» var berättad i jag-form. Denne »jag» var en gestalt, som gick genom livet som en kylig iakttagare. Det har sagts, att han var den första i den långa rad av »flanörer», »dagdrivare», som de nya författarna presenterat.

TURE JANSONS första bok *Inga medmänsk* skildrade en ynglings skolår och inträde i samhället, som först representeras av studentkretsen och senare vidgar sig och låter den stora sociala frågan taga gestalt för hans unga och naiva ögon. Men han lyckas inte finna en position, som ger honom möjlighet att sätta in sina krafter på positivt arbete för ideella mål. Han har något av den rörande oförmåga att orientera sig i en värld, som på varje punkt stöter hans idealistiska föreställningar, som utmärker Voltaires odödliga »huron». Så glider han in i »flanörernas» krets. I Ture Jansons

*Richard
Malmberg
f. 1877.*

*Ture Janson
f. 1886.*

senare böcker *Mitt Helsingfors* (en diktsamling) och *Knock me down* återfinna vi Gunnar Holming — visserligen under annat namn — i gestalten av en ung man, som döljer sin inre vekhet och resterna av sin första ungdoms idealism under en mycket acceptabel mask av lätt ironiskt sinneslugn.

*Runar
Schildt
f. 1888.*

Medan hjälten i Ture Jansons debutbok med en främlings litet förskräckta blickar såg sig om i den värld där han hamnat, höra gestalterna i RUNAR SCHILDTS första noveller till de tongivande i sin lilla värld. Det är sant, också den mondäna studentkrets som möter oss i *Den segrande Eros* har sina centrala och sina periferiska gestalter, men i det hela finna de sig väl tillrätta i sin värld. Deras livserfarenhet är visserligen mycket begränsad, deras *jeunesse-dorée*-tillvaro har inte ställt dem öga mot öga med det verkliga livet, och när detta någon gång glimtvis uppenbarar sig för dem stå de rätt handfallna. Konfrontationen med verkligheten synes vara grundproblemet även för gestalterna i »*Den segrande Eros*». Men med mycket lätt hand är detta problem vidrört; närmast ge de små glittrande och eleganta novellerna en skildring av en ljus och lätt tillvaro, som blott av medvetandet att den glada tiden en gång skall få ett slut, får ett lätt drag av vemod. Bokens motto är »Oh, gioventù!».

*Torsten
Helsingius
f. 1888.*

Kanske mera av verklig ungdomlighet ha gestalterna i den vänkrets som TORSTEN HELSINGIUS tecknat i *Dagdrivare*. Det vackraste i denna bok är den atmosfär av disigt blå vårluft som tyckes bölja genom skildringen. »*Dagdrivare*» är en berättelse om en

yngling, som lever sitt drömmande dagdrivarliv tills det verkliga livet som han ignorerat hämnar sig genom att uppenbara sig i sin mest förskräckande gestalt.

I ett antal romaner *Indiansommar*, *Trollfolk*, *Drottning Liv*, *Storön* har HENRIK HILDÉN kretsat kring temat: motsatsen mellan kultur och natur. D. v. s. det är detta tema han velat behandla. Men det har — med rätta, synes det — gjorts den invändningen, att den kultur gestalterna i Henrik Hildéns böcker representera inte är liktydig med kulturen. »I dennas begrepp . . . saknas aldrig det element vi kunde bestämma såsom jämvikt. I Henning Hagers¹ tillvaro har krafternas spel inte nått den slutliga utjämningens stadium. Han njuter av att vara raffinerad . . . Mig förefaller som skulle detta förskjuta antitesen. Motsatsen är inte den mellan kultur och liv — den har blivit den speciella, den tillfälliga motsatsen mellan livet och en romantiserad kultur.» (Olaf Homén.)

De nya författarnas verk ha intresserat mera genom sin form än genom sitt innehåll. Schildts stil är smidig och elegant, får ett lätt, glittrande tycke genom spirituella vändningar. Helsingius' prosa har långsammare tempo, men dess jämna, klara rytm är mycket själfull och fint balanserad. — Den flanörsyn på livet dessa böcker emellertid representerat har icke kunnat avvinna detta något djupare intresse. — Helt utanför den dominerande strömningen föllo böcker, som uttryckte en sundare livsåskådning, så t. ex. EIRIK HORNBORGS friska och fina, ehuru delvis kanske litet värds-

*Henrik
Hildén.
f. 1883.*

*Eirik
Hornborg
f. 1879.*

¹ Huvudpersonen i »Drottning Liv».

löst berättade sjöroman *Fortuna*. — Men reaktionen mot flanörstämningen kom, och under de senaste åren ha strävandena börjat gå i annan riktning. Helsingius gjorde i sin andra novell *Utveckling* ett försök att formulera innebörden av det nya livsidealet — ett försök som emellertid knappast lyckades. HENNING SÖDERHJELMS novell *Lärospån* innebar även den ett försök att skildra utvecklingen från flanörlivet till en ansvarsmedveten livsuppfattning. Och Runar Schildts *Regnbågen* synes verkligen ge livet sett från en annan synpunkt än »flanörböckerna». »Regnbågen» skildrar allmogemänniskor. Men det är inte någon allmogeskildring. Skräddar Björkman är först och främst en människa, skildrad med den sympatifyllda respekt för människan, som är en förutsättning för all djupare psykologisk skildring, och med den känsla för livets allvar och verklighet, som låter den diktade världen få liv och djup och perspektiv inåt.

De nyvaknade nationella och politiska intressen som livat den svenska ungdomen under de senaste åren ha icke ännu hunnit få representativa uttryck i litteraturen; den våg av värme och éntusiasm, som tyckes genomströmma denna ungdom har knappast ännu starkare låtit förnimma sin livgivande makt på det litterära området. Men det finnes unga krafter, som tyckas innebära framtidslöften, och tiden är en förhoppningarnas tid, en vårens tid när det spirar och gror också på de hårda tegar där Finlands kultur fått sin karga blomstring.

*Henning
Söderhjelm
f. 1888.*

Litteraturhistoriska källor.

- Andersson, O.:* Über schwedische Volkslieder und Volkstänze in Finland. Brage's Årsskrift 1908.
- Aspelin, Eliel:* Lars Stenbäck.
- Atterbom, P. D. A.:* Svenska siare och skalder.
- Bing, J.:* — Se Sylvan-Bing.
- Blanck, Anton:* Den nordiska renässansen.
Brage's Årsskrift I—VII.
- Brandes, G.:* Hovedströmninger i det 19:de Aarhundredes Litteratur.
- Böök, F.:* Svenska studier.
- Carpelan, T.:* Finsk biografisk handbok.
- Castrén, G.:* Frans Michaël Franzén.
» Stormaktstidens diktning.
» Studier i Lars Stenbäcks lyrik. Förh. o. Upps. 26.
» Lars Stenbäcks diktning. Nya Argus 1911.
- Cygnæus, G.:* Drag ur Finlands teaterhistoria. Förh. o. Upps. 10.
- Ek, Sverker:* Franzéns Åbodiktning.
- Folkloristiska studier, utgivna av Sv. Litteratursällskapet i Finland.
- af Forselles, Jenny:* Abraham Niklas Clewberg-Edeleranz.
- Hirn, Yrjö:* Det heliga skrinet.
- Homén, Olaf:* De nya författarna.

- Hullin, Arvid:* Den svenska vitterheten i Finland under stormaktstiden.
- » Torsten Rudeen.
- » Jakob Frese.
- » Finlands litteratur under frihetstiden.
- » Det ekonomiska tidevarvet i Finlands litteraturhistoria.
- » Gustaf Filip Creutz, hans levnad och vittra skrifter.
- » Tillfällighetspoesin under frihetstiden. Förh. o. Upps. 16.
- » Daniel Achrelius, en finsk vitterlekare i slutet av 17:de seklet. Förh. o. Upps. 9.
- » Ernest Gestrinus, en finsk vitterlekare från stora ofredens tid. Förh. o. Upps. 13.
- » Johan Jakob Nervander. Förh. o. Upps. 19.
- » Karl Robert Malmström.
- Hultman, O.:* Jöns Buddes bok.
- » När dog Sigfrid Aronus Forsius. Förh. o. Upps. 11.
- Lagerborg, Rolf:* Vår äldsta konstdiktning. Förh. o. Upps. 20.
- Lagus, E.:* Den svenska folkvisan i Nyland. Finsk tidskr. 1888.
- » Michaël Choræi valda dikter med en levnadsteckning.
- Lagus, W. G.:* Den finsk-svenska litteraturens utveckling.
- Lamm, M.:* Olof Dalin.
- » Joh. Gabriel Oxenstierna.
- Leverlin, O.:* Från Gustaf den III:s dagar.
- » Svenska gestalter.
- Mortensen, J.:* Från Aftonbladet till Röda rummet.
- Mörne, Arvid:* Josef Julius Wecksell.
- Nervander, Emil:* Minne av Fredr. Cygnæus.
- Nordmann, P.:* Sara Elisabeth Wacklin. Förh. o. Upps. 27.
- Rein, Th.:* Johan Wilhelm Snellman.
- Schybergson, M. G.:* Jakob Tengström.
- » Henrik Gabriel Porthan.
- Schück, H. & K. Warburg:* Illustrerad svensk litteraturhistoria.

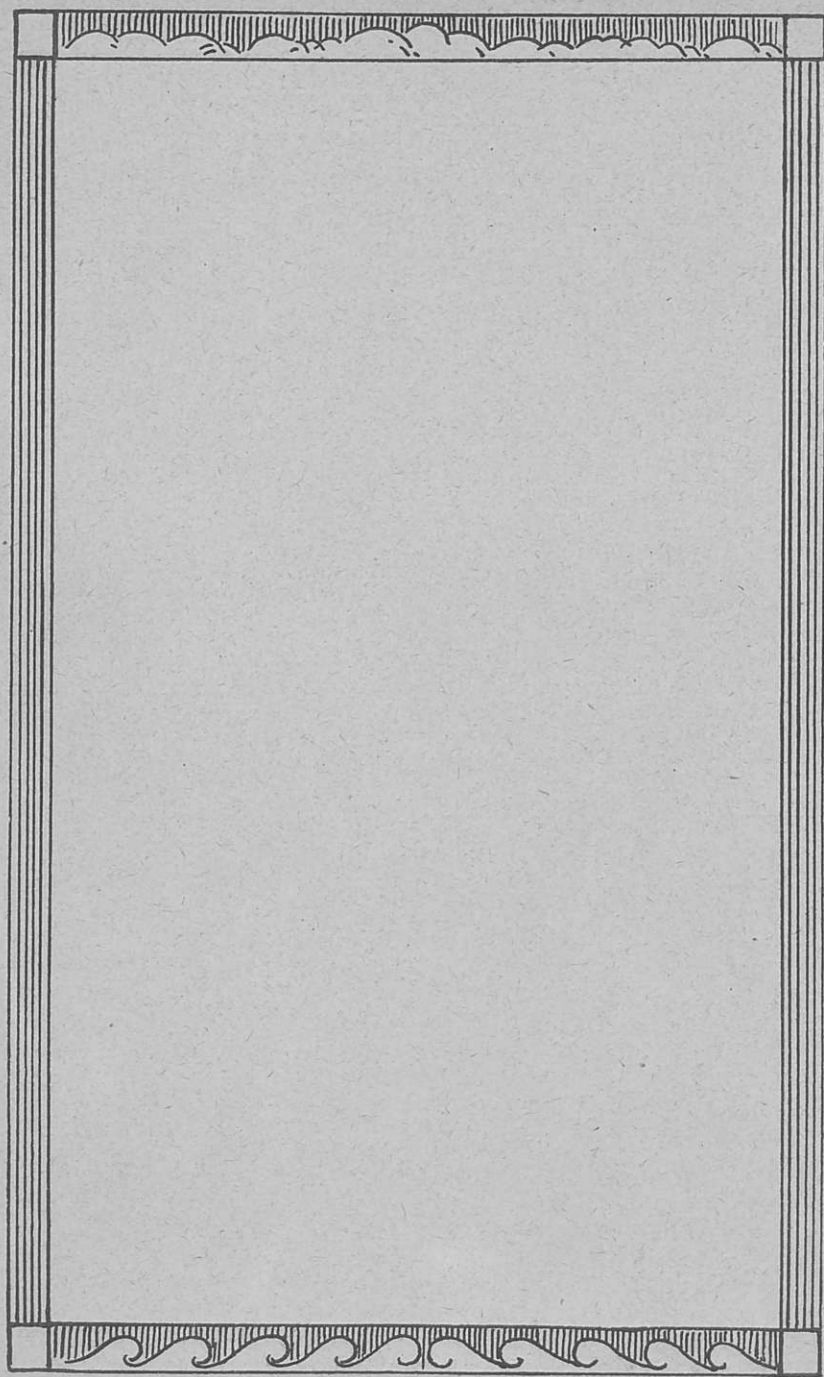
- Steffen, R.*: Svensk litteraturhistoria.
» Enstrofig nordisk folklyrik.
- Sylvan, O. & J. Bing*: Europas litteraturhistoria.
- Sylvan, O.*: Svensk litteratur.
- Söderhjelm, W.*: Karl August Tavaststjerna.
» Johan Ludvig Runeberg.
» Åboromantiken.
» Axel Gabriel Sjöström och hans vittra verksamhet. Förh. o. Upps. 9.
» Hjalmar Neiglick. Inledning till Valda uppsatser av Hjalmar Neiglick.
- Vasenius, Valfrid*: Zacharias Topelius. I—II.
» Topelius om teatern i Finland.
- Vedel, V.*: Svensk romantik.
- Vest, E.*: Zachris Topelius.
- v. Willebrand, R. F.*: Gustaf Filip Creutz. Förh. o. Upps. 14.
» Zachris Topelius. Finsk Tidskr. 44.
» Fredrika Runeberg. Förh. o. Upps. 17.

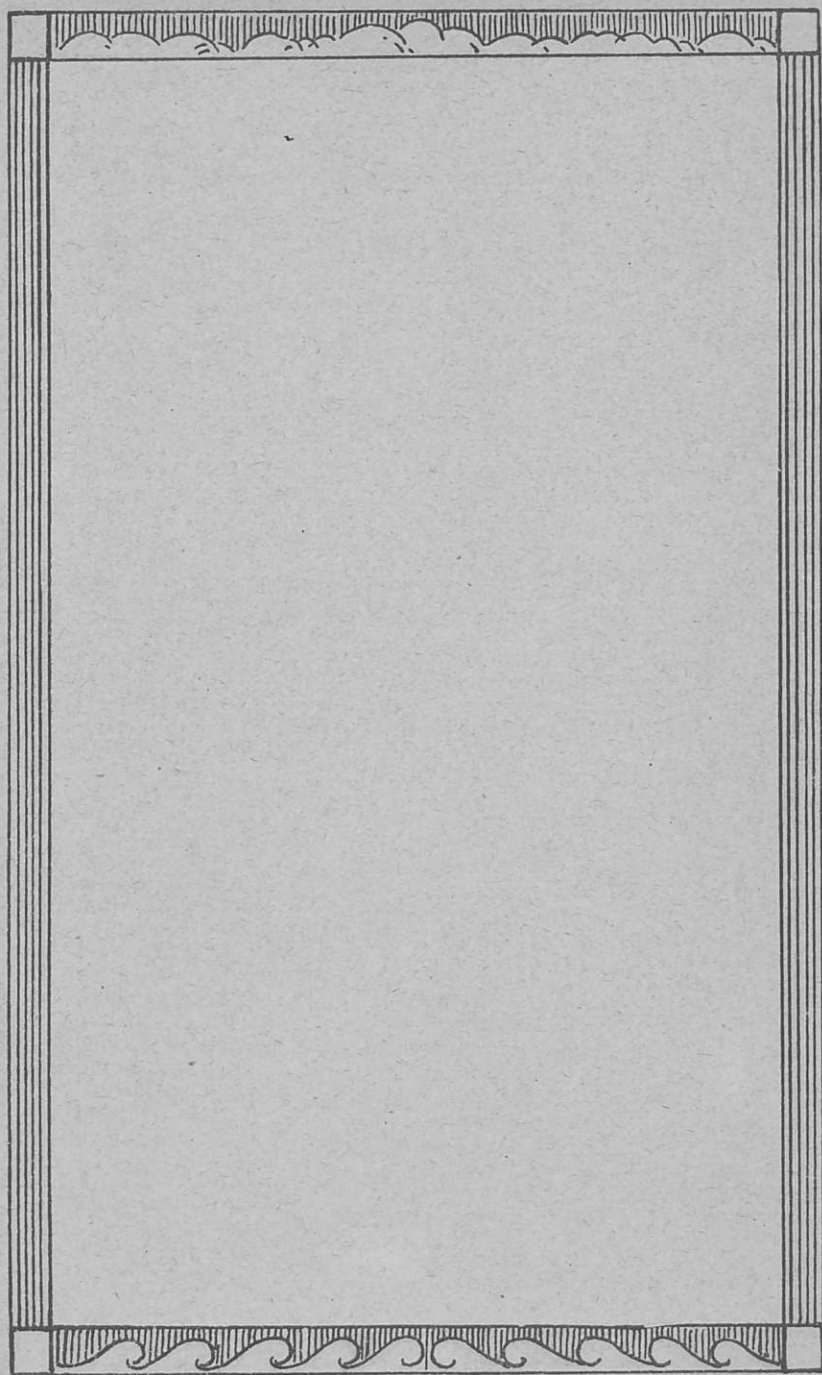
Personregister.

- Achrelius, Daniel 48—50.
Addison, J. 77.
Agricola, Michaël 33.
Aho, Juhani 259.
Ahrenberg, Jac. 272—273.
Alexander II 203.
Almqvist 145, 146, 154, 191, 193.
Arndt 75.
Arwidsson, A. I. 134, 137, 138, 141, 142.
Atterbom, P. D. A. 132, 133, 145.
Baggesen, J. 110.
de Balzac, H. 254.
Bellman, C. M. 78.
Benedictsson, V. 256.
Berndtson, F. 210, 223.
v. Birchenbaum, C. R. 36.
S:ta Birgitta 28.
Björnson, B. 245, 246, 255.
Blanche, A. 192.
Brahe, Per 37.
Brandes, G. 255, 258.
Bremer, Fr. 146, 192, 193.
Bruno, Giordano 72.
Budde, Jöns 27—30.
Byron, G. G. 126, 127—129, 130, 181, 236.
Calderon 55.
Calonius, M. 98.
Canth, Minna 259.
Carstenius, Petrus 60.
Cartesius 73.
Castrén, M. A. 153.
Castrén, G. 41, 109, 286.
Cats 54.
Chateaubriand 130.
Choræus, M. 107, 112, 118—120.
Chronander, J. 57—60.
Chydenius, A. 81.
Clewberg-Edelcraz, A. N. 98, 100, 101—103, 110.
Creutz, G. F. 78, 85—93, 115.
Cygnaeus, Fr. 153, 175, 176—182, 203, 222.
Dahlgren, K. F. 192.
Dalin, Olof 77.
Darwin 252.
Dante 29.
Dostojewski 254.
Dumas 205.
Ekelund, Ragnar 284.
af Enehjelm 148.
Engelbrekt 39, 40.
Erici, Ericus 33.
Flygare-Carlén, E. 192.
Forskål, P. 82.
Forsius, Sigfrid Aronus 33—35.
Forssman, Edith 274.
Franzén, F. M. 99, 100, 107—118, 133, 159, 161, 167.
Frese, J. 62, 63—70.
Flaubert, G. 244.
Freudenthal, A. O. 235.
Fröding, G. 238.
Gadd, P. A. 81, 98.
Galetski 210.
Galilei, Galileo 72.
Geibel 245.

- Geijer, E. G. 132, 137, 162.
 Gestrinus, Ernest 70—71.
 Goergey 181.
 Goethe 125, 126, 170, 194.
 Gray, Th. 104.
 Gripenberg, Bertel 279—280.
 Guarini 47.
 Gustav Adolf 205, 206, 210.
 Gustav III 94, 101, 108, 205, 209,
 210, 215.
 Gustav Wasa 31.
 Gyllenberg, G. F. 86.
 Hacks, Alex. 83.
 Hassel, H. 96.
 v. Heidenstam, V. 276.
 Heine.-Heinrich 129, 224, 236,
 245.
 Helsingius, T. 288—289.
 Hemmer, Jarl 283—284.
 Herder, J. G. 96, 122, 126, 132,
 170.
 Hertzberg, R. 249.
 Hildén, H. 289.
 Hjärne, Urban 62.
 Hoffmann 126.
 Homén, O. 286.
 Horn, A. 78.
 Hornborg, Eirik 289.
 Hugo, V. 129, 130, 131, 181, 210.
 Höijer, Benj. 105.
 Ibsen, H. 245, 246, 255.
 Idman, Gustaf 142—143.
 Janson, Ture 287.
 Jean Paul 194.
 Juslenius, D. 97.
 Juusten, P. 33, 97.
 Kalm, Per 80.
 Kant, I. 104, 125.
 S:ta Karin 28.
 Kellgren, J. H. 98, 100, 108, 109,
 110.
 Kepler 72.
 Kivi, Alexis 258.
 Kjellin 65.
 Klopstock 104, 110.
 Knape, E. 283.
 v. Knorring, S. 192, 193.
 Kolmodin, E. 60—61.
 Kopernicus 72.
 Lagerborg, R. 284.
 Lagerlöf, Petrus 40.
 Lagus, W. G. 233, 241—244.
 Lagus, J. 184.
 Langenskjöld, Greta 283.
 Leibnitz 73.
 Leistenius, J. G. 223, 230—232.
 af Leopold, C. G. 133.
 Lessing 93.
 Leffler, A. Ch. 256.
 Levertin, O. 167, 258, 276.
 Lindh, Th. 233, 244—48.
 Lindschöld 52.
 v. Linné, Carl 78, 85.
 Linsén, J. G. 134, 135, 137, 138,
 143—144.
 Lithovius, Z. 71.
 Locke, J. 73.
 Longfellow 226.
 Lundahl, Augusta 153.
 Luther, M. 32.
 Lybeck, M. 277, 284—286.
 Lönnrot, E. 152.
 Mennander, K. F. 79.
 Milton 116.
 Macpherson, J. 95.
 Malmberg, N. G. 184.
 Malmberg, R. 287.
 Malmström, B. 230.
 Malmström, K. R. 222, 227—
 230.
 Matthisson 110.
 Melin 192.
 Mill, J. S. 252.
 Montesquieu 95.
 Moore, Th. 224.
 de Musset, A. 129.
 Mörne, Arvid 246, 278.
 Napoleon I 216.
 Napoleon III 216.
 Neiglick, Hj. 257, 264.
 Nervander, J. J. 152, 168—176.
 Newton, I. 72.
 Nikolai I 203.
 Nordenflycht, H. Ch. 86.
 Nordström, J. J. 153.
 Nordström, Wilhelmina 248.
 v. Numers, G. 274—275.
 Nybom, J. 223.
 Opitz, M. 38.
 Pacius, Fr. 157, 178, 203, 210.
 Paulinus-Lillienstedt, J. 43—48.
 Percy 95.
 Petrarca 41.
 Petri, Olaus 31, 32, 56.

- Pinello, N. H. 210.
 Plumridge 204.
 Porthan, H. G. 94, 96—101, 148, 200.
 Procopé, Hj. 278.
 v. Qvanten, E. 222, 223, 226—227.
 Raa, Frithiof 182.
 Racine, J. 90, 91.
 Renner, M. 53.
 Reuter, J. 283.
 Reuter, O. M. 249.
 v. Rosenstein, N. G. 109.
 Rousseau, J. J. 76, 92.
 Roos, Lilly 112.
 Rudeen, T. 50—52.
 Ruotsalainen, P. 183.
 Rundt, J. 282.
 Runeberg, Fredrika 150, 195, 197—198.
 Runeberg, J. L. 126, 139, 145—167, 176, 177, 186, 188, 201, 222, 223, 236, 247, 249.
 Runeberg, Niño 278.
 Runius, 65.
 Schelling 126.
 Schildt, Runar 288, 290.
 Schiller, Fr. 125, 185.
 Schlegel 126.
 Scott, W. 126, 127, 203.
 Scheffel, J. 230.
 Scribe 205.
 Sriver 75.
 Serlachius, K. 71.
 Shaftesbury 117.
 Shakespeare 57, 116, 126, 240.
 Sjöström, A. G. 139—141.
 Snellman, J. V. 152, 192—194.
 Slotte, Alex. 283.
 Snoilsky, C. 246.
 Spencer, H. 252.
 Spinoza, B. 73.
 Stagnelius, J. 159.
 Steele, R. 77.
 Stenbäck, L. 182—191, 217.
 Stjernhjelms 39.
 Strandberg, C. W. A. 223.
 Strindberg, A. 255.
 Söderberg, Hj. 285.
 Söderhjelms, Henning 290.
 Söderhjelms, Torsten 286.
 Söderhjelms, Werner 94, 165, 258, 286.
 Taine, H. 252, 258.
 Tavaststjerna, K. A. 259—272.
 Tegengren, J. 281.
 Tegnér, Es. 126, 132, 145, 185, 235.
 Tengström, Jakob 103—106, 148, 150.
 Tengström, J. J. 134, 135.
 Terburg 194.
 Thomson 92.
 Tieck 126.
 Tolstoj, Leo 254.
 Tomas, biskop 39.
 Topelius, Z. 153, 179, 180, 199—222, 223, 236, 237, 260, 266.
 Torpensius, Petrus 35—36.
 Tuderus, G. 52, 53.
 Turgenjew, 254.
 Törnégren, C. W. 223, 224—226.
 Wacklin, Sara Elisabeth 195—197.
 Valerius, J. D. 119.
 Watteau 93.
 Wecksell, J. J. 233—246.
 de Vega, Lope 55.
 Wennerberg, G. 230.
 Westermarck, Helena 273—274.
 Wichmann, V. K. E. 250.
 Wiwallius 40.
 Wolff 73.
 Voltaire 74, 86.
 Young 104.
 Zilliacus, E. 283, 286.
 Zinzendorff 75.
 Zola, E. 254.

I SERIEN

SKRIFTER, UTGIVNA AV ÅBO AKADEMIKOMMITTÉ

har utkommit:

1. **J. J. Sederholm**, *Arbetets vetenskap*. Pris 4:75; inb. 6 mk.

Det är en solid, genomtänkt och på omsorgsfulla studier byggd bok. *Åbo Underrättelser.*

2. **Werner Söderhjelm**, *Åboromantiken* och dess samband med utländska idéströmningar. Pris 4:25; inb. 5:75.

Ett värdefullt och instruktivt verk, som genom sin livfulla och medryckande stil på samma gång är alltigenom lättläst och underhållande.

Hufvudstadsbladet.

3. **Gunnar Landtman**, *Samhällsklassernas uppkomst*. Pris 7 mk; inb. 8:75.

Författarens personliga erfarenheter äga liv och förläna liv även åt en stor del av det övriga bevismaterialet. Man ser att han av egen erfarenhet vet huru primitiva människor skola bedömas. Och sålunda får även läsaren ett gott grepp på det brokiga vimlet.

Nya Argus.

4. **Albert Lilius**, *Skolålderns själsliv*. Pris 5:25; inb. 7 mk.

Den klara framställningen, det gedigna språket och det tankeväckande innehållet gör arbetet lätt läst och mycket njutbart.

Dagens Press.

5. **Ruth Hedvall**, *Finlands svenska litteratur*. Pris 9:50; inb. 13:50.

Pris 9:50; inb. 13:50

Åbo Akademi 17.

KANSALLISKIRJASTO-KANSALLISKOKOELMA

120 101 5912

X

